

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID INSTITUTIONEN BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2007:26
ISSN 1654-0247

Behöver skolan skolbibliotek?
Skolbibliotekets roll i skolans demokratiuppdrag.
En kritisk ideologianalys

MARIA JOHANNESSON
ANNE KARLSSON

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© **Maria Johannesson/Anne Karlsson**
Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: Behöver skolan skolbibliotek? Skolbibliotekets roll i skolans demokratiuppdrag. En kritisk ideologianalys.

Engelsk titel: Does school need School Libraries? The School Library's role in school's democratic assignment. A Critical Ideology analysis.

Författare: Maria Johannesson
Anne Karlsson

Kollegium: Kollegium 1

Färdigställt: 2007

Handledare: Catarina Erikson

Abstract: The subject of this master thesis is the school library and how we find its potential unutilized. We look at this problem in connection to the democratic assignment that the Swedish school has. The purpose is to elucidate what the democratic assignment consists of and to establish the role that the school library ought to have in this assignment. To describe the democratic assignment we examine and interpret the documents that regulate school and library activities today, including UNESCO/IFLA School Library Manifesto and United Nations Convention on the Rights of the Child. We use critical ideology analysis because we consider democracy to be a sort of ideology and have a critical view of how the school library is used or rather not used in school. To help us fulfil the purpose we have three questions:

What role should the School Library have in school's democratic assignment?

a) What does the democratic assignment consist of?

b) How is the School Library's role described in the regulative documents of school and library activities and in IFLA/Unesco's School Library Manifesto?

The analysis is done by trying to interpret what's said and what's implicit. According to this master thesis the school library is not a natural part of school society and the existence of a school library is very much dependent on the headmasters view on school libraries. It's quite clear that the school library can be a tool and a pedagogic resource in helping school to achieve the aims of the democratic assignment.

Nyckelord: Skolbibliotek, demokrati, värdegrund, styrdokument, grundskola, kritisk ideologianalys

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
1.1 Uppsatsens disposition	6
1.2 Syfte, avgränsningar och frågeställning	6
1.3 Bakgrund	7
1.3.1 Bibliotekets historia i skolan	7
1.3.2 Demokrati som form och innehåll	10
1.3.3 Sverige och demokratin	11
1.3.4 Demokrati och utbildning	12
1.4 Definitioner	15
1.4.1 Skolbibliotek – bokskåp, materialförsörjare eller pedagogisk resurs?	16
1.4.2 Politiska institutioner	17
2. Tidigare forskning	19
2.1 Skolan och demokratin	19
2.2 Skolbibliotekets betydelse i skolan	25
2.3 Läs- och skrivsvårigheter	30
2.4 Skolbiblioteksstatistik	32
2.5 Våra teman inom tidigare forskning – en sammanfattning	34
3. Teori, metod och material	35
3.1 Teoretisk ram	35
3.2 Ideologianalys	36
3.2.1 Kritisk ideologianalys	37
3.3 Hermeneutik	38
3.4 Genomförande av analys	39
3.5 Uppsatsens empiriska material	40
3.5.1 Urval	40
4. Analys	43
4.1 Styrdokument	43
4.1.1 Skollagen (SFS 1985:1100)	44
4.1.2 Grundskoleförordningen (SFS 1994:1194)	47
4.1.3 Bibliotekslagen (SFS 1996:1596)	47
4.1.4 Läroplan för det obligatoriska skolväsendet (Lpo 94)	49
4.1.5 Kursplaner – svenska och samhällskunskap	55
4.1.6 IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest	59
4.2 Styrdokumenterna vs. IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest	61

5. Avslutande diskussion och slutsatser.....	64
5.1 Vilket är skolans demokratiska uppdrag?	64
5.2 Hur beskrivs skolbibliotekets roll i skolans och bibliotekens styrdokument samt IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest?	67
5.3 Vilken roll bör skolbiblioteket spela i skolans demokratiuppdrag?.....	69
5.4 Slutsatser	71
5.5 Förslag till fortsatt forskning.....	72
6. Sammanfattning	73
Käll- och litteraturförteckning.....	75

1. Inledning

Demokrati och demokratiska rättigheter utgör grunden för vårt samhälle. I denna undersökning är en utgångspunkt att alla har demokratiska rättigheter i Sverige men att barnets demokratiska rättigheter begränsas av vuxna, medvetet eller omedvetet. För att i undersökningen ge en översikt av vilka rättigheter barnet har använder vi oss därför av Barnkonventionen som fastställer barnets rättigheter punktvis i 54 artiklar (Hammarberg, Tomas (2000). *Mänskliga rättigheter: Konventionen om barnets rättigheter*). De artiklar som används ur konventionen handlar främst om rättigheter som kan sammankopplas med det demokratiuppdrag som vi anser att skolan har. Att vi använder oss av Barnkonventionen har sin grund i att Sverige har undertecknat konventionen och därmed förbundit sig att följa den.

Utbildningen skall ge eleverna kunskaper och färdigheter samt, i samarbete med hemmen, främja deras harmoniska utveckling till ansvarsställande människor och samhällsmedlemmar.

Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar.

Ovanstående citat ur skollagens 1 kap 2 § visar att skolan har två huvuduppdrag, ett uppdrag att ge eleven kunskaper och ett uppdrag att förmedla grundläggande demokratiska värderingar. Den andra utgångspunkten för undersökningen är att skolan har ett demokratiuppdrag och därmed bör verka i Barnkonventionens anda samt att demokrati har spelat en stor roll i folkbibliotekens bildningsuppdrag. Ett uppdrag som kan antas att skolan idag delar och borde då inte skolbiblioteket vara en naturlig del av detta? Marita Ulvskog, tidigare kulturminister, säger i förordet till *Unescos folk- och skolbiblioteksmanifest* (2000) att ”Biblioteken har en central roll i en demokrati – för yttrandefrihet och jämlikhet”. Detta antyder att även skolbiblioteket har ett demokratiuppdrag. Skolbiblioteksmanifestet är en idéskrift som är menad att fungera som hjälp för kommunernas ansvariga och personal för att skapa en bra skolbiblioteksverksamhet. Den beskriver skolbibliotekets stora möjligheter som pedagogiskt redskap.

Vi arbetar båda som skolbibliotekarier och vår erfarenhet är att skolbiblioteket inte används som det borde. Även statistiken från Kulturrådet, *Skolbiblioteken 2002* (2003) visar att skolbiblioteken i Sverige har en mycket ojämn standard gällande lokaler, bemanning och verksamhet. Trots att statistiken över skolbiblioteken kanske inte ger en helt korrekt bild får man insikten om att skolbiblioteksverksamheten inte är ett prioriterat område, dess potential utnyttjas inte till fullo. En av de kurser vi tidigare läst i utbildningen, *Informationssökning och lärande* (IOR), gav oss större inblick i skolbiblioteksverksamhet i Sverige och därmed fick vi delvis vår känsla bekräftad.

Eftersom vi upplever att skolbibliotekets kapacitet inte uppmärksammas är vi intresserade av att undersöka om det i skolans och bibliotekets styrdokument finns något som beskriver skolbibliotekets roll i skolsamhället. För att få svar på detta kommer vi att granska både skolans och bibliotekens styrdokument och om möjligt påvisa att skolbibliotek har en roll att fylla i skolans demokratiuppdrag. Vi anser att studien är relevant och aktuell eftersom skolans demokratiuppdrag är något som allt mer börjat debatteras.

1.1 Uppsatsens disposition

Uppsatsens första kapitel består av en inledning samt syfte där avgränsningar och frågeställning presenteras. Bakgrundsavsnittet beskriver skolbibliotekets historia samt tecknar en bild av demokrati och försöker klargöra demokratibegreppet.

I det andra kapitlet redovisas tidigare forskning. Det är forskning om skolan och utbildningens betydelse för demokrati, skolbibliotekets roll i skolan samt forskning om läs- och skrivsvårigheter. Dessutom redogörs för Kulturrådets statistik över skolbiblioteksverksamheten i Sverige.

Kapitel tre innehåller redovisning av uppsatsens teori och metod. Inledningsvis förklaras bakgrunden till vår teoretiska ram som sammanställs i fyra punkter. Nästkommande avsnitt beskriver ideologianalys allmänt för att därefter mer specifikt introducera den analysinriktning som valts för studien, kritisk ideologianalys. Kapitlet innehåller även ett avsnitt om hermeneutik då vi valt att ha ett hermeneutiskt anslag i vår tolkning av materialet. Avslutningsvis beskrivs uppsatsens empiriska material.

I uppsatsens fjärde kapitel genomförs analysen som sker i tre steg. Det första och andra steget är tolkning av texten vilket sker med hermeneutiskt anslag samt analys av textens synliga och osynliga del utifrån ett demokratiperspektiv. Tolkningen diskuteras i förhållande till tidigare forskning. I tredje steget jämförs resultatet från analysen av styrdokumentet med analysen av IFLA¹/Unescos skolbiblioteksmanifest som också analyseras med samma metod som styrdokumentet.

I det femte kapitlet presenteras avslutande diskussion och slutsatser av undersökningen. Vi diskuterar tolkningen av styrdokumentet i relation till IFLA/Unescos "idealbild" och vad tidigare forskning visat samt det som presenteras i avsnittet om bakgrund. Vi presenterar diskussionen och de slutsatser vi dragit genom att vi besvarar vår frågeställning.

Uppsatsens sjätte och sista kapitel består av en sammanfattning av uppsatsen.

1.2 Syfte, avgränsningar och frågeställning

Som sagts i inledningen har skolan två huvuduppdrag och av dessa två är skolans demokratiuppdrag i fokus för denna uppsats. Syftet med uppsatsen är att försöka belysa vad skolans demokratiuppdrag innebär och påvisa den roll som skolbiblioteket bör spela i skolans strävanden efter måluppfyllelse. Syftet kan indelas i två delar, där det första momentet är att beskriva skolans demokratiska uppdrag utifrån vad som skrivs i skolans styrdokument. Moment två består av att granska både skolans och bibliotekens styrdokument för att undersöka om det finns en beskrivning av skolbiblioteket i dessa och om möjligt påvisa att skolbibliotek har en roll att fylla i skolans demokratiuppdrag. Dessa två delar av analysen utförs i ett steg.

Det är dagens förhållanden för skolbibliotek inom det svenska obligatoriska skolväsendet, grundskolan, som är i fokus för undersökningen.

---

¹ The International Federation of Library Associations and Institutions

För att komma fram till detta har vi använt en frågeställning bestående av tre frågor varav två av dessa, a och b, fungerar som hjälpfrågor för att svara på uppsatsens huvudfråga. Dessa frågor är:

Vilken roll bör skolbiblioteket spela i skolans demokratiuppdrag?

- a) Vilket är skolans demokratiska uppdrag?
- b) Hur beskrivs skolbibliotekets roll i skolans och bibliotekets styrdokument samt i IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest?

1.3 Bakgrund

Vi har valt att fokusera på skolbibliotekets roll i skolans demokratiuppdrag därför att vi anser att bibliotek allmänt sedan länge är förknippat med det bildningsuppdrag som staten ansåg vara nödvändigt för införandet av demokrati i Sverige. Joacim Hansson säger i *Om folkbibliotekens ideologiska identitet* att folkbiblioteket i början av 1900-talet sågs som det ”demokratiska tänkandets sanna institution”. En institution, som i Sverige uppvisade tendenser av att ha en kontrollfunktion vars viktigaste uppgift var att fostra och dana dugliga medborgare. Denna kontrollfunktion syftade till att stödja uppfattningen att folket måste bildas för de ansågs inte vara kapabla att hantera det ansvar som lagts i deras händer i samband med rösträtten. Folkbibliotekens bildningsuppdrag handlade bl.a. om medborgerlig fostran och att bidra till en ökad nationalkänsla. Skapandet av en nationalistisk enhetskänsla blir på så vis, ett av de starkaste argumenten för folkbibliotekets roll i skapandet av ett demokratiskt samhälle. Grunden i bildningsuppdraget, att människan är formbar, gjorde barnen till en högtintressant målgrupp för folkbibliotekets bildningsuppdrag. Hansson säger att ”ett av målen för verksamheten bland barnen är att få in dem i samhällets struktur för att på rätt plats göra den nytta som samhället kräver av dem som vuxna” (1995, s. 132f).

Tanken vi har är, att den obligatoriska skolgången är längre idag än under den tidsepok Hansson beskriver och därför borde det vara skolan som idag har detta uppdrag att fostra och dana nya demokratiska medborgare. I skollag och läroplan bekräftas att skolan har ett demokratiuppdrag något som vi båda vet på grund av att vi arbetar båda som skolbibliotekarier är då skyldiga att veta vad skollag och läroplan säger om arbetet i skolan. Detta är en del av vår förförståelse som vi tar med oss in i undersökningen. Skolan har ett bildningsuppdrag i demokrati, ett uppdrag som tidigare legat hos folkbiblioteket, borde då inte skolbiblioteket vara en naturlig del av detta? En annan orsak som ligger bakom att vi valde att fokusera på demokratiuppdraget istället för skolans kunskapsuppdrag är att i en demokrati tillerkänns den vuxna individen vissa grundläggande rättigheter och enligt Barnkonventionen tillerkänns även barnen de flesta av dessa rättigheter. Demokratiska rättigheter som skolan kan förväntas verka utifrån i sitt demokratiuppdrag.

1.3.1 Bibliotekets historia i skolan

Redan från 1940-talet har skolbiblioteken figurerat i olika statliga utredningar, en av dem nämner skolbiblioteket som ”skolans hjärtpunkt” (Gomez, Elsa & Swenne, Marianne 1996, *Aktivt lärande med skolbibliotek: Idéer och metoder för lärare och bibliotekspersonal i grundskolan*, s. 9). Skolkommissionens betänkande från 1948

resulterade i en proposition som innehöll ett principbeslut om nioårig skolplikt och en försöksverksamhet för en enhetsskola. Motiven till denna skolreform var bland annat att höja den allmänna bildningsnivån och att demokratisera skolväsendet genom att skapa utbildningsmöjligheter för eftersatta grupper och en pedagogisk inriktning på samarbete och elevaktivitet. Som en följd av andra världskriget var skolans mål att skapa respekt för de demokratiska värdena och skapa förmåga att motstå antidemokratisk propaganda (Richardsson, Gunnar 2004, *Svensk utbildningshistoria: Skola och samhälle förr och nu*, s. 118).

I skollagen 1960 infördes att skolbiblioteket skulle vara obligatoriskt och i samband med Lpl 1962 stärktes skolbibliotekets ställning i skolan (*Skolbiblioteket i kulturpolitiken* 1976, s. 39). Samma år, 1962, togs det med stor enighet i riksdagen beslut om att skolan skulle vara nioårig, obligatorisk, med kommunen som huvudman. Det skulle kallas grundskola för att markera att det var något nytt samt vara uppdelad i tre stadier om tre år vardera, låg-, mellan- och högstadiet (Richardsson 2004, s. 122). Under 1950- och 60-talet var läroböckerna dominerande och skolorna hade god ekonomi och kunde dela ut läroböcker och skolbiblioteken kom i bakgrunden. I läroplanen Lgr 69 ser man det på att skolbiblioteket inte nämns utan det kallas bokrum, materielrum och liknande (Gomez & Swenne 1996, s. 9).

Under 1970-talet kom det flera statliga utredningar som tog upp frågor om behovet av intresse för skönlitteratur, kultur i skolan och en utvidgad läromedelssyn. I den utvidgade läromedelssynen ingick skolbiblioteket som ett läromedel, en hjälp till att lära. Kostnaderna för läroböcker som delades ut var en stor utgiftspost för kommunerna som påverkade att denna syn på läromedel kom till (Gomez & Swenne 1996, s. 9). Några av de utredningar som skolöverstyrelsen gjorde hade en klar inriktning att göra skolbiblioteken till ett användbart redskap i undervisningen och hade som grund självständiga arbetsformer för gymnasiet och ett undersökande arbetssätt för grundskolan (Limberg 2003, s. 15). Inom biblioteksforskningen var det först under den senare delen av sjuttio-talet som de första avhandlingarna kom att handla om skolbibliotek (Klasson, Maj 1990 *Biblioteksforskning i Sverige: en innehållsanalys av svensk biblioteksforskning/biblioteks- och informationsvetenskap 1900-1988*, s. 34). Richardsson menar att all den utveckling och förändring av skolväsendet som ägt rum fram till 1970 har blivit bestående och därefter har inga större strukturförändringar genomförts (2004, s. 97). I en debattartikel 1976 av Gunnel Odelstam, skolbibliotekskonsulent vid skolöverstyrelsen, ställer hon sig frågan om skolan har lärt eleverna att ställa frågor, söka information och kritiskt värdera den information de fått fram och om de kan omsätta sina kunskaper och erfarenheter i handling. Odelstam menar att skolan måste lära eleverna att lära sig att skaffa kunskaper i stället för att inhämta tidsbunden fakta (*Skolbiblioteket i kulturpolitiken* 1976, s. 55).

I läroplanen Lgr 80 var skolbibliotek åter nämnt och i kursplanen för svenska betonas särskilt arbetet med skönlitteratur. Lgr 80 gav biblioteket tre funktioner i skolan varav den första var en social funktion vilken gav eleverna ett ställe att vara på och göra läxor, grupparbeten och liknande. Den andra funktionen, den kulturpolitiska, var att ge eleverna kontakt med litteratur, läsning, film, musik, teater och andra kulturyttringar. Den tredje var en pedagogisk funktion, skolbiblioteket var en viktig del av skolans samlade resurser som erbjöd eleverna möjlighet att självständigt söka information, kritiskt granska och jämföra olika källor. Under hela 1980-talet har den kulturpolitiska funktionen varit den centrala och skolan har arbetat mycket med att få in

skönlitteraturen i undervisningen (Gomez & Swenne 1996, s. 10). Under den senare delen av 1980-talet gjordes en uppföljning av en tidigare utredning angående utvecklingen på biblioteken i gymnasieskolorna. Uppföljningen kom fram till att utvecklingen stannat av, mycket beroende på att skolledare och lärare var omedvetna om den kapacitet som ett välfungerande skolbibliotek utgjorde (Limberg 2003, s. 16). Samtidigt kom allt fler att betona det viktiga med den pedagogiska aspekten av skolbiblioteken och att det skulle anpassas till undervisningsbehovet med fler och nyare faktaböcker, tidskrifter, tidningar och andra medier (Gomez & Swenne 1996, s. 10).

I mitten på 1990-talet kom läroplanen (Lpo 94) som fortfarande ligger till grund för dagens skola. Den ger stor frihet för varje enskild skola i frågan om hur de skall nå de uppställda målen som läroplanen anger. Där de tidigare läroplanerna var mer detalj- och regelstyrda är den nuvarande läroplanen formulerad som mål att uppnå och mål att sträva mot i det femte respektive det nionde skolåret. Varje skola har således en stor frihet att forma sin utbildning om de följer de nationellt fastställda kursplanerna när de utarbetar sina lokala arbetsplaner. I läroplanen nämns skolbiblioteket nu endast under *Rektors ansvar* som ett stöd för eleverna att söka och utveckla kunskaper. Den kunskapssyn som ligger till grund för Lpo 94 brukar sammanfattas i fyra ord, även kallat läroplanens fyra F:

Färdighetskunskaper är praktiska kunskaper, att kunna göra något. Att räkna och skriva anses av hävd höra till färdigheterna men redan här finns en glidning. När övergår förmågan att stava till att bli en tanke- och skrivprocess?

Fakta är kunskap i form av information, ger ord för begrepp och används för att beskriva vår omvärld.

Förståelse är kunskap som skapar mening. Sambandet mellan förståelse och fakta blir tydligt då vi försöker förstå fakta om omvärlden och bringa mening i det som tycks svårt att förstå.

Förtroghetskunskap är den tysta kunskap som vi tillägnar oss i livets alla situationer och som vi ständigt bär med oss. Vi värderar, bedömer, ser likheter och olikheter. Den ger oss en repertoar och beredskap inför nya situationer. Den påverkar även vilka fakta vi väljer och vilken förståelse vi uppnår ((Carlgen, 1994) Gomez & Swenne 1996, s. 11).

Kulturrådet gjorde en utredning i slutet av 90-talet om skolbiblioteken vilken ger en översikt av de problem som finns. Rapporten diskuterar skolbibliotekets plats i det svenska biblioteksväsendet och ansvarsfrågor på olika nivåer. Utredningen säger att grundskolor oftast har mindre resurser än gymnasieskolorna, mindre lokaler, sällan har utbildad personal. Där det satsas på skolbibliotek inom grundskolan är rektor en drivande kraft (*Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s. 65). Skolbiblioteket som studieobjekt har inte funnits i många studier konstaterade Elsa Gomez i en forskningsöversikt som hon sammanställde i början av 1990-talet (Limberg 2003, s. 23).

Skolverket fick år 2000 två regeringsuppdrag varav det första var att stödja och stimulera arbetet med att förbättra läs- och skrivmiljöerna i skolan och det andra att förstärka och utveckla skolbibliotekens pedagogiska roll. De två uppdragen resulterade i projektet Språkrum, som genom nätverksbyggen, forskning och kompetensutveckling inriktade sina krafter på att utveckla skolan. Helvetesgapet var ett projekt som kom som en fördjupning på Språkrumsprojektet. Helvetesgapet följde åtta skolor i deras utvecklingsarbete och resulterade i ökad kunskap om hur man överbrygger gapet mellan teori och praktik. Louise Limbergs bok *Skolbibliotekets pedagogiska roll – en kunskapsöversikt* ingår i projekt Språkrum (Limberg 2003, s.11).

I ett pressmeddelande lagom till bokmässan 2005 presenterade dåvarande skolminister Ibrahim Baylan tre konkreta förslag för att stimulera läsningen och att stödja skolbibliotekens roll i skolans arbete för att därigenom få bättre kunskapsresultat. För det första skall en nyutgivning av 50 olika klassiker påbörjas och som andra förslag fick Myndigheten för skolutveckling i uppdrag att stödja utvecklingen av skolbiblioteken och höja kompetensen med riktade utbildningar. Dessa utbildningar skall vara tillsammans med lärare. Som tredje förslag fick Skolverket i uppdrag att granska kommunerna och se hur de lever upp till sitt lagstadgade ansvar när det gäller skolbiblioteken och hur skolbiblioteken används i undervisningen. Det skall göras under 2006 när Skolverket gör sina lägesbedömningar av skolans verksamhet. (Regeringen, pressmeddelande 30 sept 2005. [2006-02-19]).

1.3.2 Demokrati som form och innehåll

I kommande avsnitt försöker vi att förtydliga undersökningens viktigaste ord och begrepp, demokrati, samt ge en kort historik över demokrati och dess förankring i det svenska samhället. Detta för att ge en bild av vilken betydande position demokrati som livsform och ideologi har i samhället. Därefter fortsätter vi med titta på den symbios som finns mellan demokrati och utbildning.

Demokrati är ett begrepp som det förs en kamp om för att fixera dess betydelse men är ändå ett begrepp som de allra flesta anser sig veta betydelsen av. Tomas Englund, pedagogikprofessor i Örebro säger i en artikel av Leif Mathiasson, *Pedagogiska Magasinet*, att när det gäller honnörsbegrepp som demokrati finns det ofta en ytlig överensstämmelse men under ytan rör man sig med många tolkningar (nr 3, 2005).

Demokratin har sitt ursprung i det antika Aten kring 300-talet e. Kr. Den atenska demokratin var inte vad som idag menas med demokrati, den var endast för fria medborgare och dit räknades inte kvinnor och slavar (Liedman, Sven-Erik 1998, *Från Platon till kommunismens fall*, s. 16). Detta visar att ursprungligen handlade inte demokrati speciellt mycket om allas lika värde eller solidaritet. Från att ha varit ett sätt att styra statsstaten Aten har begreppet vuxit och fått en mycket vidare betydelse. Den vanligaste förklaringen och den som förmodligen de flesta tänker på när man hör ordet demokrati är: ”Demokrati är ett politiskt system där regeringen företräder folkviljan vilken framkommit genom fria, allmänna och hemliga val och där vissa medborgerliga rättigheter garanteras såsom yttrandefrihet och församlingsfrihet” (Nationalencyklopedin (NE), demokrati [2006-06-26]). Demokrati förknippas oftast med begreppen politik, politiker, regering och riksdag.

Demokrati kan bokstavligen definieras som folkstyre men för att detta skall vara möjligt måste det finnas en demokratisk styrelseprocess. Demokrati är en typ av politisk ordning och för att denna skall anses demokratisk finns vissa grundantaganden som måste accepteras. Robert A Dahl har i sin bok *Demokratin och dess antagonister* ställt upp ett antal grundantaganden och kriterier som är utmärkande för en demokratisk politisk ordning. Han påpekar att det troligen ”aldrig kommer att finnas en någon helt och hållet demokratisk process eller något fullständigt demokratiskt styre” utan kriterierna är tänkta att användas som värdering av de verkliga möjligheter som står till buds (1999, s. 170).

För det första skall bindande beslut fattas av dem som är underställda besluten enligt principen att den som inte är skyldig att följa lagen inte heller kan binda andra att följa

den. Bindande beslut fattade av utomstående kränker de underställdas rätt till självbestämmande. Det andra gäller att allas intressen skall respekteras. Det tredje antagandet som skall uppfyllas är att ingen har skyldighet att bevisa att de själva är fullt kapabla att tillvarata sina egna intressen utan bevisbördan för någons otillräcklighet ligger hos den som kommer med påståendet. Varje enskild individ skall anses vara den som bäst bedömer sina intressen. Grundantagande nummer fyra handlar om att varje medborgares krav är lika giltigt som alla andras och därmed kan sägas att det skall vara jämlikhet mellan medborgarna. Det femte och sista är att det som det finns lite av och är dyrbart skall fördelas rättvist. Rättvist behöver inte betyda jämlikt utan kan innebära att någon får mer, exempelvis på grund av förtjänst (Dahl 1999, s. 168f).

Ovanstående grundantaganden är nödvändiga för att en demokratisk politisk ordning skall vara möjlig. Beslutsprocessen inom en sådan demokratisk politisk ordning måste också uppfylla vissa kriterier, det ena fungerar inte utan det andra. Kriterierna beskriver det ideala utifrån att grundantagandena har accepterats. Dessa fyra kriterier kännetecknar en demokratisk process:

- Medborgaren måste ha möjlighet till ett *effektivt deltagande* genom att under hela beslutsprocessen ges möjlighet att uttrycka sin vilja samt ställa frågor och förespråka det ena eller andra.
- Alla medborgare skall ha *lika rösträtt vid det slutliga avgörandet* genom att varje individs val väger lika tungt i röstningsprocessen. De val som varje enskild medborgare har gjort är de som skall vara avgörande vid beslutsfattande. Det handlar om jämlikhet och rätten till självbestämmande vilket utgör två delar av de fem grundantaganden som presenterades inledningsvis och som är en förutsättning för en demokratisk process.
- *Upplyst förståelse* ställer krav på medborgaren att vara insatt i vad frågan gäller. Medborgaren behöver vara upplyst för att kunna delta effektivt. Demokrati handlar om att vara upplyst vilket är en av grundförutsättningarna och vägen till upplysning går genom utbildning och offentlig diskussion.
- Medborgarna måste ha *kontroll över dagordningen*. De skall ha exklusiv möjlighet att bestämma hur dagordningen skall se ut. Medbestämmande eller slutlig kontroll skall åligga folket (Dahl 1999, s. 170ff).

Beslut om lagar och förordningar tas genom att medborgarna har delegerat beslutsrätten till några utvalda. En sådan delegering kan i slutändan innebära att medborgaren, individen, förlorar sin myndighet. Om de ovan presenterade grundantagandena och de kriterier som bör ligga till grund för den demokratiska processen säger Dahl att de inte är helt oproblematiske och väcker ett antal frågor (Dahl 1999, s. 180f).

1.3.3 Sverige och demokratin

Under 1950-talet kom uttalandet att de politiska ideologierna var döda. Med detta menades att skillnaderna mellan ideologierna hade utjämnats bl.a. av det ekonomiska välstånd som uppnåtts efter andra världskriget. En värdegemenskap hade skapats kring politisk demokrati och välfärdspolitik. Demokratin hade blivit den gemensamma nämnaren för liberalism, konservatism och reformistisk socialism som det legitima

styrelsesättet. Nu gällde inte tvisterna olikheter i ideologin utan handlade mer om detaljkonstruktioner i det gemensamma samhällsbygget. Den amerikanske historikern Fukuyama menade att det fanns enighet om att demokrati är det legitima styrelsesättet men att demokrati inte automatiskt innebär ett stabilt styre. Han säger att ideologiska stridigheter inte är problemet inom en demokrati därför att det råder enighet om grundprinciperna: frihet och jämlikhet. Problemet är att idéer inte blir fullföljda (Larsson, Reidar 1997, *Politiska ideologier i vår tid*, s. 10f).

Liberalism och reformistisk socialism delar samma värdegrund angående människor och har båda ett intresse att uppnå jämlikhet för alla människor i samhället. En av liberalismens förgrundsfigurer John Stuart Mill uttalade redan under 1800-talet att det bör vara fullständigt lika politiska och sociala rättigheter för män och kvinnor även om han hyste ett visst tvivel inför ”massans okunnighet”. Denna jämlikhet skall återspeglas utanför politiken vilket innebär att varje individ skall behandlas med samma hänsyn och respekt som alla andra. Människorna är jämlika men får inte fråntas rätten till sitt eget val bland livets möjligheter och därmed skall hänsyn tas till våra olikheter. Rättigheterna skall inte kunna tas ifrån individen inom ramen av politiska och ekonomiska beslut. Reformistisk socialism skriver under på liberalismens krav om jämlikhet och kämpar mot att utjämna olikheter bl.a. genom utbildning och utjämning av inkomster. Likheter mellan de båda politiska riktlinjerna finns gällande samhällsbyggande, båda förespråkar det gradvisa samhällsbyggandet och vägleds av en vision om det samhälle man vill skapa och detta gör det möjligt att samarbeta inom ramen för demokrati och samhällsbyggande (Larsson 1997, s. 27f). Den politik som förs i Sverige idag kan sägas vara en typ av socialliberalism och detta är den ideologiska bakgrunden till de styrdokument som finns om skola och bibliotek (Larsson 1997, s. 75-84).

Ansvar för att tillhandahålla skola och bibliotek vilar på kommunerna. Det kommunala självstyret innebär att kommunerna inte bara har ansvaret utan även själva måste bära kostnaderna (Wetterberg, Gunnar 2000, *Kommunerna*, s. 14). Kostnaderna försöker kommunerna hålla inom budgetgränserna vilka till stor del styrs av deras skatteintäkter och dessa varierar inte mycket år från år eftersom de baseras på antalet skattebetalande invånare. Detta får därmed konsekvensen att om någon får en ökad budget får någon annan en minskad (Wetterberg 2000, s. 52).

1.3.4 Demokrati och utbildning

Demokrati och utbildning är titeln på en klassiker inom området som John Dewey skrev redan 1916. Dewey deltog i den amerikanska utbildningsdebatten redan runt sekelskiftet 1800-1900. Han är inspirationskällan till mycket av den pedagogik som används i våra skolor och antagligen mest känd för utbildningsfilosofin ”learning by doing”.

Demokrati och utbildning är aktuell än idag då Dewey analyserar förhållandet mellan demokrati och utbildning. Han klarlägger att det finns ett samband mellan utbildningen, undervisningen och lärandets kommunikation när det gäller att förmedla och befästa demokrati som livsform. Dewey ser på utbildning som kommunikation och en kontinuerlig rekonstruktion av erfarenheter (1997, s. 11f, 27). Dewey säger:

Ett samhälle som ombesörjer att alla dess medlemmar på lika villkor får del av dess förmåner och som tryggar en flexibel anpassning av dess institutioner genom interaktion med de olika formerna av samhällsliv är så till vida demokratiskt. Ett sådant samhälle måste ha en typ av utbildning som ger

individerna ett personligt intresse för sociala relationer och kontroll, och intellektuella vanor som gör det möjligt att genomföra sociala förändringar utan att oordning uppstår (1997, s. 15).

Dewey påpekar att det är viktigt att vi inser att skolan inte bara är en institution för utbildning av barn och ungdomar utan skolan har stora möjligheter att bidra till samhällsförbättring och fostrande av framtidens medborgare (1997, s. 27). Det är viktigt för vårt samhälles fortbestånd och är precis som det biologiska livet beroende av att en ständig överföring pågår. För att det sociala livet skall bestå måste skolan och det omgivande samhället förmedla ideal, hopp, förväntningar, normer och uppfattningar till nästa generation (Dewey 1997, s. 37). Han ser utbildning som kommunikation som tillsammans med samspel och massutbildning är förutsättningar för en demokratisk livsform.

Sigbrit Franke, universitetskansler säger i *Ständigt. Alltid!: Skolans värdegrund: En kommentar till läroplanen* att de mänskliga fri- och rättigheterna är något mer eller mindre självklart för alla och att detta inte har något att göra med vilken ideologi vi erkänner oss till. Dessa fri- och rättigheter anser hon finns representerade i Bibelns bergspredikan, i marxismens grunder och i liberalismens fundamentala rättsuppfattning. Hon anser att en av skolans viktigaste roller är dess demokratiska fostran av elever vilket är viktigt för vårt samhälles överlevnad (1999, s. 24ff).

Frihetstanken är grunden för FN: s mänskliga rättigheter och för de grundläggande demokratiska värderingarna. I Sveriges Rikes Lag är de grundläggande fri- och rättigheter som ”Varje medborgare är gentemot det allmänna försäkrad” enligt Regeringsformen, inskrivet redan i andra kapitlet vilket indikerar något om dess betydelse:

Regeringsformen kap. 2 § 1:

1. yttrandefrihet: frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor,
2. informationsfrihet: frihet att inhämta och mottaga upplysningar samt att i övrigt taga del av andras yttrande,
3. mötesfrihet: frihet att anordna och bevista sammankomst för upplysning, meningsyttring eller annat liknande syfte eller för framförandet av konstnärliga verk,
4. demonstrationsfrihet: frihet att anordna och delta i demonstration på allmän plats,
5. föreningsfrihet: frihet att sammansluta sig med andra för allmänna eller enskilda syften,
6. religionsfrihet: frihet att ensam eller tillsammans med andra utöva sin religion.

Erfarenhet visade att FN: s deklaration om mänskliga rättigheter inte skyddade barnet tillräckligt och därför skapades Barnkonventionen som antogs av FN: s generalförsamling i november 1989. I inledningen skriver FN: s generalförsamling att ”barnet på grund av sin fysiska och psykiska omognad behöver särskilt skydd...”. Barnkonventionen består av 54 artiklar och de som omfattas av den är människor under 18 år. Konventionstexten handlar om allt som rör ett barns relationer till vuxenvärlden såsom dess omvårdnad, välfärd och utbildning samt barnets fri- och rättigheter.

I Barnkonventionen har vi valt de artiklar som rör utbildning, grundläggande fri- och rättigheter, vilket är de artiklar som gränsar till skolans demokratiuppdrag och som är i fokus för uppsatsens analys. I artikel 2 - 4 klargörs den laga kraft som konventionen skall ha om den har undertecknats av berört lands regering, vilket Sverige har gjort.

Kursiveringen i artiklarna är vår egen. Detta för att betona de delar av artiklarna som är av betydelse för uppsatsens ämne.

Artikel 2

Konventionsstaterna skall respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess föräldrars, vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, handikapp börd eller ställning i övrigt.

Artikel 3

Fastställer att vid alla åtgärder som rör barn ... skall *barnets bästa komma i främsta rummet*.

Artikel 4

Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga lagstiftnings- administrativa och andra åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i denna konvention. I fråga om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter skall konventionsstaterna vidta sådana åtgärder med utnyttjandet till det yttersta av sina tillgängliga resurser och, där så behövs, inom ramen för internationellt arbete.

Vi uppfattar detta som att Barnkonventionen är av betydelse för hur utbildningen utformas och bedrivs. Enligt ovanstående konventionstext *skall* konventionsstaterna göra det yttersta för att genomföra de rättigheter som erkänns i denna konvention. I lagtexter innebär *skall* att detta är av tvingande karaktär och inte bara en rekommendation.

Artikel 12

Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Artikel 13

Barnet skall ha rätt till yttrandefrihet. Denna frihet innefattar frihet att oberoende av territoriella gränser söka, motta och sprida information och tankar av alla slag, i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat uttrycksmedel som barnet väljer.

Artikel 14

Konventionsstaterna skall *respektera barnets rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet.*

Artikel 17

Konventionsstaterna erkänner den viktiga uppgift som massmedier utför och *skall säkerställa att barnet har tillgång till information och material från nationella och internationella källor, särskilt sådant som syftar till att främja dess sociala, andliga och moraliska välfärd och fysiska och psykiska hälsa.* Konventionsstaterna skall för detta ändamål:

- a) uppmuntra massmedier att sprida information och material av socialt och kulturellt värde för barnet och i enlighet med andan i artikel 29;

- b) uppmuntra internationellt samarbete vad gäller produktion, utbyte och spridning av sådan information och sådant material från olika kulturer och internationella och nationella källor;
- c) uppmuntra produktion och spridning av barnböcker.

Barnet skall ha åsiktsfrihet, yttrandefrihet, tankefrihet och informationsfrihet men det finns några begränsningar i informationsfriheten och de gäller även för vuxna. Detta är att andra personers rättigheter och anseende måste respekteras och den nationella säkerheten får inte äventyras inte heller den allmänna ordningen eller folkhälsan eller allmän sedlighet.

Artikel 29

Konventionsstaterna är överens om att barnets utbildning skall syfta till att

- a) *utveckla barnets fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och fysik och psykisk förmåga;*
- b) *utveckla respekt för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna samt för de principer som uppställs i Förenta Nationernas stadga;*
- c) *utveckla respekt för barnets föräldrar, barnets egen kulturella identitet, eget språk och egna värden, för vistelselandets och ursprungslandets nationella värden och för kulturer som skiljer sig från barnets egen;*
- d) *förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av förståelse, fred, tolerans, jämlikhet mellan könen och vänskap mellan alla folk, nationella och religiösa grupper och personer som tillhör urbefolkningar;*
- e) *utveckla respekt för naturmiljön.*

Artikel 29 handlar om barnets utbildning och fastslår individens rätt till bildning och utbildning samt att denna skall leda till att barnet utvecklar respekt för de mänskliga rättigheterna samt de grundläggande friheterna. Artikel 17 fastslår att tillgången till information och material är viktig för att främja barnets utveckling och enligt ovan citerade artiklar *skall* barnet ha tillgång till information och material från nationella och internationella källor och konventionsstaterna *skall* säkerställa att de har tillgång till denna. Utbildningen *skall* förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle med respekt för andra människor och jämlikhet mellan könen.

”Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar” detta slås fast i skollagen, trots att skolan inte skall ta ställning i politiska frågor, med ett undantag: demokrati (Leif Mathiasson, *Pedagogiska magasinet*, nr 3, 2005). Vilka är då de grundläggande demokratiska värderingarna? Enligt nu gällande läroplan Lpo 94 är dessa: människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan män och kvinnor samt solidaritet med svaga och utsatta. Detta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla.

1.4 Definitioner

Begreppet *demokrati* och dess mångtydighet har beskrivits tidigare i den bakgrund som tecknats. För denna undersökning har begreppet betydelsen de värderingar och den människosyn samt samhällssyn som finns i begreppet demokrati. Människosynen innehåller värden som: människors okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla

människors lika värde, jämlikhet mellan könen samt solidaritet med svaga och utsatta och samhällssynen bygger på Dahls demokratidefinition. I undersökningen förekommer några andra begrepp som också bör definieras och som har anknytning till demokratibegreppet och till den typ av analys som utförs i undersökningen. Två av dessa är *idé* och *ideologi*.

En *idé* innehåller en värdering av företeelser, en föreställning om verkligheten och om hur man bör handla. Idéer är en komponent av en ideologi och idéer har därför en kontinuitet (Bergström & Boréus 2000, s. 148).

Ideologi är läran om idéer och ideologier består av ett idésystem (Bergström & Boréus 2000, s. 149f). Det är ett centralt begrepp när man talar om politik och demokrati. Sven-Erik Liedman (1989) säger i boken *Om ideologi och ideologianalys* att ideologi är ett mångtydigt och föränderligt begrepp som borde kunna ersättas med mer exakta beteckningar. Ideologibegreppets problem ligger i att det handlar om en besvärlig verklighet som i sin tur grundas i den ”samhälleliga verklighetens motsägelsefulla karaktär” (s. 10). Ideologi kan vara en neutral beskrivning av åsikter, tankar och värderingar men kan även ha betydelsen av något överkligt eller utopiskt som därmed kan sägas vara falskt. En ideologi i dess neutrala bemärkelse innehåller enligt Liedman vissa allmänna påståenden om människorna, samhället, utvecklingen och har även vissa grundläggande värderingar och normer. Inom ideologin finns ett inre samband mellan de ovanstående momenten (s. 11). Idag används begreppet i betydelsen åskådningar, mer precist samhällsåskådningar och exempel på sådana är liberalism, socialism och konservatism. Herbert Tingsten menar att demokrati kan ses som ett slags överideologi som blev kvar när övriga ideologier mer eller mindre försvann (NE, ideologi [2006-10-31]). Vi ser demokrati som en ideologi som innehåller grundläggande normer, värderingar och även en specifik människo- och samhällssyn samt syn på utveckling.

Bildning, med detta avses s.k. ”djup” kunskap som syftar till att omvandla hela människan. Bildning avser att ge människan orientering i tillvaron och kräver därför mångsidighet, det är detta som benämns allmänbildning. Alla vuxna i samhället bör ha allmänbildning, något som skolan skall förmedla till barnen genom att uppnå de uppsatta målen för kunskapsuppdraget och demokratiuppdraget (NE, bildning [2006-10-19]). Bildning kan därför sägas handla om att få fördjupade kunskaper och en allsidig utveckling av människans kapacitet. Gert Biesta (2006) menar att bildningsbegreppet har både en utbildningsmässig och politisk dimension och bildning är ett utbildningsideal (*Bortom lärandet. Demokratisk utbildning för mänsklig framtid*, s. 93).

Utbildning är en del av bildning men har ofta ett mer begränsat mål t.ex. en bestämd yrkeskompetens.

1.4.1 Skolbibliotek – bokskåp, materialförsörjare eller pedagogisk resurs?

Skolbibliotek kan se ut på många sätt, allt från en liten bokhylla med några få böcker till att vara fullt utrustade med all sorts media och kvalificerad personal. På en del ställen ligger biblioteket på ”barfota-avstånd” från klassrummet, på andra ställen får man ta en rejäl promenad för att nå sitt bibliotek. Alternativt kan en bokbuss komma, till exempel en gång i månaden, för att erbjuda sina tjänster. Det varierar över landet hur verksamheten ser ut. Vi kommer att ge exempel på olika definitioner på skolbibliotek och ge vår syn på vad ett skolbibliotek är och innehåller. Louise Limberg, professor,

Högskolan i Borås och aktiv inom skolbiblioteksforskning ger en förklaring av skolbibliotek i sin bok *Skolbibliotek för kunskap och skapande*:

[S]kolbiblioteket är ett rum för böcker och andra medier, ett system för registrering och möjligheter att finna en bestämd bok, kunnig personal som ansvarar för och driver verksamheten och till sist ett program, där biblioteket bidrar till att höja kvalitén på undervisning och inlärnin (1990, s. 69).

Limberg ansluter sig även till den definition Streatfield och Markless ger:

The school library represents a set of (implicit or explicit) choices made by the school about the extent of central provision and exploitation of its own and other resources within (and sometimes beyond) the school, and the base at the school within which the librarian (if any) works or from which the librarian operates across and beyond the school ((Streatfield, 1994, s. 104) *Skolbibliotekets pedagogiska roll* 2003, s. 14).

Denna definition nämner att det ska finnas en bibliotekarie och även att rummet och medierna är viktiga för verksamheten. Den säger också att det är viktigt för skolbiblioteket att det organiseras utifrån hur skolan organiserar sina resurser och att skolans syn på det pedagogiska arbetet avspeglas i bibliotekets arbete.

Kulturrådet har även de en definition av skolbibliotek:

Skolbibliotek är den eller de platser i eller i direkt anslutning till skolan där det finns resurser i form av medier, teknik och personal för att förmedla, söka och värdera information och läsupplevelser av alla slag.

Skolbibliotekets uppgift är att svara för biblioteksservice i första hand för utbildningens behov inom den egna organisationen och att i samverkan med landets biblioteksväsende i övrigt ge biblioteksservice. (*Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s. 10)

Vår definition av skolbibliotek är: *ett bibliotek med många olika medier, fackutbildad bibliotekarie och en egen budget samt med ett väl utvecklat samarbete med lärarkollegiet och att skolbiblioteket används som ett pedagogiskt redskap. Skolbiblioteket ligger på "barfota-avstånd" från undervisningssalarna.*

1.4.2 Politiska institutioner

Joacim Hansson försöker i sin uppsats *Om folkbibliotekens ideologiska identitet* klarlägga folkbibliotekens ideologiska identitet genom att följa hur den växte fram i början av förra sekelskiftet. I uppsatsen beskriver Hansson det han benämner som politiska institutioner. Dessa institutioner är verksamheter som har nära anknytning till det politiska systemet och som i Hanssons fall är folkbiblioteket. Politiska institutioner omfattas av regler och normer som är själva grunden till dess verksamhet och identitet. Reglerna som berör politiska institutioner finns på två nivåer. Den ena nivån benämner Hansson för institutionens praktik, och omfattar sådant som konventionella arbetsätt, strategier, rutiner och teknologier. Den andra nivån har han kallat för institutionens ideologi, och den består av trosuppfattningar, paradigm, politiska och kulturella betingelser. För att kunna bedriva verksamhet inom de kulturella och politiska ramar som omger institutionen måste denna upprätta ett kontrakt med det omgivande systemet. Kontraktet reglerar sådant som materiella tillgångar men det måste också finnas en överensstämmelse i de grundläggande värderingar som institutionen har i uppdrag att förmedla genom sin praktik. Dessa så kallade politiska institutioner kan ha två funktioner, att legitimera och att kontrollera. Politiska institutioner kontrollerar att

den gemensamma värdegrunden behålls och bidrar samtidigt till att skapa förändring. Den legitimerande funktionen används av t.ex. makthavare för att genom institutionens struktur förverkliga de värden som är önskvärda i samhället (Hansson 1995, s. 36).

I ett demokratiskt samhälle skall den politiska institutionen på organisationsnivå organiseras som en demokratisk institution. Dess uppgift är att bidra till skapandet och stärkandet av demokratiska strukturer på en social nivå. Demokratiska institutioner kan genom att anta vissa egenskaper legitimera det demokratiska samhället. Den demokratiska institutionen kan dock få problem då det är svårt att få en institutionell struktur att fungera efter de kriterier som betecknar demokrati. I en demokratisk institution krävs sålunda att det skall finnas möjlighet att tillfredsställa både olika individers och olika gruppers behov. En sådan institution kännetecknas också av att den tar hänsyn till dem som inte kan föra sin egen talan. Om ett samhälle skall förbli demokratiskt krävs att detta underhålls och därför är det viktigt att samhället skapar institutioner som kan värdera och jämföra olika intressens behov både i nutid och i framtid (Hansson 1995, s. 86-87).

Folkbiblioteket fick tidigt en del i byggandet av det demokratiska samhället därför att förutsättningen för att skapa ett sådant samhälle bygger på kunskap och bildning. Det politiska systemet medverkade till att skapa de institutioner som skulle hjälpa till att bygga nya sociala strukturer som i sin tur skulle stödja det önskade politiska systemet. Vid den tidpunkt, för cirka 100 år sedan, som Hansson granskat är demokratin inte fullt ut etablerad. I början av 1900-talet slutade barnen skolan efter 5-7 år och därför fick folkbiblioteket ett bildningsuppdrag. Hansson citerar Axel Hirsch, redaktör för Folkbiblioteksbladet 1904-1911 och drivande i folkbildningsfrågan, han säger:

Det gäller både att fylla brister och bygga vidare på den en gång lagda grunden. Det gäller att uppväcka eller återuppväcka hågen för läsning och studier och att giva kunskapsbegäret näring – allt i avsikt att dana goda samhällsmedborgare och förädlade människor ((Axel Hirsch, 1907) Hansson 1995, s. 95).

Sammankopplingen mellan folkbiblioteken och fostran av dugliga medborgare görs av flertal personer vid den tidpunkt Hansson har valt att granska. Hjelmqvist, bibliotekskonsulent och redaktör vid Biblioteksbladet 1916 säger:

Om biblioteket skall kunna verka för detta mål, som jag nyss angav som dess egentliga uppgift: fostrandet av dugliga medborgare, fordras först och främst, att biblioteket skall få säkert håll på barnen. Barnet idag är medborgaren i morgon, heter det ((Hjelmqvist 1916) Hansson 1995, s. 119).

Utifrån detta perspektiv anser vi att även skolan kan räknas till samhällets politiska institutioner.

2. Tidigare forskning

Den tidigare forskning vi har tittat på berör fyra områden och är tematiskt uppdelad. Det första är frågan om skola och demokrati, därför att demokratiperspektivet genomsyrar all lagtext och förordningar rörande skolan. Det andra vi har tittat på är tidigare forskning kring skolbibliotek och då med tyngdpunkt på Louise Limbergs forskning i ämnet. Hon har bl.a. tagit fram en kunskapsöversikt som syftar till att ge en bild av skolbibliotekets pedagogiska roll. Det tredje området handlar om läs- och skrivsvårigheter eftersom detta kan ha betydelse för barns förutsättningar att ta del av sina demokratiska rättigheter. Slutligen skapas en bild av verkligheten med hjälp av Kulturrådets skolbiblioteksstatistik. Det vi presenterar är ett urval av den forskning som finns.

2.1 Skolan och demokratin

”Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund. En viktig uppgift för verksamheten i förskola och skola är att grundlägga och förankra de värden som vårt samhälle vilar på”. Så inleds förordet i *Ständigt. Alltid!: Skolans värdegrund: En kommentar till läroplanen* (1999) i vilken Skolverket försöker förtydliga begreppet *skolans värdegrund*. Läroplanen är kommenterad av läroplanskommittén och de beskriver tankarna kring skolans värdegrund vid författandet av Lpo 94. Enligt denna kommentar till läroplanen kan aldrig skolan uppfattas som värdeneutral och i läroplanen anges de oförytterliga värden som aldrig kan förhandlas bort. Dessa värden, den demokratiska värdegrunden, kommer alltid först men också alltid samtidigt. Vilket innebär att oavsett ämne på schemat, skall alltid den demokratiska värdegrunden respekteras och införlivas i undervisningen. Det handlar inte bara om att undervisa om vårt politiska system utan ett förhållningssätt som skall genomsyra all verksamhet i skolan. Vidare säger läroplanskommittén att läroplanen bygger på en moralisk läroplanskod som har sin grund i den demokratiska värdegrunden. Allt bildningsarbete inom skolan skall formas av lärare och elever gemensamt och bygga på vetenskap, erfarenheter och ett ständigt samspel med förändringar i samhället (*Ständigt. Alltid!* 1999, s. 11). En lärare behöver tre aspekter av professionell kompetens för att uppfylla de tre grundpelare som läroplanen vilar på:

- kompetens att konkretisera läroplanens mål
- kompetens att skapa goda villkor för lärande
- kompetens att verka utifrån värdegrunden

Det demokratiska uppdraget är svårt att fixera i några få punkter eftersom det har ett brett spektra och är svårt att värdera utifrån uppnådda mål. Skolans demokratiska uppdrag baseras på en kunskapssyn som innebär att en individs lärande och utveckling sker i samspel med andra. I skolan skall skapas förutsättningar för dialog, personal och elever skall samtala och lyssna till varandra. Målet är inte att alla skall vara överens utan att allas åsikter och argument skall höras och att förståelse för att det finns olika uppfattningar skapas. I Lpo 94 står det att ”Skolan skall vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. Den skall framhålla personliga ställningstaganden och ge möjligheter till sådana”.

Det demokratiska uppdraget beskrivs som att skolan skall:

- verka i demokratiska former
- utveckla demokratiska medborgare
- ge kunskap om demokratins form och innehåll.

Skolan skall ge varje individ möjligheter att utnyttja sina fri- och rättigheter.

Enligt skollagen består uppdraget i att skolan skall ge kunskaper och färdigheter, främja utvecklingen till ansvarskännande människor och samhällsmedborgare. Vidare skall eleverna ha inflytande över hur deras utbildning utformas samt att all verksamhet i skolan vilar på demokratisk grund.

De oförytterliga värden som skolan skall förmedla är:

- människolivets okränkbarhet
- individens frihet och integritet
- alla människors lika värde
- jämställdhet mellan män och kvinnor
- solidaritet med svaga och utsatta.

Detta är värden ur medborgarnas samfällda moraliska fond och de gäller alltid och behöver inte motiveras med rationella argument (*Ständigt. Alltid!* 1999, s. 10). Utöver detta skall internationella överenskommelser som t.ex. FN:s konvention om barnets rättigheter gälla.

I augusti 2005 hade *Pedagogiska magasinet* nr 3, Lärarförbundets tidskrift för utbildning, forskning och debatt, demokrati och delaktighet som tema. Leif Mathiassons artikel "Den mångtydiga demokratin" säger i inledningen att lärarna har en nyckelroll i demokratiarbetet i skolan men att det finns en stor spännvidd i hur demokratiuppdraget tolkas. Där påpekas att det inte är givet att man talar om samma sak när man talar om demokrati. I artikeln uttrycker Tomas Englund, en frontfigur i utbildningsområdet om deliberativ demokrati och deliberativt samtal, att demokratifrågan i skolan har hamnat i skuggan av frågor som valfrihet, ekonomi och organisation men att den nu är på väg tillbaka in i debatten igen. Det deliberativa samtalet innebär att samtala kring skilda synsätt och ställa dem mot varandra för att eleverna skall ges möjlighet att ge uttryck åt sin egen uppfattning i frågan. Agneta Bronäs, Lärarhögskolan, Stockholm, uttrycker i samma artikel en oro för att skolans demokratiuppdrag stannar vid undervisning om demokrati. En undervisning som endast handlar om vårt politiska system och de politiska partierna. Artikeln hänvisar till en rapport som forskare på Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm har sammanställt. Rapporten handlar om hur lärare uppfattar sitt demokratiuppdrag, vilket de anser lika viktigt som sitt kunskapsuppdrag men att i verkligheten är kunskapsuppdraget överordnat. Hans Albin Larsson, professor, påpekar lärarens nyckelroll i skolans demokratiarbete och säger vidare att en grundsten i detta arbete är att lära eleverna kritiskt tänkande. Eleverna måste lära sig ifrågasätta och ställa kritiska frågor.

Gunnar Sundgren, professor i pedagogik vid Lärarhögskolan i Stockholm, säger i boken *Kunskap och demokrati* (1996) att skoldemokratifrågan till största del har handlat om formaliteter och i alltför liten grad anknutits till demokratins centrala frågor om grundläggande fri- och rättigheter. Han anser att om eleverna skall ges möjlighet att

utöva de mest grundläggande fri- och rättigheterna måste skolans praktik omformas och villkoren för den omförhandlas. Sundgren menar att om vi uppfattar kunskap som relativ till sin samtid, sin kultur, till sociala förhållanden och anser att kunskap är kopplat till den enskildes förutsättningar att skapa mening med sitt liv, så är skolan och dess undervisning traditionsbunden och odemokratisk. Elevernas möjligheter till tanke- och yttrandefrihet är starkt begränsad och deras erfarenheter ogiltigförklaras. Skolans arbetssätt med repetitiva ”fakta” blir en spärr för samtalet om deras egen verklighetsbild (s. 5, 16).

Sundgren påpekar att det inte har sedan 1970-talet varit någon debatt om demokratin i skolan men att i läroplansutredningen för Lpo 94 är argumentationen stark för att skolan måste bli bättre på att uppfylla demokratimålet. Han är även kritisk till skolan eftersom dess mål verkar vara att utbilda för akademierna snarare än för livet och hävdar att skolan idag är en historisk anomali. Historiskt är skolan förknippad med tanken om att en upplyst medborgare kan göra rationella val och fatta kloka beslut. Sundgren har åsikten att skolans kunskapsbegrepp måste omformas att innefatta erfarenhet, reflektion och handling (1996, s. 27). Skolan är ett centrum för formandet av unga medborgare i vårt samhälle. Det är därför viktigt att skolan öppnar sig för det deliberativa samtalet.

Lars Gustav Andersson, Magnus Persson och Jan Thavenius, lärare och forskare vid litteraturvetenskapliga institutionen i Lund, ger i *Skolan och de kulturella förändringarna* som exempel på kulturella förändringar i skolan den medieexplosion som samhället genomgår. Skolan kan idag inte göra anspråk på samma kunskapsmonopol som tidigare. Med denna förändring följer en förändrad syn på kultur och kunskap och detta måste man ta hänsyn till i skolan. Vidare sägs, med hänvisning till en artikel av Jacques Delors ur Pedagogiska magasinet att informationsteknologins och mediekulturens genomslag har gjort vår värld fragmentariserad och detta gör den svår att överblicka. Skolan har uppgiften att hjälpa eleverna att orientera sig och rita kartor över samhällslivet. Det livslånga lärandet har blivit realitet och människorna måste hela tiden vara beredda på att omorientera sig. Skolan kan bli en fast punkt och en arena för utbyte av åsikter och värderingar (1999, s. 29f, 34). Författarna anser att skolan är i otakt med tiden vilket synliggörs med ett citat av Andy Hargreaves:

Å ena sidan har vi en alltmer postindustriell och postmodern värld karaktäriserad av accelererande förändringar, stark förminskning av tid och rum, kulturell mångfald, teknologisk komplexitet, osäkerhet när det gäller de nationella sammanhangen och de vetenskapliga svaren. Å andra sidan har vi en modernistisk, monolitisk skola som fortsätter i djupt otidsenliga hjulspår och med en svärgenomskådlig och mycket lite anpassningsbar organisation (Andersson, Persson & Thavenius 1999, s. 47).

Skolverket har gett ut boken *Med demokrati som uppdrag: En temabild om värdegrunden* som behandlar barnomsorgens och skolans arbete med värdegrunden. Här beskrivs värdegrunden bestå av värderingar, tankemönster, normer och handlingar som barn och ungdomar lär sig på många olika sätt. Skolans kunskapsuppdrag och övriga arbete är inte avskilt från arbetet med värdegrunden utan detta pågår i alla sammanhang under hela skoltiden. Detta pekar ännu en gång på att detta arbete innefattar alla som arbetar i skolan. Man skriver att skolan har i uppdrag att utveckla demokratisk kompetens hos eleverna, vilket innebär att verka i demokratiska former, fostra demokratiska samhällsmedborgare och ge kunskap om demokratins innehåll. Skola och barnomsorg har en unik möjlighet eftersom det är en miljö där barn och ungdomar är tillsammans oavsett bakgrund. Detta skapar unika förutsättningar för att verka inom det demokratiuppdraget. Värdegrunden är inte bara en undervisningsfråga

utan skolan har även ansvar för hur möten sker i skolans informella miljöer såsom matbispisning, cafeteria och bibliotek. Om man inte uppmärksammar uppdraget och verkar för att uppfylla detta även i de informella miljöerna missar man en viktig möjlighet att arbeta med sitt uppdrag. Styrdokumentet och verkligheten är ett annat problem man tar upp. Styrdokumentet har fokus på ämneskunskaper, betyg, kursplaner och prov, detta gör att värdegrundens mål att sträva mot kommer i skymundan.

Skolverket påpekar att många elever har demokratiska värderingar men att dessa inte har en djup förankring hos dem och att de ibland undergrävs av skolan eftersom eleverna inte har ett verkligt inflytande i skolan. Skolan har odemokratiska strukturer och eleverna känner sig fast i en process som de inte kan påverka. När det gäller demokrati är allt för ofta fokuseringen på form och skolan ger endast en ”objektiv” faktaförmedling med hjälp av läroböcker (*Med demokrati som uppdrag* 2000, s. 7-10). Att förmedla demokrati handlar mycket om att samtala, just kommunikation anses idag inom demokratiforskning vara det viktiga. Detta handlar om det deliberativa samtalet, vilket innebär att i samtalet har deltagarna möjlighet att uttrycka och överväga sina och andras åsikter och synpunkter. Skolans demokratiska uppdrag är baserat på en kunskapssyn som tagit fasta på individen och skall utgå från varje enskild elevs möjligheter till lärande och utveckling. Det skall ske i samverkan med andra i en miljö som påverkar förutsättningarna. Skolan skall erbjuda en öppen och fri möjlighet till diskussion kring ämnet som låter individen lyssna, ifrågasätta och skapa sig sin kunskap utifrån sina möjligheter (*Med demokrati som uppdrag* 2000, s. 15).

Skolverket anser att det finns problem med att förmedla värdegrunden. Värdegrunden är i läroplanen beskriven allt för abstrakt och övergripande. Den ger inte tillräckligt stöd för det konkreta arbetet. Läroplanen och kursplanerna innehåller mer tydliga och konkreta formuleringar gällande skolans kunskapsuppdrag och därför hamnar demokratiuppdraget i skymundan. Arbetet med värdegrunden är något som skall pågå ständigt, alltid och som inte kan mätas genom betyg. Värdegrunden blir därför inte något som studeras då fokus ligger på det som kan kallas mätbara kunskaper, det som frågorna på prov handlar om. Skolans betygssystem undergräver också arbetet med värdegrunden eftersom detta stimulerar till att hävda sitt egenintresse. En annan risk med betygssystemet är att detta skapar en bild av att skolans uppdrag endast är att förmedla mätbara kunskaper (*Med demokrati som uppdrag* 2000, s. 47f). Trots detta finns skolor där man lyckats skapa en bra miljö för att uppfylla sitt demokratiska uppdrag. Dessa skolor präglas av öppenhet, delaktighet och samverkan och de har ett tydligt pedagogiskt ledarskap. Det pedagogiska ledarskapet, som ligger hos rektor, skall i frågor rörande den demokratiska värdegrunden själv vara delaktig och utgöra ett föredöme (*Med demokrati som uppdrag* 2000, s. 41).

Gert Biesta, professor i pedagogisk teori, Universitetet i Exeter, har nyligen utkommit med en bok *Bortom lärandet. Demokratisk utbildning för en mänsklig framtid* som handlar om att vara människa och pedagogernas uppgift att bilda och utbilda människor. I ett av avsnitten i boken diskuterar Biesta inställning till utbildning och menar att den västerländska utbildningen har en allt för hög teknisk förväntning på utbildning. Detta synliggörs:

I de påtryckningar som många länders regeringar utövar på utbildningssystemet ... Till exempel genom nationella läroplaner ... Den tekniska inställningen till utbildning, föreställningen att utbildning är ett medel eller instrument som kan användas för att åstadkomma vissa, förhandsbestämda resultat, har många aspekter. De tekniska förväntningarna avser inte bara kunskaper och färdigheter. Nyare krav på

karaktärsfostran, vissa idéer om medborgarutbildning eller tanken att utbildningen kan användas för att motverka social upplösning är alla exempel på tekniska förväntningar på utbildningen inom värderingarnas och normernas område (Biesta 2006, s. 71).

Enligt Biesta har utbildning med frihet att göra och utbildningens uppgift är att tillhandahålla och bevara ett rum "där friheten kan framträda, ett rum där unika, särskilda individer kan bryta in i världen" (s. 89). Bildningstraditionen handlar om människors mänsklighet och då är det tydligt att utbildaren har ett ansvar att fokusera på individen, på "unika och särskilda varelsers ankomst till världen" (s. 99). I boken tas även något upp som benämns rationella gemenskaper vilka är ett resultat av en gemensam diskurs i samhället. Skolan ges som exempel på en rationell gemenskap som avpersonaliserar egna visioner och insikter för att konstituera och reproducera s.k. rationella gemenskaper. Biesta säger att det finns många som hävdar att detta "är skolans huvudsakliga och kanske enda uppgift ... Skolan förser eleverna med en mycket specifik röst, nämligen rösten hos de rationella gemenskaper som den representerar genom läroplanen" (s. 58). Han är kritisk till det synsätt på utbildning som existerar inom skolan idag i vilken skolan används som ett tekniskt redskap för att infoga barn i rådande ordning. Utbildningens roll i det demokratiska samhället kan inte ses bara som ett uppdrag att producera demokratiska medborgare. Den har en central roll i demokratiska samhällen men enligt Biesta finns en tankelinje som menar att demokratin behöver rationella individer och att det är skolans uppgift att producera dessa. Detta representerar en instrumentalistisk syn på demokratisk utbildning, utbildningen är ett instrument som krävs för att demokrati skall vara möjlig. Detta synsätt innehåller också ett individualistiskt perspektiv som handlar om att förse individen med de rätta redskapen för att bli en demokratisk medborgare och en individualistisk idé om att demokratin framgång beror på individens kunskaper (Biesta 2006, s. 107f).

Biesta instämmer i att skolan har en roll att fylla i utbildning *för* demokrati, vilket avser undervisning om demokrati som form. Det sätts en övertro till möjligheten lära ut demokrati på samma sätt som kunskap. Demokrati lärs ofta bättre ut genom socialisation och då är det viktigt att skolans inre organisation inte är odemokratisk för detta kan få konsekvenser för elevernas attityder och tilltro till demokratin. Utbildning *genom* demokrati är ett sätt att utbilda *för* demokrati genom deltagande i demokrati. Deltagande i demokrati är både utvecklande och fostrande och medborgaren i ett demokratiskt samhälle behöver förmågan att kritiskt och självständigt göra bedömningar. Han skall ha förmåga och möjlighet till eget handlande (Biesta 2006, s. 113, 125).

Regeringen redovisar sin principiella syn i ett antal frågor som gäller utbildning och kunskap i Skr. 2001/02:188 *Utbildning för kunskap och jämlikhet – regeringens utvecklingsplan för kvalitetsarbetet i förskola, skola och vuxenutbildning*. Skrivelsen tar bl.a. upp att utbildning är en rättighet för individen men också av stor betydelse för samhällsutvecklingen och att det är till nytta för demokratin. I skrivelsen har regeringen tagit upp skolans båda huvuduppdrag, kunskapsuppdraget samt demokratiuppdraget. Om kunskapsuppdraget säger de att "alla skall ha möjlighet till en likvärdig utbildning av hög kvalitet". Inom detta uppdrag har skolan i uppgift att rusta eleverna så att de klarar att hantera det växande informationsflödet genom att ge eleverna möjlighet att reflektera och tänka kritiskt samt att lära sig värdera den information som kommer i deras väg. Det största hotet mot demokratin är oengagerade medborgare och därför är demokratiuppdraget viktigt. Skolan skall fungera som en arena där eleverna får tillfälle

att möta egna och andras åsikter och ställa dem mot varandra. När det gäller demokratiuppdraget talas om att skolan har en fostrande roll, ”den skall överföra och befästa våra grundläggande gemensamma värderingar”. På grund av detta uppdrag kan inte skolan räknas vara värderingsfri eller neutral utan den uttrycker demokratins grundläggande värden. Allt arbete i skolan skall utgå från demokratiska värderingar. I skrivelsen uttrycker man det att ”alla elever skall även ges en allmän medborgerlig utbildning” för utbildning är vägen mot jämlikhet. Det handlar om jämlikhet mellan könen men också jämlikhet inom Sveriges kulturella mångfald. Kunskap är det som hjälper till att förkasta myter, fördomar och främlingsfientlighet.

I SOU 2006:40 *Utbildningens dilemma: Demokratiska ideal och andrafierande praxis* påpekas att skolan har en viktig roll i skapandet av gemensamma värderingar, ett slags vikänsla som alla är en del av. Ännu en gång tas upp skolans fostrande av elever genom att de skall tränas till demokratisk kompetens. Eleven skall fostras och tränas i värden som individualism, frihet och självständighet och detta är ett av skolans viktigaste uppdrag. Skolans uppdrag ligger inte bara i att de skall utbildas för arbete utan också att de skall förberedas till att bli ”framtidens medborgare” som ifrågasätter och engagerar sig i demokratiskt arbete.

Med andra ord, utbildningen har ett grundläggande demokratiskt uppdrag för att utbilda framtidens medborgare. Den skall öka elevernas engagemang i samhällslivet och bli delaktiga i reproduktionen av ett demokratiskt samhälle (s. 10).

Lena Sawyer och Masoud Kamali tar i inledningen till SOU 2006:40 upp att det finns ett institutionellt hinder i dagens skola som gör att dess demokratiska uppdrag inte uppfylls. De säger att skolor är en institution där ”specifika normer, värderingar, föreställningar och synsätt reproduceras”. Utbildning formar elevernas kognition genom språkliga begrepp, kategorier och diskurser och dessa är grunden för elevernas verklighetsuppfattning. Detta kunskapssystem förmedlar idag ett ”vi” och ett ”dem” och är en del i vidmakthållandet av diskriminerande föreställningar. Samhället skapar institutioner som ”i samverkan med varandra reproducerar relativt stabila socioekonomiska och kulturella hierarkier” (s. 11f). Utbildningssystemet är viktigt i reproduktionen av ett demokratiskt samhälle. Genom utbildning kan skapas bildade, homogena och förutsägbara medborgare som ut i livet tar med sig en grund av gemensamma normer och värderingar. Detta har blivit ett problem för skolan då t.ex. elever med invandrarbakgrund inte riktigt passar in och diskrimineras och missgynnas i skolan. Det som Sawyer och Kamali kallar för andrafiering kan ske på många olika sätt inom skolan och ett är genom de skolböcker som används. Forskning i ämnet har visat att skolböcker än idag talar om ”vi utvecklingsländerna” för att visa ”de andras” underlägsenhet. ”De andra” är främmande element som hör hemma i ”andra kulturer”. All skolpersonal är viktig i arbetet med att förmedla den gemensamma värdegrunden men även de är en del av den andrafiering som sker. Detta genom att det inom skolan finns en uppfattning om ”svenskhet” som det idealtypiska och normala medan ”invandrarhet” är identiskt med problem och avvikande från normen. Sawyer och Kamali menar att utifrån dessa identifierade uteslutningsmekanismer framstår ”skolans normativa diskurs om värdegrund och demokrati som paradoxal”. De framhåller att det finns forskning som visar att genom tolkningen av demokratiska värden och värdegrunden vidmakthålls etnisk diskriminering. Elever med invandrarbakgrund ses som ”förändringsobjekt som saknar nödvändiga egenskaper för att kunna verka i ett demokratiskt samhälle och ta till sig den demokratiska värdegrunden”. Utbildningssystemets kunskapsyn innebär att lärarna anser sig ha tolkningsrätten på

”sanningen”, ”vetskapen” och ”vetenskapen” och deras verklighet blir därmed den enda rätta. De förringar och nonchalerar elevers och annan personals perspektiv och upplevelser av verkligheten, s.k. delegitimering, och är därigenom statsmaktens grindvakt för att bevara samhällets ordning (SOU 2006:40, s. 14, 15). Undersökningar visar att lärare och annan skolpersonal anser demokrati vara en ”svensk” företeelse och egenskap.

2.2 Skolbibliotekets betydelse i skolan

Vi har sökt forskning om skolbibliotek utifrån vår frågeställning med skolbibliotek och styrdokument i fokus. En del av det utvalda materialet är publicerat av Louise Limberg, professor på Bibliotekshögskolan i Borås (BHS). Annat material är magisteruppsatser på BHS med skolbibliotek som ämnesval varav några är relevanta för denna undersökning.

I Limbergs bok *Skolbibliotekets pedagogiska roll – en kunskapsöversikt*, vilken är skriven på uppdrag av Skolverket i en satsning på skolbibliotek ges en bild av skolbibliotekets betydelse och plats i skolan. Enligt flera rapporter från Skolverket behöver skolans arbete med kritisk granskning, val av olika källor, elevernas okritiska inställning till information samt en förändrad lärmiljö för kunskapande, vidareutvecklas. För att skolan ska uppnå detta menar Limberg att skolbiblioteken har en avgörande roll för elevernas utveckling (2003, s. 9f). Limberg tar upp ett antal undersökningar som visar att elevaktivt lärande och att arbeta ämnesövergripande, innebär att biblioteket blir viktigt. Skolbiblioteket har möjligheten att tillhandahålla stor variation av litteratur och medier. Genom att samla skolans alla boksamlingar på ett ställe skapas ett rikare bokbestånd som alla kan ha överblick över och använda och med datorer, nätverk och Internet ökar tillgängligheten till fler platser på skolan (2003, s. 32).

I en forskningsrapport visar David V. Loertscher att för att uppnå bättre elevpresentationer krävs ett välutrustat bibliotek, fackutbildad bibliotekarie och kanslipersonal i biblioteket. Resursstarka skolbibliotek bidrar till elevers högre skolprestationer på en rad områden, allra tydligast då det gäller deras läs- och språkutveckling. Zweizig och McAfee påpekar dock att kvalitén på elevernas inlärningsuppgifter inte nödvändigtvis förbättrades av mera välutrustade skolbibliotek och detta på grund av att lärarna inte utvecklade uppgifterna. Elevernas uppgifter är ofta triviala och mera sällan intellektuellt utmanande. Limberg finner att betydelsen av övergripande mål på nationell nivå och på skolnivå har olika innebörder. Hon tolkar det som att kopplingar till de nationella målen har betydelse för att legitimera skolbibliotekets pedagogiska roll. Skolbibliotekets roll i skolornas egna måldokument har betydelse för att koppla ihop biblioteket med skolans verksamhet och även göra bibliotekets uppgifter och funktioner tydliga. Enligt en brittisk studie ser 85 % av lärarna bibliotekarien som en förmedlare av material och inte som en samarbetspartner för att uppnå pedagogiska och nationella mål (Limberg 2003, s. 41-48).

I Promemorian *Om biblioteksverksamheterna* (Ds 2003:66) undersöktes av John Erik Forslund, Kulturdepartementets utredare, om bibliotekslagen kunde förändras för att utjämna olikheterna i kommunernas biblioteksverksamhet. Arbetet resulterade i ett förslag om ett tillägg i bibliotekslagen där samverkan mellan bibliotek och bibliotekshuvudmän föreskrivs och att kommuner och landsting bör anta biblioteksplaner. PM:et är huvudsakligen inriktad på folkbibliotek, men tar även upp

skol- och länsbibliotekens verksamheter. Forslund konstaterar att ju större skola desto bättre verksamhet och det gäller både grund- och gymnasieskolor. På grundskolenivån är det vanligare att högstadiet får mer personalresurser än låg- och mellanstadiet. Han konstaterar även att gymnasieeleverna (90 %) har bättre tillgång till skolbibliotek än grundskoleeleverna (53 %) (s. 51ff).

I Ds 2003:66 hänvisas till Louise Limberg som menar att enligt forskningen har skolbiblioteken goda möjligheter till att höja kvalitén på elevers lärande. I skolan har skett förändringar genom att skolans kunskapssyn bygger på problembaserat lärande (PBL) och tillämpningen av informations- och kommunikationstekniken (IKT) vilket påverkar användningen av läromedel och skönlitteratur samt användningen av skolbiblioteket. Limberg menar att skolbiblioteket måste följa med i utvecklingen av både skolans och bibliotekens traditioner (s. 54). Forslund tar även upp i Ds 2003:66 att Kulturrådets rapport visar att läroplanerna förordar PBL och ett elevaktivt lärande och det påverkar användningen av skolbiblioteket. Forslund konstaterar att skolläroplanerna har ett stort ansvar för att redskapen, däribland skolbibliotek, ska tillhandahållas för att eleverna skall kunna nå de uppställda målen. Enligt Kulturrådets rapport saknas det en central samordningsfunktion för skolbiblioteken vilket antas vara orsaken till att skolbiblioteken ofta glöms bort i både skol- och biblioteksdebatter och utveckling. Ds 2003:66 påpekar att Unescos skolbiblioteksmanifest tar upp att skolbiblioteket är en del i utbildningsväsendet (s. 55).

Forslund redogör för de olika statliga bidrag som Kulturrådet fördelar till biblioteken. Bland annat avsätts 29 miljoner kronor till folk- och skolbiblioteken för att användas till inköp av barn- och ungdomslitteratur. Bidraget kan även användas för att köpa vuxenlitteratur som stödjer barns läsande. Biblioteken kan söka till olika projekt som främjar barn och ungdomars läsande med förbehållet att biblioteken inte får minska sina egna bokanslag. Syftet med bidragen är att utjämna standarden, stimulera nya läsprojekt och metoder och att öka tillgången till litteratur för att förbättra intresset för läsning och litteratur. I bakgrunden ligger också att bokinköpen minskat under 1990-talet liksom barns läsning men bokutgivningen inte har minskat (s. 85f).

Brigitte Kühne, bibliotekarie och chef för skolbibliotekscentralen i Kalmar, påvisar i sin avhandling från 1993, *Biblioteket - skolans hjärna?: Skolbiblioteket som resurs i det undersökande arbetssättet i grundskolan*, att fyra olika faktorer påverkar integreringen av skolbibliotek i undervisningen. Dessa är fysiska och psykologiska faktorer, utbildningen samt målen med verksamheten. De fysiska faktorerna som påverkar kan bland annat vara läge, öppettider och bemanning. Bland de psykologiska faktorerna kan det vara skolläroplanens inställning, lärares intresse och arbetsklimatet på skolan som inverkar och även personkemin mellan skolläroplanen, lärare, bibliotekarie och elev. I utbildningsfaktorn är det både lärares och bibliotekariens utbildning som påverkar integreringen. Kühne tar även upp vikten av mål för biblioteksverksamheten och menar att det är sällan som kommunens mål för biblioteken och dess verksamhet finns med i den kommunala skolplanen (Kühne 1993, s. 227-235).

Karin Brunnegård och Carina Böhlmark har i sin magisteruppsats, *Skolbibliotekariers yrkesidentiteter* (2004), Högskolan i Borås (BHS), gjort en diskursanalys. De har läst ett antal texter i olika facktidskrifter som handlade om svenska skolbibliotek och/eller skolbibliotekariers som publicerades mellan åren 2000 och 2003. De kom fram till att det finns tre olika diskurser som skolbibliotekariers befinner sig inom. En

professionaliseringsdiskurs som innebär att skolbibliotekarierna har en gemensam teoretisk utbildning och en specifik kompetens att söka och kontrollera information. De menar att den diskursen visar att skolbibliotekarier är avgörande för att skolan skall fungera tillfredställande, då främst inom informations- och kommunikationstekniken (IKT), eftersom skolbibliotekarier är vana vid datorer och att söka information. Den andra diskursen de funnit i sitt material är en informationskompetensdiskurs, där de menar att skolbibliotekarier och skolbibliotek skall vara en integrerad del i undervisningen och på så vis bidra till elevernas lärande. Här är skolbibliotekarien en pedagog på samma nivå som läraren och de kompletterar varandra. Den tredje och sista diskursen som de funnit är en biblioteksdiskurs som tar upp vikten av läsning, skönlitteratur och läsfrämjande uppgifter. Denna diskurs knyter an till traditionellt biblioteksarbete och synen på biblioteket som en skön plats att vara på i skolans stressiga värld.

Roselill Rapps magisteruppsats (BHS), *Är skolbiblioteket viktigt?* (2002) är dels en enkätundersökning och dels intervjuer på en skola i Bergslagen bland lärare och elever för att se hur integrerat skolbiblioteket är i skolan. Hon tittade bland annat på hur användarna, politikerna, skolledningen samt skolbibliotekarien såg på sitt skolbibliotek. Det hon kom fram till var att de flesta anser det självklart att skolbiblioteket finns där men att det sällan diskuteras på lärarkonferenser eller andra möten inom skolan vilken funktion som skolbiblioteket har. Hon ser en brist på överensstämmelse mellan vad litteraturen samt ett biblioteksperspektiv säger ställt emot vad verkligheten visar. Lärarna ville att biblioteket skulle vara mer integrerat i undervisningen men skolbibliotekarien klarade inte det på grund av bland annat brist på utbildning och vilja att förändra. Brist på pengar var ännu ett hinder för att åstadkomma en förändring, allt enligt Roselill Rapps undersökning.

Vad vill vi med vårt skolbibliotek? En undersökning av attityder till skolbiblioteket bland skolledare och lärare är ytterligare en magisteruppsats (BHS) som har skolbiblioteket i fokus och den är skriven av Annette Aronsson (2004). Hon har gjort kvalitativa intervjuer med rektorer, lärare och bibliotekarier på två skolor i Västsverige för att undersöka deras attityd till skolbiblioteket. Hon konstaterar att ju längre ut i verksamheten man är desto mindre viktiga verkar styrdokumenterna vara. Lärarna och bibliotekarierna hänvisade inte lika ofta till läroplanen som rektorerna gjorde. Rektorernas inställning till skolbiblioteket var avgörande för hur verksamheten i skolbiblioteken såg ut och vilka resurser de fick enligt Aronssons undersökning.

En annan uppsats som också tar upp vikten av rektorns inställning är Anna-Karin Sjökvists magisteruppsats (BHS) *Rektorn och skolbiblioteket: uppfattningar om skolbiblioteket* (2004). Hon intervjuar tre rektorer för att få deras uppfattning om skolbiblioteket och vilken betydelse skolbiblioteket har i skolans organisation. Sjökvist gjorde även intervjuer med tre bibliotekarier som en referensgrupp, för att få bakgrund till undersökningen. Vid frågan om skolans basverksamhet svarade endast en av de tre rektorerna att skolbiblioteket är en självklar del av skolans verksamhet och att det borde finnas ett på varje skola. En annan fråga gällde rektors arbetsuppgifter och trots att alla tre satt med i en arbetsgrupp för skolbiblioteken i kommunen såg ingen att det ingick som en naturlig del i deras arbete.

Elsa Gomez, bibliotekarie vid Mitthögskolan i Härnösand, och Margareta Swenne, lektor i svenska vid Högskolan i Kalmar tar i *Aktivt lärande med skolbibliotek: Idéer och*

metoder för lärare och bibliotekspersonal i grundskolan (1996) upp forskning angående om undervisningen blir bättre med skolbibliotek. I undersökningen *What works* som gjorts i USA av Ken Haycock, sammanställs 540 undersökningar om hur skolbibliotek skall arbeta för att det ska vara effektivt. Det resultat han kom fram till var att om skolan har ett välutrustat bibliotek som är välbemannat klarar eleverna sig bättre på prov som inkluderar läsförståelse och uttrycksförmåga. Eleverna har även bättre resultat på tester som kräver förmåga att söka, värdera, använda och analysera information. Elever på skolor med en bra fungerande skolbiblioteksverksamhet tyckte dessutom om att läsa och läste mer än elever på skolor utan skolbibliotek (s. 37). En annan undersökning, *Colorado-studien*, av Keith Curry Lance behandlade möjligheten att påvisa vilka faktorer som har mest inverkan på skolelevnas resultat. Lance delade in de olika förhållandena i tre delar som kunde ha ett samband för elevernas prestationer. Den faktor som hade tydligast samband med elevernas skolprestation var biblioteksfaktorn. Elever från skolor med välutrustade skolbibliotek fick högre testresultat oavsett deras sociala status eller storlek på skolan. Kvalificerad bibliotekspersonal, rikt bokbestånd och ett aktivt samarbete mellan bibliotekarie och lärare gav elever med höga poäng i testerna (s. 38).

Monica Nilsson är bibliotekarie på Björnekulla skolan i Åstorp och författare till böcker om skolbiblioteket som en pedagogisk resurs med inriktning på informationskunskap. I *Informationsfärdighet i skolan* tas upp några av de undersökningar som gjorts angående skolbibliotekets betydelse. Enligt Steven Krashen ökar elevernas intresse för fri läsning om det finns ett skolbibliotek. Tillgång till en bibliotekarie är avgörande för elevernas intresse, andelen som blir läsare blir då större. Mängden böcker och öppettidens längd inverkar också positivt på elevernas läsintrasse liksom på antalet utlån och antalet lästa böcker (Nilsson 2003, s. 11).

I boken *Skolbiblioteksmodeller: utvärdering av ett utvecklingsprojekt i Örebro län* (1997) redovisas ett projekt av Louise Limberg. Detta projekt pågick mellan 1993 – 1995 vars syfte var att skapa modeller för att ge elever och lärare möjlighet att arbeta undersökande och problembaserat (s. 8). I utvärderingen konstaterar Limberg att ”om biblioteket skall spela en central roll för undervisning och lärande så förutsätter detta ett nära samspel mellan lärare och bibliotekarie” (s. 47). Ytterligare en slutsats från utvärderingen är att ”om biblioteken skall bli ändamålsenliga redskap i skolan måste lärare, bibliotekarier och skolledare uppfatta biblioteket som delar av en skolas kärnverksamhet” ([Limbergs kursivering] s. 15). Både lärare och bibliotekarier, vid skolorna som ingick i studien, påtalar vikten av att skolbiblioteket skall ses som en del i skolan och att samarbetet mellan varandra är ytterst viktigt. Lärarna ser skolbiblioteket som en förutsättning för att kunna arbeta problembaserat. För att kunna undvika det kaos som kan uppstå i ett bibliotek då hela klasser skall finna relevant information bör bibliotekarien vara med från början i planeringen (Limberg 1997, s. 47f).

1999 gav Kulturrådet ut en kartläggning av skolbiblioteken i Sverige. Det arbetet påbörjades sommaren 1997 dels på grund av den ojämna och dåliga standard som skolbiblioteken då hade samt att bibliotekslagen nyligen trätt i kraft och kommunerna fått ansvaret för folk- och skolbiblioteken. I den kartläggningen gjorde Kulturrådet en analys och en probleminventering av läget bland Sveriges skolbibliotek. Rapporten konstaterar att skolbibliotek är pedagogiska bibliotek som verkar i pedagogiska sammanhang och därmed bör de mål och styrdokument som gäller för skolan även gälla för skolbiblioteket. Kulturrådet talar om skolbibliotekets två roller, den

informationsförmedlande och den läsfrämjande rollen vilka båda ingår i den pedagogiska funktionen (*Skolbiblioteken i Sverige 1999*, s. 7f).

Kulturrådet förordar att i skolans styrdokument bör skolbibliotekets funktioner finnas med. De påpekar att skolledaren har en viktig position som ytterst ansvarig för skolbiblioteket på sin skola och vikten av att skolledare görs medvetna om det i sin utbildning. Kulturrådet förespråkar även att det bör finnas en praxis för en tolkning av bibliotekslagens vida formuleringar angående skolbiblioteken. Angående organisations- och ansvarsfrågor menar Kulturrådet att det finns ett behov av regional samordning och utveckling av skolbiblioteken och att länsbibliotekens ansvar är oklart då det gäller skolbiblioteken. Skolbiblioteken bör ses som både biblioteks- och skolfråga och därmed bör ansvaret på myndighetsnivå delas mellan Skolverket och Kulturrådet vilket då förutsätter en nära samverkan mellan båda parterna (*Skolbiblioteken i Sverige 1999*, s. 11, 12).

Enligt läroplanen kan skolbiblioteket vara ett hjälpmedel bland andra för att uppnå de uppställda målen och det är upp till varje skola att skapa en god inlärningsmiljö. Men det finns ingen given koppling mellan styrdokumentens krav på att skolan skall höja elevernas förmåga att söka kunskap och ge en grundläggande nivå för ett livslångt lärande med förekomsten av skolbibliotek. Kulturrådets undersökning säger att skolbibliotekets främsta uppgift är den pedagogiska och den kan inte särskiljas från skolans övriga pedagogiska uppgifter. Skolbiblioteket måste sättas i relation till de arbetsformer och den undervisningskultur som redan finns på skolan (*Skolbiblioteken i Sverige 1999*, s. 17).

I och med att skolorna mer och mer arbetar enligt metoden problembaserat lärande (PBL), där huvudtanken är att eleverna själva skall söka information om frågor och problemområden för att kunna presentera en lösning och att läroplanen talar om ett elevaktivt och kunskapande arbetssätt, krävs det att skolbiblioteket har ett brett utbud av litteratur och andra medier. Det krävs också lokaler att bedriva självstudier i, både för grupper och enskilda, samt personal som har den kunskap som behövs för att stötta eleverna i deras arbete. Den funktion som det pedagogiska biblioteket då bör ha är att fungera integrerat i utbildningen. Det är naturligtvis inte det enda stället som man kan bedriva ett undersökande arbetssätt, men biblioteket kan med hjälp av hela sitt utbud med litteratur, teknik och kunskap bidra till att fördjupa läroprocessen och inläringen. Bibliotekarien kan med sin kunskap bidra till att höja kvalitén på elevernas arbete om han/hon finns med genom hela den pedagogiska processen, från planeringen inför arbetet fram till genomförandet och utvärderingen av detsamma (*Skolbiblioteken i Sverige 1999*, s. 31f).

Vi har inte funnit många undersökningar som tydligt riktar in sig på att granska styrdokument för skolbiblioteksverksamhet. De flesta har dock med lite kort om lagar och andra dokument som bakgrund. En av dem som går lite närmre in på lagar och styrdokument är Inger Holmquists och Kristina Jilckes magisteruppsats (BHS) *Mål och riktlinjer eller den goda viljan – vad är det som styr skolbiblioteksverksamheten i tre kommuner?* (1999). De har gjort intervjuer med ordförande i barn- och utbildningsnämnden, ansvarig tjänsteman samt rektor och skolbiblioteksansvarig på skolorna. I de tre kommunerna har de granskat alla dokument från lagar ner till skolans och skolbibliotekens handlingsplaner. De konstaterar att de nationella styrdokumenterna inte har någon större inverkan på skolbiblioteksverksamheten utan det är skolans kultur

och rektorns inställning som är de två faktorer som har störst betydelse för att skolbiblioteket skall fungera fullt ut. De nämner även att en eldsjäl på skolbiblioteket hjälper till att få det att fungera.

I en magisteruppsats från Umeå universitet tar Satu Qvarnström sig an att göra en diskursanalys med bibliotekslagen som ämne *Talet om bibliotekslagen – en diskursanalys av diskussionen om bibliotekslagen 1990-2003* (2004). Hon granskar vad som sagts om bibliotekslagen i offentligt tryck från 1995 och framåt samt artiklar om bibliotekslagen ur bibliotekets fackpress. Undersökningen är uppdelad i före och efter bibliotekslagen trädde i kraft 1997 samt att hon skiljer på det offentliga trycket från artiklarna ur fackpressen. Qvarnström finner i sitt material sex olika diskurser; demokratidiskurs, folkbildnings/kunskapsdiskurs, förnyelsediskurs, kulturell diskurs, kvalitetsdiskurs och en marknadsliberal diskurs. Förnyelsediskursen ser hon dock inte i det offentliga trycket utan bara i artiklarna. Därefter ser hon hur de diskurserna tar sig uttryck i de olika paragraferna i bibliotekslagen. Hon ser även en myndighetsdiskurs som hela det offentliga trycket ingår i och där enligt Qvarnström ”var och en har möjlighet att skaffa sig information så han/hon kan utföra sin uppgift som en fullvärdig samhällsmedlem och därmed bidra till att forma det demokratiska samhället” (s. 47). Demokratidiskursen syns i både det offentliga trycket och bibliotekspressens artiklar. De nyckelord som hon finner för diskursen inom det offentliga trycket är bland annat fri tillgång till information, yttrandefrihet, yttrandemöjligheter och fri åsiktsbildning. Vid analysen av artiklarna finner hon andra nyckelord för demokratidiskursen som till exempel fritt informationsflöde, fri tillgång till det tryckta ordet och att tillgång till språk och litteratur skapar demokratiska varelser.

2.3 Läs- och skrivsvårigheter

Vi har valt att inkludera forskning om läs- och skrivsvårigheter i redovisningen av tidigare forskningsmaterial därför att vi anser dessa kunskaper vara en förutsättning för att elever överhuvudtaget skall ha en möjlighet att tillgodogöra sig både skolans demokratiska uppdrag såväl som dess kunskapsuppdrag. Roger Säljö, professor i pedagogisk psykologi vid Göteborgs Universitet, säger att det finns en demokratisk kraft vid användandet av texter. För kan man läsa kan man också delta i olika sorters kommunikation och även få tillgång till olika slags källor som kan användas till att kontrollera det som sägs och påstås av auktoriteter (2000, *Lärande i praktiken: ett sociokulturellt perspektiv*, s. 189). Riksdagens revisorer kritiserar i läroplanspropositionen skolan för att eleverna har bristande läs- och skrivkunskaper samt för elevernas bristande kunskaper i att tänka självständigt och kritiskt (Sundgren 1996, s. 17).

En läs- och skrivkommitté tillsattes 1996 (Dir 1996:60) och den hade till uppgift att sammanställa forskning och erfarenheter kring läs- och skrivsvårigheter. Man skulle ta fram åtgärder för att förebygga och avhjälpa läs- och skrivsvårigheter. I inledningen av kommittédirektivet påpekas att: ”Språket är nyckeln till samhällsgemenskap och ett aktivt deltagande i vår demokrati. Förmågan att läsa och skriva är central”. På grund av att vi idag lever i ett informationssamhälle är dessa kunskaper viktigare än någonsin. En förutsättning för att ta del av samhällslivet att man har läs- och skrivkunskaper för utan dessa kunskaper begränsas individen. I betänkandet som blev resultatet av arbetet, *Att lämna skolan med rak rygg* (SOU 1997:108) finns ett citat som ringar in betydelsen av att ha ett språk:

Språkandet är en skapande process där individ och värld möts. Språkförmågan existerar just i och genom användningarna. Den kan inte skiljas från handlandet, kunskapen, förståelsen och jaget. Tvärtom: den bestämmer dem, ty vi lever i språket. Språkförmågan är inte ett instrument eller redskap som står till viljans, jagets eller medvetandets förfogande. Den är villkoret och formatet för mänsklig förståelse. Språket konstituerar oss och vårt vetande. Det är i språkandet kunskapen blir till (Kent Larsson s. 59).

SOU 1997:108 tar upp en annan aspekt av att ha läs- och skrivkunskaper, utan dessa är man hänvisad till talspråket. Det påpekas att i samhället finns två språk, det talade och det skrivna och kan vi inte läsa och skriva i en skriftspråkskultur ställs vi utanför samhällets skriftliga kommunikation och då finns risken att skriftspråket uppfattas som något som inte har med oss att göra (s. 64). Skriftspråket är den mest kraftfulla teknologin som människan har utvecklat och har en speciell auktoritet, det är starkt knutet till makt och kontroll i samhället (s. 341). Utredningen anser att det är en rättighet att få skriftspråklighet och att det ligger i skolans ansvar att förverkliga denna rättighet för alla barn och ungdomar. Men att ansvaret inte bara ligger på lärare och pedagoger utan hos all personal som arbetar inom skolan. Detta finns inskrivet i både läroplan och grundskoleförordning.

På Lärarhögskolan i Stockholm har man sammanställt forskning om läs- och skrivsvårigheter som finns presenterad i en rapport, *Att skapa konsensus om skolans insatser för att motverka läs- och skrivsvårigheter*, 2003, redaktör Mats Myrberg, professor i specialpedagogik. Materialet bygger på intervjuer med forskare inom ämnet i Sverige. Rapporten har försökt ta fram riktlinjer för en framgångsrik pedagogik när det gäller barn med läs- och skrivsvårigheter. Något som anses vara en oundgänglig del av en sådan pedagogik är barnböcker. Det är viktigt att tidigt bekanta sig med olika typer av berättelser och för att få tillgång till dessa och få ett urval att välja på bör det finnas en kvalificerad barnbibliotekarie som resurs. Rapporten påpekar att många läromedel är för abstrakta och svåra med en allt för stor mängd av substantiv. För att alla skall ha en chans måste det finnas en variation av läromedel i klassen som möter behoven på många olika nivåer. Konsensusforskarna skriver i rapporten att det krävs ett systematiskt och välplanerat arbetssätt som skall vara motiverande för eleven. En del av denna pedagogik är besök i bibliotek och högläsning (s. 38).

I sin rapport från LÄSK-projektet (lärande via skolbibliotek) *Textflytt och sök slump* diskuterar Mikael Alexandersson och Louise Limberg läskunnighet. De tar upp olika forskningsresultat, däribland utav Alexandersson, Linderöth och Lindö som menar att elever med svårigheter i det svenska språket har svårt att hantera informationstekniken och samspelet med andra runt datorn. I en undersökning gjord av Naeslund om självständigt arbete med datorstöd påpekas att språket, förmågan att läsa och skriva, fungerar som en vattendelare och att klyftan bland elevernas prestationer ökar (2004, s. 13).

Limberg menar att genom läs- och skrivkunskaper vidgas världen för individen till nya dimensioner och då växer människan. Med språket som redskap är det möjligt att förstå världen omkring sig. Limberg påpekar att även regeringen betonar vikten av den pedagogiska miljön för elevernas språkutveckling och konstaterar att förvånansvärt lite forskning har gjorts de senaste tio åren angående vilken roll skolbiblioteket har för elevens läsutveckling och litteraturläsning (2003, s. 53). Skolbibliotekets roll för elevernas läsutveckling har estetiska dimensioner enligt Limberg som hänvisar till en doktorsavhandling av Agnes Nobel, *Boken i skolan*, från 1979. Nobel menar att autentiska texter med estetiska kvaliteter höjer kvalitén på lärandet. Endast biblioteket

kan erbjuda stor variation av autentisk litteratur, både fack- och skönlitteratur (Limberg 2003, s. 31).

Skolverket gjorde i slutet av 1990-talet en nationell kvalitetsgranskning av läs- och skrivmiljöer i skolan där skolbibliotek ansågs ha betydelse och Caroline Liberg m.fl. underströk behovet av väl fungerande bibliotek och aktiva bibliotekarier för att ge eleverna goda förutsättningar för sin läs- och skrivutveckling (Limberg 2003, s. 53). Ett stort skolbibliotek, mätt i volymer ger elever med stor läsförmåga, däremot har inte antalet läroböcker betydelse för läsförmågan. Elevernas läs- och skrivutveckling är en angelägenhet för alla ämnen, inte bara för svenskämnet och Limberg hävdar med stöd av olika undersökningar att välförsedda skolbibliotek med litteraturkunniga bibliotekarier kan bidra till elevernas läs- och skrivutveckling samt deras läsintresse. Liberg m.fl. poängterar betydelsen av rika och varierande bokbestånd för att väcka läslust och stimulera läsutveckling samt att många skolor har undermåliga bibliotek (Limberg, 2003, s. 57). Agnes Nobel hävdar i sin doktorsavhandling att om skolan skall främja elevernas läsförmåga, läsintresse och öka kunskapsintresset krävs att skolbiblioteket får en central roll i undervisningen (Limberg 2003, s. 58).

Något som också betonas i Ds 2003:66 är vikten av att kunna läsa och förstå en text. Vi lever i en skriftkultur där det är grundläggande för att kunna delta i samhället att ha läs- och skrivkunskaper och man hänvisar till SOU 2002:27 där det sägs:

Tillgång till och förmåga att använda språket är grundläggande för den enskildes förståelse av sig själv och av omvärlden och för delaktighet i samhället. Kravet på god förmåga att använda språket både i tal och skrift har generellt ökat i samhället (Forslund 2003, s. 99).

Kraven ökar från samhällets sida på att man ska kunna läsa och skriva och det är många forskare som debatterar om läs- och skrivsvårigheter och dess följder. Gomez och Swenne citerar Jansen som menar att klyftan mellan de som kan läsa och de som inte kan blir allt större och det leder till ökade motsättningar i samhället (Gomez & Swenne 1996, s. 40).

2.4 Skolbiblioteksstatistik

I detta avsnitt redovisas den statistik som finns tillgänglig om skolbibliotek. Den senaste statistiska undersökningen från Kulturrådet gavs ut 2003 och de har för avsikt att redovisa skolbiblioteksstatistik vart tredje år. Dock är det svårt att redovisa statistik i text då det blir mycket siffror och procenttal. Vi redogör för dels hur stor procent av skolorna och dels hur stor procent av eleverna som har tillgång till skolbibliotek och verksamhet. Detta gör att samma variabel har två olika procenttal och kan upplevas rörigt. För att få en total bild av skolbiblioteksstatistiken hänvisas till Kulturrådets rapport i sin helhet *Skolbiblioteken 2002(2003)*.

I grundskolan har 53 % av eleverna (36 % av skolorna) tillgång till ett skolbibliotek som är bemannat och har öppet minst 6 timmar i veckan eller som har tillgång till ett integrerat bibliotek. Av de personaltimmar som anges här krävs inte någon särskild kompetens för öppethållandet. Räknat i antal skolor har 33 % av dem ett skolbibliotek 1-5 timmar i veckan, 21 % har minst 6 t/v och 15 % av skolorna har tillgång till ett integrerat bibliotek och resten, 31 %, har antingen 0 t/v eller inte något skolbibliotek alls. Framförallt har stora skolor god tillgång till skolbibliotek och i stora kommuner

med över 200 000 innevånare är det vanligast med bemannade bibliotek med minst 6 t/v vilket utgör 57 % av eleverna (41 % av skolorna), de har endast 3 % integrerade bibliotek. Jämförs dessa siffror med kommuner som har under 10 000 innevånare har 28 % av eleverna (15 % av skolorna) minst 6 t/v skolbibliotek medan de integrerade biblioteken blir fler, 27 % (*Skolbiblioteken 2002* (2003), s. 8).

Det finns även en nivåskillnad mellan grundskolans olika stadier gällande förekomsten av skolbibliotek. Kulturrådet använder de gamla beteckningarna på grundskolan, låg-, mellan- och högstadiet i sin statistikrapport och skolor med högstadium har oftare skolbibliotek än skolor utan högstadier. Av skolor med högstadium har 39 % skolbibliotek med minst 6 t/v plus 16 % som har tillgång till ett integrerat bibliotek. I låg- och mellanstadieskolor har 36 % av skolorna skolbibliotek minst 6 t/v plus 15 % integrerat bibliotek. 46 % av friskolorna saknar bibliotek eller har inga resurser avsatta till dem (*Skolbiblioteken 2002* (2003), s. 8).

För att se den verksamhet som bedrivs har Kulturrådet tittat närmare på de skolor som svarat att de har minst sex timmar per vecka bemannat skolbibliotek, vilket är 859 skolor av de totalt 4075 som svarade på enkäten. Totalt finns det 4531 skolor med mer än 30 elever vilket var minimikriteriet för att räknas som skola i denna undersökning. Deras mediebestånd är ca 15 volymer per elev, en omräkning från antal hyllmeter med en schablon. Ser man till vilken sorts litteratur det finns på hyllorna är det 44 % skönlitteratur, 30 % facklitteratur och resten är övriga medier. Andra mått möjliga att jämföra är antalet nyförvärv vilket ligger i genomsnitt på 0,7 nyförvärv per elev. Men det är en högst osäker siffra då det varierar väldigt mycket mellan kommunerna i fråga om budget. En annan siffra som också är osäker är mediekostnad per elev vilken ligger på 122 kr, den kan även variera stort i kommunerna från år till år. Internet har de flesta av de 859 skolorna, så många som 729 stycken. 657 av de 859 skolbiblioteken har datoriserad bibliotekskatalog (*Skolbiblioteken 2002* (2003), s. 9).

Det är vanligt att skolbiblioteket håller öppet utan att ha någon kvalificerad personal, då timmarna med bibliotekarie eller pedagog är mycket lägre än totala antalet personaltimmar som är redovisat. Av totalt 23 226 personaltimmar är det 8265 med bibliotekarie och 5661 timmar med pedagog i skolbiblioteket. Det resulterar i att det är 9 300 timmar med övrig personal vilket kan vara antingen assistenter, kontorspersonal eller elever (*Skolbiblioteken 2002* (2003), s. 9).

I en skrift från Svensk biblioteksförning *Ett Sverige i världsklass – fem förslag för framtiden* (2006) tar de upp fem aktuella problem och tillika fem förslag på att lösa dessa. Som första problem tar de upp att läsförståelsen minskar, nära en femtedel av eleverna på grundskolan läser inte böcker på fritiden eller någon skönlitterär bok i skolan. Enligt Skolverket är ca 89 % av alla elever på grundskolan behöriga att söka till gymnasiet, vilket innebär att var tionde elev inte är behörig att söka till de nationella programmen. För att få behörighet att komma in på gymnasieprogrammen behövs godkänt i svenska, matematik och engelska. Siffran behöriga elever har sjunkit sedan läsåret 1997/98 då den låg på 91,4 % behöriga. Problem nummer två från biblioteksförningen är att det saknas skolbibliotek, sex av tio skolor saknar ett skolbibliotek bemannat minst 6 timmar i veckan. Det som oroar dem på den punkten är att i en undersökning från 2005 svarade 79 % av tillfrågade kommunalråd att de inte hade för avsikt att avsätta mera resurser för att alla skolor skulle kunna få ett skolbibliotek. För det tredje minskar bokutlån för sjunde året i rad samt mer än var

fjärde filial har lagts ned sedan 1990. För det fjärde ökar klyftorna i biblioteksanvändande, bokläsande och Internetanvändning mellan låg och högutbildade. Till sist saknar mer än 80 % av kommunerna en biblioteksplan för sin biblioteksverksamhet (s. 12). Lösningen på de problem som biblioteksförbundet presenterar, är att arbeta fram en nationell biblioteksstrategi som garanterar alla skolelever ett skolbibliotek vilket skapar bättre tillgång till böcker och andra informationskällor. En satsning på mer biblioteksforskning och kompetensutveckling av bibliotekspersonalen liksom investering i fler bok- och bussar/bilar för att förbättra alla invånares tillgång till biblioteksservice (s. 13).

2.5 Våra teman inom tidigare forskning – en sammanfattning

Vi har valt att gruppera vårt kapitel om tidigare forskning efter de områden som vi anser vara relevanta för vår undersökning. De källor vi presenterat är auktoriteter på sina olika forskningsområden.

Från tidigare forskning gällande skolan och demokratin tar vi med oss till analysen Skolverkets påpekande att skolan inte kan anses vara värdeneutral utan har ett demokratiuppdrag. De menar att skolan idag har problem med att tolka och konkret verkställa detta uppdrag. Undervisningen handlar oftast bara om att förmedla demokrati som form. Trots att skolan har unika förutsättningar att verka inom demokratiuppdraget genom att det är obligatorisk skolgång kritiserar skolan av Skolverket för att ha odemokratiska strukturer. Skolverket påpekar att Barnkonventionen skall följas och att i skolan skall varje individ ges möjligheter att utnyttja sina fri- och rättigheter.

Skolbiblioteksforskning har visat att skolbibliotek har en avgörande betydelse för att höja kvalitén på inlärning och elevens utveckling. För att skolbiblioteket skall vara ett pedagogiskt redskap måste rektor inse dess betydelse och verka för skolbiblioteket. Detta måste ingå som en naturlig del av skolsamhället och i skolornas egna måldokument. Om skolbiblioteket skall vara en pedagogisk resurs skall det ha generösa öppettider och vara bemannat med fackutbildad personal samt välutrustat med många olika källor.

Inom läs- och skrivforskningen sägs att språket är nyckeln till deltagande i demokratin och att skriftspråkighet är en rättighet. En skriftspråkighet som inte alla får med sig från skolan idag. Detta får skolan kritik för av riksdagens revisorer. Skolbibliotek och fackutbildade bibliotekarier är viktiga för att skapa goda förutsättningar för läs- och skrivutveckling.

Kulturrådets statistik visar konkreta siffror om den rådande situationen på skolbibliotek. Siffrorna visar att det inte ser bra ut på grundskolan särskilt gällande bemanning och lokaler. Ett problem för skolbiblioteket verkar vara rektors inställning till skolbibliotek och ett annat det ljumma intresset från skol- och kulturpolitiker i kommunerna. Detta syns bl.a. genom att alla kommuner ännu inte har upprättat biblioteksplaner trots skyldighet enligt lag.

3. Teori, metod och material

Undersökningens empiriska material består av lagtext, förordning, läroplan och kursplaner och dessa dokument är av regulativ karaktär och kan sägas ha politisk anknytning eftersom de speglar vilken bildning och utbildning som är önskvärd i svenska samhället. Sociala och ideologiska krafter formar texten i det empiriska materialet vilket är en del av den politiska processen. Materialets karaktär och undersökningens syfte har gjort att vi valt att använda kritisk ideologianalys kombinerat med en hermeneutisk tolkning. Undersökningens fokus ligger på skolans demokratiuppdrag och skolbibliotekets roll i detta uppdrag.

Som tillägg till analysen av styrdokument ingår i granskningen IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest eftersom detta beskriver en ideal skolbiblioteksverksamhet. Idealbilden tolkas och analyseras enligt samma analyschema som styrdokumentet för att senare kunna jämföras med varandra. Skolbiblioteksmanifestet ger en bild av skolbibliotek samt de tjänster som kan erbjudas, en idealbild skapas. Manifestet kommer i slutet av undersökningen att diskuteras tillsammans med resultatet från analysen av styrdokumentet samt tidigare forskning och Kulturrådets statistik över skolbiblioteksverksamheten. Den tidigare forskning som vi ansett har betydelse för uppsatsens ämnesområde handlar om utbildning och demokrati, skolbibliotek samt forskning om läs- och skrivsvårigheter. Kulturrådets statistik ingår i tidigare forskning och denna ger en statistiskt förankrad verklighetsbild.

3.1 Teoretisk ram

Undersökningens startpunkt finns i den tidigare forskning som vi har presenterat i andra kapitlet. Vårt kapitel med tidigare forskning berör ett urval av den forskning som finns om kopplingen mellan demokrati och utbildning, skolbibliotekets betydelse för skolan samt forskning om läs- och skrivutveckling. För att belysa dagens situation på skolbiblioteken ingår även Kulturrådets statistik som representerar verkligheten av idag.

I bakgrund, avsnitt 1.3, har redogjorts för kopplingen mellan demokrati och utbildning där Dewey påpekar att utbildning är viktigt för att ”stärka och utveckla demokratin som livsform”. Utbildning ses som kommunikation som tillsammans med interaktion och massutbildning är förutsättningar för demokratin. Dewey menar att skolans potential för samhällsutveckling inte utnyttjas. Under tidigare forskning, avsnitt 2.1, har redogjorts för forskning om demokrati och skolan. Sundgren säger att skolan är historiskt förknippad med tanken om att en upplyst medborgare kan göra rationella val och fatta kloka beslut. Biesta menar att bildningstraditionen handlar om människors mänsklighet och att det är utbildarens ansvar att fokusera på individen. Utbildning är viktig i det demokratiska samhället och demokratiuppdraget är viktigt därför att en av grunderna i detta arbete är att lära eleverna tänka kritiskt. Kritik framförs att demokratiuppdraget ofta reduceras till undervisning om vårt politiska system och handlar till största del om formaliteter istället för att knytas till demokratins centrala frågor om grundläggande fri- och rättigheter. Detta är begränsande för elevernas rätt till tanke- och yttrandefrihet. I SOU 2006:40 sägs att utbildningen har ett grundläggande demokratiuppdrag för att utbilda framtidens medborgare. Den skall öka elevernas engagemang i samhällslivet och bli delaktiga i reproduktionen av ett demokratiskt samhälle.

I tidigare forskning om skolbibliotek, påpekar Limberg att flertal rapporter visar att skolans arbetssätt med elevaktivt lärande och att arbeta ämnesövergripande har ökat skolbibliotekets betydelse, då skolbiblioteket har möjlighet att tillhandhålla stor variation av litteratur och medier. Skolverket menar att skolan bör vidareutveckla arbetet med att lära eleverna kritisk granskning, val av källor och informationshantering. I detta arbete har skolbiblioteket en avgörande roll menar Limberg. Skolbiblioteket har en pedagogisk roll och resursstarka skolbibliotek bidrar till att öka elevers läs- och skrivutveckling. För att legitimera skolbiblioteket som pedagogisk resurs bör skolbiblioteket ingå i skolornas egna måldokument.

I Ds 2003:66 påpekas att språket är grundläggande för den enskildes förståelse av sig själv och av omvärlden och för delaktighet i samhället. Idag finns ett ökat krav på språkförmågan i samhället och enligt SOU 1997:188, sägs att det är en rättighet att få skriftspråklighet och detta ansvar ligger på skolans hela personal. För barn med läs- och skrivsvårigheter kan läromedel vara för abstrakta och för att alla skall få en chans behövs en variation av läromedel på många olika nivåer. Flertal forskningsrapporter visar att ett välutrustat skolbibliotek som är bemannat med fackutbildad personal har positiv inverkan på elevers läsförståelse och uttrycksförmåga. Bristande förmåga att läsa och skriva påverkar elevernas självständiga arbete runt datorn då de inte kan tillgodogöra sig informationen och klyftan mellan elevernas prestationer ökar.

Kulturrådets statistik visar att endast 53 % av eleverna eller 36 % av grundskolorna har tillgång till ett bemannat skolbibliotek som är öppet minst 6 timmar i veckan. En del av dessa skolbibliotek är integrerade med folkbibliotek.

Vår teoretiska ram kan sammanfattas i fyra punkter:

- Utbildning och bildning utgör förutsättningar för demokrati.
- Språkfärdighet är grundläggande för delaktighet i samhället.
- Skolbiblioteket har en avgörande roll för elevers läs- och skrivutveckling.
- Allt för få skolor har skolbibliotek.

De fyra punkterna kan sammanfattas i uppsatsens teori som är: Skolan behöver skolbibliotek för att nå måluppfyllelse i sitt demokratiuppdrag.

3.2 Ideologianalys

Politiska budskap kan studeras med ett flertal metoder varav ideologianalysen är en. Det är en metod som inte bara är användbar inom stats- och samhällsvetenskap utan kan anses vara mångvetenskaplig. Förenklat kan sägas att den används för att studera idéer som förs fram i politiska sammanhang såsom texter, debatter med mera - idéer som handlar om samhället och politiken. Inom ideologianalys finns möjligheten att använda sig av ett antal olika analystekniker och där valet av en inte utesluter den annan. Det finns ett flertal inriktningar av ideologianalys som t.ex. innehålls-, funktions- och argumentationsanalys men för denna studie har vi valt att använda kritisk ideologianalys.

Ideologianalys används när avsikten med analysen är att undersöka ideologiska aspekter och handlar oftast om studier av någon form av maktförhållanden. Med denna

analysform är det också möjligt att undersöka och behandla avsikten med en text (Bergström & Boréus 2000, *Textens mening och makt*, s. 175). Ideologianalys gör det möjligt att studera politiska uttalanden och texter på ett systematiskt sätt. Frågorna som studeras kan vara av ideologisk karaktär eller av en mer idealistisk karaktär, det kan handla om individens rättigheter i samhället eller en analys av politiska partiprogram. Utvecklingen i samhället är hela tiden beroende av att individen gör val och politiska idéer eller ideologier kan påverka dessa val. Ideologier har stor förmåga att utöva påverkan på människor och det är just denna påverkan som är intressant att studera i och med att individen har rätt att fritt välja. Därför är det viktigt att ”analysera och kritiskt granska de politiska budskap som förs fram” (Beckman, Ludvig 2005, *Grundbok i idéanalys. Det kritiska studiet av politiska texter och idéer*, s. 9).

Ideologier består av idésystem och för att dessa skall vara trovärdiga måste de värderingar, verklighetsomdömen och handlingsförslag som presenteras vara självklara och övertygande. När ideologin dokumenteras uppkommer problemet att det som skrivs endast gäller för en begränsad tid och denna typ av dokument kan därför sägas ha kort giltighetstid. I dokument som innehåller en ideologisk beskrivning finns en manifest och därmed synliga del samt en latent och dold del. I en ideologianalys synliggörs den manifesta delen genom citat ur dokumentets text men analysens avsikt är att synliggöra den latent delen (Liedman, Sven-Eric 1989, *Om ideologier och ideologianalys*, s. 26f).

3.2.1 Kritisk ideologianalys

Grunden finner man inom kritisk teori och denna har en kritisk eller radikal inställning till olika fenomen i samhället. Huvudintresset är att undersöka exploatering, förtryck, orättvisa och olika maktrelationer. Med denna form av analys försöker forskaren att påvisa att det skulle kunna vara annorlunda. Man söker efter ett mer befriande synsätt, ett alternativ till den rådande ordningen. Tankemässigt är utgångspunkten att samhället kan förändras till något bättre och detta innebär då att olika maktförhållanden står i fokus för teoribildningen.

Marxismen och den s.k. kritiska teorin har del i utformandet av kritisk ideologianalys. Den kritiska teorins beskrivning av verkligheten är förankrad i ett engagemang för ett alternativ, en idealbild eller utopi, vilket resulterar i en kritisk inställning till verkligheten. Genom denna konfrontation mellan verklighet och idealbild påvisas möjligheter till förändring (NE, Frankfurtskolan [2006-11-11]). Den negativa traditionen bygger i ideologibegreppet in funktion. Funktionen kan vara att i en ideologi finns t.ex. åskådningar som bidrar till att upprätthålla och forma samhällets sammanhållning eller legitimerar specifika intressen (Bergström & Boréus 2000, s. 149f).

Kritisk ideologianalys är en form av textanalys och det handlar om att bli medveten om en texts undertext, avsikten är att avslöja det som inte helt uppenbart syns på ytan. Trots att detta är en textanalys betonas inom kritisk ideologianalys vikten av att ideologier placeras i en yttre verklighet (Bergström & Boréus 2000, s. 155, 165f). Utan denna placering av texten i en kontext är analysen ofullständig. Kritisk ideologianalys behandlar ”de gränser och möjligheter som utmärker villkoren för den enskilda människan, eller människor i samverkan” och har till uppgift att ifrågasätta samhällets självbild eller en dominerande aktörs självbild (Bergström & Boréus 2000, s. 175).

Kritisk ideologianalys har inte någon given mall utan kan till stor del formas av forskaren själv. Det är upp till forskaren att utforma sina analysverktyg för att passa syftet. Analysen görs i tre steg, där det första är att analysera den text som är föremål för undersökningen. Det rör sig om textanalys men hur den skall genomföras finns inga direkta regler för. Nästa steg är att begreppliggöra textens osynliga del genom att ställa frågan: vilken verklighet handlar texten om? Det sista och tredje steget är kopplingen av den latent delen till kontexten. Ideologin i texten tydliggörs genom denna process då avsikten är att koppla texten till de institutioner eller grupper i samhället som texten representerar.

Orsaken till att vi valt att använda kritisk ideologianalys är att vi har anammat Herbert Tingstens klassificering av demokrati som ett slags överideologi. Vi ser på demokrati som en ideologi dessutom har vi genom vårt yrke som skolbibliotekarier blivit något förvånade över att inte skolbiblioteket används som ett redskap för demokrati. Vilket gör att vi har en kritisk inställning till hur skolbiblioteket används eller snarare inte används idag. Demokrati innehåller de tre kriterier som Tingsten ställt upp för att ringa in ideologier: Det första är att den erkänner vissa grundläggande värdepremisser vilket kan vara t.ex. människosyn men dessa kan skifta mellan olika ideologier. Nästa element är att i en ideologi ingår verklighetsomdömen. Inom ideologin görs verklighetsomdömen och på dessa grundas ideologins ”fakta” om verkligheten vilket producerar påståenden om företeelser och förhållanden i samhället. Det tredje elementet är konkreta rekommendationer, man ger handlingsförslag. Dessa tre tillsammans bildar ett samhällsåskådningssystem enligt Tingsten. Han säger vidare att ”Ordet ideologi reserveras för en samling politiska föreställningar, som kan tänkas bilda ett mera systematiskt helt och angiva generella och bestämda direktiv för handlandet” (Tingsten, Herbert 1941, *Idékritik* s. 9). En ideologi är en samling politiska föreställningar som bildar en systematisk helhet och utifrån denna helhet anger generella och specifika direktiv för handlande.

1. Grundläggande värdepremisser, t.ex. syn på rättvisa eller en viss syn på människans natur.
2. Verklighetsomdömen är ideologins faktuellella och inbördes konsistenta påståenden om olika företeelser och förhållanden i samhället.
3. Handlingsförslag vilka ger konkreta rekommendationer t.ex. om styrelseskicket utformning.

Om dessa säger Tingsten att i varje ideologi finns moment av värdering men undersökningar visar att i de flesta ideologierna är det inte värderingarna som är viktigast. ”Verklighetsomdömena spela huvudrollen” (1941, s. 12).

Den främsta avsikten med undersökningen är inte att klarlägga den ideologi som genomsyrar analysens dokument utan att försöka tydliggöra en eventuell koppling mellan demokrati och användandet av skolbibliotek. Materialet tolkas och därav ett hermeneutiskt anslag i analysen, och sedan diskuteras detta i relation till kontexten och den idealbild som IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest representerar.

3.3 Hermeneutik

Vi har valt att för vår undersökning använda oss av kritisk ideologianalys och ett hermeneutiskt synsätt vid tolkningen av texten i steg ett av analysen. Hermeneutisk

tolkning handlar om att tolka ”meningsfulla” fenomen. Den förförståelse forskaren har med sig samt kontexten spelar en viktig roll för att en tolkning skall vara möjlig. Texter kan ses som bärare av kunskap men en text återger inte verkligheten utanför, utan den skapar en egen värld. Texter kan hjälpa till att orientera oss i verkligheten men detta är beroende av språkliga förutsättningar, hur en text är konstruerad. De får en innebörd först genom läsarens tolkning och tolkningen sker genom ett samspel mellan helhet och del och mellan ord och yttre sammanhang samt läsarens förförståelse. Förförståelse ser olika ut och består av t.ex. vilket språk- och begreppsmedvetande forskaren har om undersökt ämnesområde. Trosuppfattningar och föreställningar är särskilt viktiga då dessa påverkar vad forskaren accepterar som ”sanning” om ett problem. Även personliga erfarenheter har betydelse då de kan påverka hur en text tolkas eftersom tolkningsförmågan bygger på tidigare erfarenheter (Gilje, Nils & Grimen, Harald 2003, *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*, s. 185f).

Det är viktigt att vara medveten om sin förförståelse och att denna inte alltid är medveten och reflekterad utan den finns outtalad, s.k. tyst kunskap. Det är därför viktigt att reflektera över tolkningarna för att försöka förstå varifrån tolkningen härstammar. Förförståelse är oftast mer eller mindre sammanhängande vilket innebär att de olika delarna bygger på varandra och passar in i varandra och därav kan sägas att vår bild av världen är holistisk. Att förförståelse är holistisk betyder att när vi stöter på något nytt och obekant anses detta endast trovärdigt om det passar in i den helhet som bedöms trovärdig, om inte, måste helheten revideras för att passa in det som är nytt. Förförståelse revideras hela tiden genom möten med konkreta erfarenheter som inte passar i tidigare system (Gilje & Grimen 2003, s. 188). Det är genom att placera en text i dess kontext, den verklighet som texten är avsedd för, som det är möjligt att utläsa dess mening. Inom hermeneutik talas om den hermeneutiska cirkel, den visar sambandet mellan texten som skall tolkas och förförståelse och kontext.

För att ett fenomen skall vara möjligt att tolka finns några kriterier som kan användas för att kontrollera detta. Dels måste fenomenet vara meningsfullt och dels skall tolkningen uttrycka meningen på ett nytt sätt dessutom måste meningen ha betydelse för någon. Avsikten med en tolkning är att ”klargöra och ge mening åt ett studieobjekt som ytligt sett framstår oklart, kaotiskt, oförståeligt och själv motsägande ...” (Gilje & Grimen 2003, s. 193).

3.4 Genomförande av analys

Vi inleder med att granska vad som sägs om det demokratiska uppdraget i skolans och bibliotekets styrdokument samt försöker tolka vad uppdraget innebär. Nästa steg är att vi prövar samma textavsnitt utifrån Tingstens tre kriterier för ideologi, eftersom vi anser demokrati vara en sådan. Vi använder därför Tingstens kriterier som analyschema, vilka är värderingar, verklighetsomdömen och handlingsförslag, dessa gör det lättare att tolka dokumentens demokratiska innehåll. Det som identifieras i analysen som **värderingar** visar på vilken människosyn och samhällssyn som är önskvärd. **Verklighetsomdömen** kan identifieras med frågan: Vilken verklighet handlar texten om? **Handlingsförslag** är vilka åtgärder materialet säger skall användas för att nå måluppfyllelse. Parallellt med ovanstående beskrivna granskning synar vi texten efter stöd för skolbiblioteksverksamhet. I analysen ingår, som nämnts tidigare, även IFLA/Unesco: s skolbiblioteksmanifest då detta representerar en idealbild av skolbiblioteksverksamhet. Slutligen jämförs resultatet från analysen av styrdokumentet

med resultatet från analysen av Skolbiblioteksmanifestet. Detta för att tydliggöra om skolbiblioteket har en roll att fylla i skolans demokratiska uppdrag.

Resultatet av analysen relateras till kontexten som tidigare forskning representerar.

3.5 Uppsatsens empiriska material

Vi kommer att analysera de styrdokument som påverkar skolbibliotekets verksamhet, vilket är styrdokument för både skola och bibliotek. Bibliotekets verksamhet styrs av bibliotekslagen samt att de enskilda kommunerna, sedan januari 2005, är skyldiga att upprätta biblioteksplaner där skolbiblioteket skall ingå. Dessa är inte intressanta för vår undersökning eftersom vi inte valt att granska någon kommun specifikt. För skolans del finns flertalet dokument som bygger på varandra med skollagen överst sedan följer grundskoleförordningen, läroplanen och slutligen kursplaner för de olika ämnen, alla på nationell nivå. Utifrån dessa är varje kommun skyldig att upprätta skolplaner gällande för kommunen och varje skola skall ha enskilda arbetsplaner. När det gäller skolans styrdokument har vi i analysen tagit med dem som styr skolan på nationell nivå, de som gäller för alla grundskolor i hela Sverige. För bibliotekets del gäller bibliotekslagen och denna är en ramlag vilket innebär att den innehåller endast riktlinjer för biblioteksverksamheten.

3.5.1 Urval

Något som definitivt har hjälpt till i sökandet efter material är att vi arbetar på skolbibliotek och därför har tillgång till olika typer av material som berör verksamheten. I sökandet efter övrigt empiriskt material har ”snöbollsprincipen” praktiserats, vilket innebär att det vi läser får via sina litteraturlistor visa vägen vidare och vi har även själva gjort sökningar i Libris och Bibliotek.se samt BHS databas över tidigare skrivet material. Faran med ”snöbollsmetoden” är att ett material hänvisar i regel till källor som har liknande åsikter (Repstad, Pål 1999, *Närhet och distans: Kvalitativa metoder i samhällsvetenskapen*, s. 45). Undersökningens reliabilitet och validitet kan påverkas av detta men genom en tydlig redovisning av valet av källmaterial och vilka kriterier som styr urvalet hoppas vi att öka reliabilitet och validitet i undersökningen. Joacim Hansson presenterar några kriterier för val av källor, som han har hämtat från Foucault där det ursprungligen gällde urvalskriterier för utsagor (1995, *Om folkbibliotekens ideologiska identitet*, s. 17, 26).

- Källorna ska samlas kring och relateras till ett och samma objekt.
- Källorna ska kunna kopplas samman i kraft av form och/eller sammanhang.
- Källorna ska kunna belysa relationen mellan enstaka utsagor eller skeenden och de övergripande strukturerna inom vilka dessa ryms.
- Källorna ska kunna relateras inbördes genom vissa gemensamma teman som binder samman och formar deras sammanhang.

Kursen som nämns i inledningen, IOR, använde sig av en forskningsöversikt av Limberg, Hultgren och Jarneving, *Informationssökning och lärande*, (2002) samt en rapport av Alexandersson och Limberg, *Textflytt och sök slump*, (2004) vilka var startmaterialet för det material som inte är lagar och förordningar. Två andra texter, vid sidan av aktuella lagtexter och förordningar, som fanns med i vårt urval från början är

Barnkonventionen och Unescos skolbiblioteksmanifest. Dessa två kändes självklara då Barnkonventionen talar om barnets rättigheter och mycket av arbetet i skolan kring demokrati handlar om barnets rättigheter. I läroplanens förord nämns att skolan skall följa de internationella deklARATIONER och överenskommelser som Sverige har förbundit sig att beakta. Unescos skolbiblioteksmanifest valdes därför att detta presenterar riktlinjer för att bedriva en bra skolbiblioteksverksamhet.

Repstad betonar att det är viktigt i kvalitativ metod att ha ett nära och direkt förhållande till det man studerar och därmed kan vårt yrke som skolbibliotekarier vara en fördel för undersökningen. Att bedriva forskning på ett område utan några förkunskaper eller insikter om vad det handlar om leder oftast till att man inte hittar något. Ett öppet sinne är alltid bra men räcker inte till för att komma med resultat. Alla människor gör tolkningar och kategoriseringar av vad som sker utifrån sympatier och antipatier och det är viktigt att vara medveten om detta, utan förförståelse ingen förståelse (1999, s. 98). Baksidan med det är att vår tolkning av materialet kan påverkas. För analysen används kritisk ideologianalys vilket innebär att vi har med en förförståelse in i undersökningen som har en kritisk infallsvinkel och därmed subjektiv inställning till materialet som bygger på erfarenhet.

Det empiriska materialet består av styrdokument för skolans och bibliotekens verksamhet och spänner över tiden 1985-1997. När det gäller denna typ av dokument skrivs de inte om utan kompletteras med tillägg om det sker några ändringar. Det empiriska materialet är således av äldre datum men är trots detta de styrdokument som reglerar skolans och bibliotekens verksamhet idag. I uppsatsen kommer endast skolans demokratiuppdrag att studeras inte dess kunskapsuppdrag. Att skilja dessa båda åt kan i många fall vara svårt men vi kommer då inte att diskutera resultatet utifrån kunskapsperspektivet utan bara från ett demokratiperspektiv.

De dokument vi valt att undersöka är:

Skollagen (SFS 1985:1100)

Skollagen reglerar all skolverksamhet från förskola till gymnasieskola. Den innehåller statens grundläggande regler för skolverksamheten i Sverige. Här fastställs de rättigheter och skyldigheter barn har gällande deras skolgång.

Grundskoleförordningen (SFS 1994:1194)

I denna finns föreskrifter om grundskolan mer specificerade än i skollagen. I föreskriften anges vad som menas med grundskola och vad som skall finnas t.ex. ändamålsenliga lokaler, skolhälsovård, läroplan. Grundskoleförordningen ger riktlinjer om hela skolans verksamhet.

Bibliotekslagen (SFS 1996:1596)

Bibliotekslagen trädde i kraft 1997 och är en s.k. ramlag vilken innebär att den inte innehåller någon detaljstyrning. Den innehåller bestämmelser för det allmänna biblioteksväsendet och dit hör skolbiblioteket.

Läroplanen, Lpo 94

Lpo 94 är läroplan för det obligatoriska skolväsendet vilket omfattar år 1-9 i Sverige. Läroplanen är en plan med mål att sträva mot och mål att uppnå gällande barnens

kunskaper. Genom läroplanen anger regering och riksdag de grundläggande värden som skall prägla skolans verksamhet samt de mål och riktlinjer som skall gälla för den.

Grundskolans kursplaner

Kursplanerna är bindande föreskrifter som uttrycker de krav som staten ställer på utbildningen. Kursplanerna förtydligar hur man inom varje ämne skall arbeta för att uppnå läroplanens mål och hur varje ämne kan motiveras utifrån samhälls- och medborgarbehov. I kursplanerna anges de mål som undervisningen skall uppnå och som är ett minimikrav och här klargörs vad alla elever skall lära sig. Kursplanerna fastställer de kunskapskvaliteter som undervisningen skall utveckla.

Skolplaner och biblioteksplaner

Förutom ovanstående dokument som reglerar skolans och bibliotekens verksamhet på nationell nivå skall på kommunal nivå finnas skolplaner och biblioteksplaner i alla kommuner. Denna typ av dokument är av lokal karaktär och kommer därför inte vara ämne för analys i vår undersökning. De bör dock nämnas därför att de har betydelse för hur verksamheten ser ut i kommunerna.

Unescos skolbiblioteksmanifest

Unescos skolbiblioteksmanifest kom ut 1999 och skall fungera som en idéskrift för politiskt ansvariga och ansvariga för skolbiblioteksverksamhet inom våra skolor. Riktlinjerna är internationella och har utformats av människor som arbetar inom biblioteksverksamhet från många länder. De arbetar under helt skilda förhållanden men det är ett försök att tillgodose behoven hos alla slags skolor. Vi har använt oss av den svenska versionen av Unescos skolbiblioteksmanifest och den svenska utskriften av IFLA:s riktlinjer som tagits fram som hjälp för att skapa ett bra skolbibliotek.

4. Analys

I detta kapitel redovisas analysen av det empiriska materialet som genomförts med hjälp av kritisk ideologianalys. Som vi presenterat i kapitel 3 sker tolkningen av texten i tre steg, varav de två första stegen kommer att utföras gemensamt. I analysen sker först en kritisk tolkning med ett hermeneutiskt anslag därefter används ett analyschema som bygger på Tingstens tre kriterier för att identifiera en ideologi, vilka är värderingar, verklighetsomdömen och handlingsförslag. För att texten skall bli transparent ges många exempel ur materialet. Detta för att ge läsaren en tydligare bild av materialets autentiska innehåll och möjlighet att följa tolkningen av materialet.

Syftet med uppsatsen är att försöka belysa vad skolans demokratiuppdrag innebär och påvisa den roll som skolbiblioteket bör spela i skolans strävanden efter måluppfyllelse. Syftet kan indelas i två delar, där det första momentet är att beskriva skolans demokratiska uppdrag utifrån vad som skrivs i skolans styrdokument. Moment två består av att granska både skolans och bibliotekens styrdokument för att undersöka om det finns en beskrivning av skolbiblioteket i dessa och om möjligt påvisa att skolbibliotek har en roll att fylla i skolans demokratiuppdrag. Dessa två delar av analysen utförs i ett steg.

Det är dagens förhållanden för skolbibliotek inom det svenska obligatoriska skolväsendet, grundskolan, som är i fokus för undersökningen.

För att komma fram till detta har vi använt en frågeställningen bestående av tre frågor varav två av dessa, a och b, fungerar som hjälpfrågor för att svara på uppsatsens huvudfråga. Dessa frågor är:

Vilken roll bör skolbiblioteket spela i skolans demokratiuppdrag?

- a) Vilket är skolans demokratiska uppdrag?
- b) Hur beskrivs skolbibliotekets roll i skolans och bibliotekets styrdokument samt i IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest?

Tolkningen av demokratiuppdraget i skolans styrdokument sker med hjälp av analyschemat: värderingar, verklighetsomdömen och handlingsförslag. Dessa är markerade med **fet** stil för att göra dessa tydliga i analysen. De *kursiveringar* som förekommer i analystexten är våra egna. Dessa markerar textavsnitt som ansetts vara av betydelse för uppsatsens inriktning.

4.1 Styrdokument

Som tidigare har presenterats är det tre dokument av regulativ karaktär som har en styrande funktion för skolan. Skollagen, läroplanen samt grundskoleförordningen vilka ligger på en nationell nivå, de är reglerande för all skolverksamhet i Sverige. Dessutom finns på nationell nivå kursplaner som är utformade på ett annorlunda sätt men därför inte mindre betydelsefulla. Dessa förtydligar ämnets innebörd och de mål som eleven skall ha uppnått vid 5: e och 9: e året. Vi har valt att granska två av dessa: svenska och samhällskunskap på grund av att det är inom dessa ämnen som eleverna skall tillägna

sig läs- och skrivkunskaper samt inom samhällskunskapen få kunskaper om demokratins form. Dessa ämnen har som konkretiserade mål att uppnå vissa kunskaper inom det som vi anser berör vårt ämnesområde. Vi har inte granskat skolplaner och arbetsplaner då dessa är på ett lokalt plan och inte har den lagliga kraft som finns i övriga dokument gällande skolan.

Det enda regulativa dokument som finns för bibliotek är bibliotekslagen och den är därmed en del av det material vi har valt att granska. När det gäller kommunernas biblioteksverksamhet har tillkommit att kommunerna är skyldiga att upprätta biblioteksplaner sedan 1 januari, 2005. Vi har valt att inte inkludera i dessa i vår granskning eftersom de precis som skolplaner är av lokal karaktär och säger inte mycket om vad som gäller på nationell nivå.

I granskningen ingår även IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest för att det motsvarar vår bild av ett skolbibliotek och de tjänster som kan erbjudas. Manifestet kan sägas vara en tankekonstruktion, en modell som inte beskriver eller syns i verkligheten.

4.1.1 Skollagen (SFS 1985:1100)

Skollagen är offentligt tryck och av regulativ karaktär och har därmed en styrande funktion. Den som arbetar inom utbildningssystemet skall vara medveten om detta regelverk. Skollagen är en kollektivt producerad text som inte är knuten till någon specifik person som satt sin prägel på texten och den är utformad enligt gällande normer för en regulativ text. Trots att texten kan betraktas som opersonlig kan ändå en politisk påverkan identifieras eftersom den politiska makten genom skollagen kan påverka den verksamhet som bedrivs. Skolan är en politisk institution som hjälper till att bygga sociala strukturer som stödjer det rådande politiska systemet, demokrati. Lagändringar antas av sittande regeringar förutom ändringar av grundlagen som skall passera genom två regeringar med mellanliggande val. Skollagen reglerar den offentliga skolverksamheten i Sverige, från förskola till gymnasieskolan. För analysen har gjorts ett urval av skollagens paragrafer och de som kan relateras till de grundläggande demokratiska värderingarna.

Skollagen 1 kap 2 §:

Alla barn och ungdomar skall, oberoende av kön, geografisk hemvist samt sociala och ekonomiska förhållanden, ha lika tillgång till utbildning i det offentliga skolväsendet för barn och ungdom. Utbildningen skall inom varje skolform vara likvärdig, varhelst den anordnas i landet.

Inledningsvis fastslås att *alla skall ha lika tillgång till utbildning* och att denna *skall inom varje skolform vara likvärdig*. Lagen säger att *alla skall ha lika tillgång till utbildning* och genom denna formulering synliggörs lagstiftarens syn på individuella rättigheter och skolans demokratiska inriktning. Vilket innebär att det skall råda jämlikhet som är ett av de grundläggande värdena inom demokrati. Skollagen uttalar här en **värdering** som baseras på demokratins människosyn. Man säger även att utbildningen skall vara likvärdig men detta får inte misstas för likformig i betydelsen likadan, utan detta har betydelsen, enligt *Skollagen i praktiken*, att inom de ramar som lagen ger skall utbildningen formas efter behov hos eleven. Dessa två uttryck markerar tydligt individens rätt. Enligt prop.1990/91:18 är detta statsmakternas sätt att garantera att utbildningen är av hög kvalitet och rättvist fördelad (*Skollagen i praktiken* 2005, s. 8f).

Skollagen 1 kap 2 § fortsätter:

Utbildningen skall ge eleverna kunskaper och färdigheter, samt i samarbete med hemmen, främja deras harmoniska utveckling till ansvarsställande människor och samhällsmedlemmar. I utbildningen skall hänsyn tas till elever i behov av särskilt stöd.

I andra stycket av paragrafen säger lagstiftaren att skolans utbildning *skall ge ... kunskaper och färdigheter*. I denna del av paragrafen framträder skolans kunskapsuppdrag genom att skolan skall ge *eleverna kunskaper* och kunskaperna kopplas till *färdigheter* vilket är praktiska kunskaper, förmågan att kunna göra något. Dessa färdigheter är en del av den allmänbildning eller bildning är förknippat med demokrati och kan anses vara en förutsättning för att ha möjlighet till att bli en aktivt deltagande medborgare. Utbildningen *skall främja deras harmoniska utveckling till ansvarsställande människor och samhällsmedlemmar*. I denna mening framträder samhällets moraliska kod att vi alla bör vara ansvarsställande människor men även den moraliska läroplanskod som bygger på den demokratiska värdegrunden. Eleverna skall fostras till ansvarsställande samhällsmedlemmar och detta är en del av skolans demokratiska uppdrag. Andra stycket innehåller **värderingar** i form av människosyn och skolan antas förmedla normen för hur eleven skall *fostras till ansvarsställande människor och samhällsmedlemmar*. I stycket talas om att hänsyn skall tas *till elever i behov av särskilt stöd* vilket kan ses både som ett vagt formulerat **handlingsförslag** och en **värdering**. Det ges inga konkreta direktiv på hur detta skall göras.

Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt skall den som verkar inom skolan

1. främja jämställdhet mellan könen samt
2. aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden.

I tredje stycket synliggörs tydligt hur skolan är en politisk institution som har en legitimerande funktion för demokratin. Skolan har till uppgift att verka utifrån grundläggande demokratiska värderingar för att bekräfta den rådande politiska ordningen samt att skapa och stärka demokratiska strukturer på en social nivå. Det handlar om de oförtytterliga värden som skolan skall förmedla: människolivets okränkbarhet och individens frihet och integritet, formulerat att alla som verkar inom skolan skall främja *aktning för varje människas egenvärde* och verka för *jämställdhet mellan könen* samt *motverka alla former av kränkande behandling*. I dessa rader kan ses en **värdering** som speglar demokratins människosyn. Detta gäller alla som arbetar i skolan inte bara den pedagogiska personalen. I punkt två sägs att all personal i skolan särskilt skall *aktivt motverka* kränkande behandling vilket å ena kan ses som ett starkt formulerat **handlingsförslag** men å andra sidan ges heller inte här några konkreta direktiv för hur detta skall genomföras.

Skollagen 4 kap 1 §:

Utbildningen i grundskolan skall syfta till att ge eleverna de kunskaper och färdigheter och den skolning i övrigt som de behöver för att delta i samhällslivet. Den skall ligga till grund för fortsatt utbildning i gymnasieskolan.

Särskilt stöd skall ges till elever som har svårigheter i skolarbetet.

I denna paragraf återknyter man till skolans kunskapsuppdrag men även till dess demokratiska uppdrag, båda sammanförda i den inledande meningen. Skolan skall *ge*

eleverna kunskaper och färdigheter och att förmedla kunskap är skolans kunskapsuppdrag och färdigheter har ovan identifierats som ”djup kunskap” eller bildning. I denna paragraf gör lagstiftaren ytterligare ett tillägg som kan uppfattas som skolans demokratiuppdrag. Skolan skall även *ge eleverna ... den skolning i övrigt som behövs för att delta i samhällslivet*. Vad menar lagstiftaren med övrig skolning? Livskunskap eller en djupare kunskap av vad det innebär att leva i ett demokratiskt samhälle? Skolan kritiseras för att endast förmedla demokrati som form men i ovanstående citat läggs tyngd på demokrati som innehåll. Meningen avslutas med *samhällslivet*, vilket skulle kunna indikera att detta handlar om en fördjupning av skolans demokratiska uppdrag. I denna paragraf finns **värderingar** grundade i demokratins samhällssyn förutsatt att demokrati är den önskvärda ordningen. Paragrafen innehåller även ett abstrakt formulerat **handlingsförslag**, skolan skall *ge den skolning i övrigt som behövs i samhällslivet*. För att kunna ge denna skolning behövs ett aktuellt **verklighetsomdöme**, vilket saknas.

Något som våra lagstiftare anser viktigt är att eleverna skall ha inflytande över sin utbildning och detta tas upp i 4 kap.2 §:

Eleverna skall ha inflytande över hur deras utbildning utformas. Omfattningen och utformningen av elevernas inflytande skall anpassas efter deras ålder och mognad.

Paragraf 2 handlar således om ”skolning” i demokratins form. Eleverna skall vara med och kunna påverka samt bestämma om sin utbildning. Detta återknyter till Robert A Dahls grundantaganden och kriterier som vi presenterat i avsnitt 1.3.2. Dahl säger att de som är underställda besluten skall vara de som fattar dem annars kränks deras självbestämmande. Dessutom är det den enskilda individen som bäst bedömer sina egna intressen och allas krav har lika värde, det skall vara jämlikhet. Dahl säger också att medborgaren måste ges möjlighet till ett effektivt deltagande genom hela processen (1999, s. 170ff). Att uppfylla detta är inte helt oproblematiskt eftersom vi talar om barn och de är inte myndiga förrän vid 18 års ålder men det är här som Barnkonventionen kommer in då den fastställer rättigheter för barn upp till 18 års ålder. En konvention som Sverige har förbundit sig att följa och som även påpekas att det skall tas hänsyn till i Lpo 94. Eleverna skall ha inflytande, vilket kan kopplas till det självbestämmande Dahl talar om därför är detta en **värdering** som bygger på demokratins grundförutsättningar. Dessa har sin grund i den människosyn som demokratin står för.

Inflytande kan också ses som ett **handlingsförslag** som synliggörs på skolorna genom att det finns elevråd där alla klasser har representanter. Frågan om hur mycket elever har möjlighet att påverka sin utbildning måste lämnas öppen, då det inte finns någon allmänt rådande praxis ute på skolorna när det gäller detta. Enligt lagen skall eleverna ha inflytande över sin utbildning och borde ha det eftersom skolan som institution skall verka i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar men som Joacim Hansson påpekar har ofta politiska institutioner problem med att skapa en institutionsstruktur som är demokratisk (1995, s. 86)

Skolbiblioteket nämns inte i skollagen överhuvudtaget. Det enda ställe som är möjligt att inkludera skolbiblioteket är där lagen talar om att *var och en som verkar inom skolan skall ...* Om det finns ett bemannat skolbibliotek är det en del av uttrycket *var och en*.

4.1.2 Grundskoleförordningen (SFS 1994:1194)

1 kap 1 §

I denna förordning meddelas föreskrifter om grundskolan utöver vad som föreskrivs i skollagen (1985:1100).

Grundskoleförordningen är mer specificerad över vad som anses med grundskola och vad som skall finnas. Denna förordning ger riktlinjer för hela skolans verksamhet.

Förordningen säger i 1 kap 4 §

Grundskolan skall ha ändamålsenliga lokaler. Den skall också ha utrustning som behövs för en tidsenlig utbildning.

I bibliotekslagen (1996:1596) finns bestämmelser om skolbibliotek inom grundskolan.

Skollagen nämner inte skolbiblioteket överhuvudtaget men här i grundskoleförordningen dyker det upp i samma paragraf som säger att skolan *skall ha ändamålsenliga lokaler* samt att skolan *skall också ha utrustning för en tidsenlig utbildning*. Frågan vi ställer oss här är om det finns en medveten koppling mellan skolbibliotek och ändamålsenliga lokaler samt mellan skolbibliotek och utrustning för en tidsenlig utbildning. Placeringen av hänvisningen till bibliotekslagen i samma paragraf skulle kunna innebära att förordningen antyder att skolbibliotek skall finnas i skolan. Då i ändamålsenliga lokaler samt att skolbiblioteket spelar en roll när det gäller skolans uppgift att tillhandahålla en tidsenlig utbildning. I denna paragraf kan identifieras **handlingsförslag** innehållande ett vagt **verklighetsomdöme**. Handlingsförslaget är att skolan *skall också ha utrustning som behövs för en tidsenlig utbildning*, skolan har därmed skyldighet att tillhandahålla utrustning för att kunna ge eleverna en aktuell utbildning. Det som vi i paragrafen ser som ett vagt verklighetsomdöme är att utbildningen skall vara tidsenlig och detta kräver att skolans läromedel samt skolbibliotekets bestånd utvecklas fortlöpande för att följa samhällsutvecklingen. Vi tolkar detta som att skolbiblioteket skall ha en central placering i skolan och i lokaler lämpade för dess uppgift. Detta tillsammans med ett brett bestånd av böcker och tillgång till IKT, är förutsättningar för att utbildningen skall vara tidsenlig.

4.1.3 Bibliotekslagen (SFS 1996:1596)

Skrivningen om skolbibliotek som bibliotekslagen har i sin 5 §, var innan bibliotekslagen kom upptagen i grundskoleförordningen (*Skolbiblioteken i Sverige* 1999, s. 66). Idag hänvisar Grundskoleförordningen till Bibliotekslagen (SFS 1996:1596) när det gäller skolbibliotek. I lagens 5 § sägs:

Inom grundskolan och gymnasieskolan skall det finnas lämpligt fördelade skolbibliotek för att stimulera skolelevernas intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material för utbildningen.

Bibliotekslagen anger att skolbibliotek *skall det finnas lämpligt fördelade* och lämnar på detta sätt frågan öppen till varje enskild kommun att bedöma vad detta innebär. Lagen säger att skolbiblioteket bör finnas för att *stimulera skolelevernas intresse för läsning*

och litteratur och tillgodose deras behov av material för utbildningen. Dessa två **handlingsförslag** ansluter sig till den traditionella bilden av vad skolbibliotek arbetar med, att vara materialförsörjare. I kapitlet om tidigare forskning säger Limberg att en brittisk undersökning visat att 85 % av lärarna ser bibliotekarien som en förmedlare av material och inte som en samarbetspartner för att uppnå pedagogiska och nationella mål (Limberg 2003, s. 48).

§ 7 fastställer kommunernas ansvar för folk- och skolbiblioteksverksamheten och att biblioteken skall samverka. I denna paragraf finns det senaste tillägget som gäller kommunernas skyldighet att anta planer för biblioteksverksamheterna.

§ 2 säger:

Till främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek. Folkbiblioteken skall verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare.

§ 8 säger:

Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade samt invandrare och andra minoriteter bl.a. genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska och i former särskilt anpassade till dessa gruppers behov.

§ 9 säger:

Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar genom att erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning.

I paragraf åtta och nio i bibliotekslagen sammanförs skolbibliotekets och folkbibliotekets ansvar att tillhandahålla material till alla. Paragraf åtta styrker funktionshindrade, invandrades och minoriteters rätt till material anpassade för deras behov vilket anspelar på bibliotekets demokratiska funktion. Folkbiblioteket har länge varit en del av folkbildningen men i denna paragraf inkluderas skolbiblioteket inom samma uppdrag.

Paragraf nio kopplar även den samman folkbibliotekets och skolbibliotekets ansvar att ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdom. Detta genom att *erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov.* Båda varianterna av bibliotek *skall ägna särskild uppmärksamhet* åt att främja språkutveckling och stimulera läsning. Här anspelas på att folkbiblioteket i sin begynnelse fick som uppgift att bilda barn och ungdom eftersom deras skolgång var kortare än idag och som Hjelmqvist påpekar:

Om biblioteket skall kunna verka för detta mål, som jag nyss angav som dess egentliga uppgift: fostrandet av dugliga medborgare, fordras först och främst, att biblioteket skall få säkert håll på barnen. Barnet idag är medborgaren i morgon, heter det ((Hjelmqvist 1916) Hansson 1995, s. 119).

Folkbiblioteket har naturligtvis kvar denna uppgift idag men många folkbibliotek har idag inte resurser att tillhandahålla personal för att serva skolorna. Som paragrafen är skriven har båda varianterna av bibliotek samma ansvar och skolbiblioteket borde därför ha del i uppdraget att bilda barn och ungdom från det år då barnen börjar grundskolan. Resultatet av detta borde då bli att skall finnas skolbibliotek på grundskolan. Det *skall ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar och erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov.* Hjelmqvist säger att det fordras att biblioteket skall få håll på barnen och det naturligaste stället att få detta

idag är på skolan via skolbiblioteket inte via folkbiblioteket. Om vi tänker tillbaka på vad som stod i grundskoleförordningen om *ändamålsenliga lokaler* samt *tidsenlig utbildning* och kopplar samman detta med bibliotekslagen bör slutsatsen vara att, för att uppfylla grundskoleförordningens mål om en tidsenlig utbildning och bibliotekslagens uppgift inriktad på barn och ungdom borde skolbibliotek på grundskolan vara självklart.

I inledningen till lagen, paragraf två, säger lagen att för *främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning ... skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek*. Här synliggörs en **värdering** som bygger på allas lika värde och jämlikhet vilket är grundläggande inom demokratin. De följande paragraferna åtta och nio, innehåller vagt formulerade **handlingsförslag** för vad som skall göras: *ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrad samt invandrare ... och ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar*. Även detta att biblioteken skall erbjuda litteratur, informationsteknik och andra medier är ett **handlingsförslag**. Paragraf två gäller i lagen endast folkbibliotek men med tanke på vad som skrivs i paragraferna åtta och nio om vilka grupper som skall ägnas särskild uppmärksamhet borde även skolbiblioteket inkluderas i paragraf två, för att alla skall få tillgång till ett bibliotek. Skolan har en närmre kontakt med barnen och lättare att introducera dem i biblioteksanvändande.

4.1.4 Läroplan för det obligatoriska skolväsendet (Lpo 94)

Läroplanen är ett dokument av regulativ karaktär på nationell nivå och är styrande för skolans verksamhet. I inledningen står det: "Läroplanen skall styra skolan och innehållet är bindande föreskrifter för dess verksamhet". Läroplanen är en föreskrift och inte en lagtext, den är en bindande rekommendation men om den inte följs kan den inte ligga till grund för rättsliga åtgärder. Den formulerar de krav staten ställer på skolan. Detta dokument ligger närmre den praktiska verksamheten än skollagen och grundskoleförordningen och de som verkar inom skolväsendet måste ha kunskap om detta regelverk. Den bygger på skollagen och är en förlängning och förtydligande av denna. Även detta är en text som kan betecknas som "opersonlig" eftersom den inte är möjlig att binda till någon specifik person utan endast till Utbildningsdepartementet. Lpo 94 kan även den sägas ha en politisk förankring då den skall förmedla de önskvärda demokratiska normer som är grunden för vårt samhälle och som de politiska beslutsfattarna önskar skall förbli bestående. Läroplanskommittén säger i *Ständigt. Alltid!* att skolan inte kan uppfattas som värdeneutral och att de oförytterliga värden som den demokratiska värdegrunden utgör kommer alltid först men också alltid samtidigt (1999, s. 11).

I Lpo 94 tydliggörs hur viktigt skolans demokratiska uppdrag är då dess inledande kapitel behandlar skolans värdegrund. Dess första mening säger: *Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund* och hänvisar till skollagen som säger:

Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö (1 kap § 2).

Placeringen av skolans demokratiska uppdrag som inledande avsnitt till läroplanen visar vilken tyngd som läggs i detta uppdrag. Skolans demokratiska uppdrag består inte bara av att förmedla och förankra de grundläggande värdena som är:

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta ...

Uppdraget innebär också att skolan skall, verka i demokratiska former, utveckla demokratiska medborgare och ge kunskap om demokratins form och innehåll. En demokratisk anda skall genomsyra all verksamhet i skolan.

Redan i första meningen kan demokratiuppdraget identifieras genom de ord som används: *demokratins grund*. När vi tittar vidare i texten där man hänvisar till skollagen återkommer begreppet demokrati, man talar om *grundläggande demokratiska värderingar*. För att beskriva de grundläggande värdena, som t.ex. *människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet och solidaritet* används begrepp som visar att detta handlar om **värderingar**. Dessa värderingar är förbundna till demokratins grundvalar och dess människosyn.

Läroplanen säger att:

Skolan skall främja förståelse för andra människor och förmågan till inlevelse.

Mobbning, främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser. Utbildning eller bildning är ett sätt att fostra demokratiska medborgare. Redan i början av 1900-talet skrev Dewey att utbildning och kommunikation är hjälpmedel för att stärka och utveckla demokratin som livsform. Han påpekade att det är viktigt att inse vilken potential skolan har gällande samhällsförbättring och se dess möjligheter att förmedla ideal, hopp, förväntningar, normer och uppfattningar till nästa generation (1997, s. 11f, 27). Ovanstående citat kan även detta sägas vara en **värdering** då det framkommer en demokratisk människosyn.

I läroplanens kapitel om skolans värdegrund finns ett avsnitt som behandlar rättigheter och skyldigheter i skolan. Detta avsnitt handlar om att skolan har skyldighet att klargöra för elever och föräldrar de mål som finns för utbildningen och vilka krav skolan ställer. Skolans skyldighet att vara tydlig med detta har till avsikt att göra det möjligt för elever och föräldrar att påverka och ha inflytande. Denna öppenhet är ett av de grundantaganden och kriterier som Dahl ställt upp för att identifiera en demokratisk organisation (1999, s. 170ff). Vidare sägs att:

Det är inte tillräckligt att i undervisningen förmedla kunskap om grundläggande demokratiska värderingar. Undervisningen skall bedrivas i demokratiska arbetsformer och förbereda eleverna för att aktivt delta i samhällslivet.

Här framförs tydligt hela skolans demokratiska uppdrag som är att förmedla de grundläggande demokratiska värderingarna men också att arbetet skall bedrivas i demokratiska arbetsformer. Eleverna skall tränas i att verka demokratiskt genom att delta i planering och utvärdering. Det demokratiska uppdraget genomsyrar hela skolans uppdrag. Genom att *undervisningen skall bedrivas i demokratiska arbetsformer* signaleras ett **handlingsförslag** vilket förutsätter att lärare har kompetens att arbeta på detta sätt. Läroplanskommittén säger att lärare behöver tre aspekter av kompetens för att uppfylla de tre grundpelare läroplanen vilar på, varav två kan knytas till detta handlingsförslag: kompetens att konkretisera läroplanens mål och kompetens att verka utifrån värdegrunden (*Ständigt. Alltid!* 1999, s. 11). Skolverket anser att värdegrunden är beskriven allt för abstrakt och inte innehåller några konkreta handlingsförslag för hur man arbetar med att förmedla värdegrunden (*Med demokrati som uppdrag* 2000, s. 47f).

I avsnittet *Skolans uppgifter* säger Lpo 94:

Skolan har uppgiften att dels överföra vissa grundläggande värden och förmedla kunskaper, dels förbereda eleverna för att leva och verka i samhället. Skolan skall förmedla de mer beständiga kunskaper som utgör den gemensamma referensram alla i samhället behöver.

Skolan skall överföra *vissa grundläggande värden*, detta handlar om skolans demokratiuppdrag och det innebär att fostra eleverna tillsammans med hemmen till demokratiska medborgare och vidare sägs att *skolan skall förmedla ... den gemensamma referensram* som vårt samhälle bygger på, vilket kan identifieras som skolans demokratiuppdrag med sin grund i mänskliga fri- och rättigheter samt grundläggande demokratiska värderingar. Skolan åläggs här tydligt att förmedla samhällets moraliska kod, man skall fostra demokratiska medborgare. I ovanstående citat kan också identifieras ett kunskapsuppdrag eftersom skolan har uppgiften att *förmedla kunskaper*. De kunskaper som här talas om skulle kunna benämnas både bildning och utbildning. Det handlar både om livskunskaper eller bildning samt utbildning, som enligt definitionen är ämneskunskaper. Livskunskaper eller bildning kan bland annat innefatta kunskaper att leva i ett demokratiskt samhälle. Formuleringen i texten om överförandet av grundläggande värden är vag, då det endast sägs att *skolan har uppgiften* vilket inte kan uppfattas som ett tvingande mål och detta sägs vara ett problem när det gäller skolans genomförande av det demokratiska uppdraget. I läroplanen ges inte tillräckligt stöd för det konkreta arbetet och därför hamnar skolans demokratiska uppdrag i skymundan av kunskapsuppdraget. Arbetet med värdegrunden innehåller inte tydligt mätbara kunskaper såsom arbetet med kunskapsuppdraget för att betygssystemet stimulerar att hävda sitt egenintresse (*Med demokrati som uppdrag* 2000, s. 47f). Avsnittet visar **handlingsförslag** genom att det talar om att överföra, förmedla och förbereda men ger inga konkreta förslag på hur det skall göras.

Lpo 94 säger vidare i samma avsnitt att:

Eleverna skall kunna orientera sig i en komplex verklighet med ett stort informationsflöde och en snabb förändringstakt. Studiefärdigheter och metoder att tillägna sig och använda ny kunskap blir därför viktiga. Det är också nödvändigt att eleverna utvecklar sin förmåga att kritiskt granska fakta och förhållanden och att inse konsekvenser av olika alternativ.

I detta avsnitt tydliggörs en del av skolans kunskapsuppdrag och regeringen påpekar att utbildning är en rättighet och att skolan har till uppgift att rusta eleverna så att de klarar hantera det växande informationsflödet. *Eleverna skall* i skolan få de metoder och färdigheter som behövs för att *tillägna sig och använda ny kunskap* och att de skall utveckla sin *förmåga att kritiskt granska fakta*. I dagens samhälle såsom det beskrivs i läroplanen, *en komplex verklighet med ett stort informationsflöde och en snabb förändringstakt*, anser man dessa kunskaper nödvändiga. Här gör läroplanen ett **verklighetsomdöme** att vi lever i ett kunskaps- och informationssamhälle som har en snabb förändringstakt och för att klara att leva och verka i detta samhälle behöver eleverna både bildning och utbildning.

En viktig uppgift för skolan är att ge överblick och sammanhang.

Detta kan härledas både till demokratiuppdraget och till kunskapsuppdraget. Enligt läroplanen handlar detta om övergripande perspektiv som uppnås genom att eleverna ges möjlighet att se sig själva genom t.ex. ett historiskt perspektiv eller internationellt perspektiv. Att *ge överblick och sammanhang* handlar också om ”learning by doing”.

Eleverna skall ges möjlighet till eget initiativ och ansvar och arbeta problemlösande, genom detta utvecklas deras förmåga att arbeta självständigt. Punkt a i Barnkonventionens sjuttonde artikel förordar samma sak gällande syftet med barnets utbildning, *utveckla barnets fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och fysik och psykisk förmåga.*

Nästa avsnitt i läroplanen, *God miljö för lärande*, kommer direkt in på den demokratiska anda som skall genomsyra hela skolan. Här sägs:

Eleven skall i skolan möta respekt för sin person och sitt arbete.

I den lilla meningen ryms de fem oförytterliga värden som skolan skall förmedla; människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män och solidaritet med svaga och utsatta. Dessa är värden som refereras till som mänskliga fri- och rättigheter och som grundläggande värden men de handlar lika mycket om demokrati som livsform, därav anser vi att detta är en **värdering**.

Skolan verkar i en omgivning med många kunskapskällor. Strävan skall vara att skapa de bästa samlade betingelserna för elevernas bildning, tänkande och kunskapsutveckling.

I ovanstående citat framkommer att det kan vara svårt att skilja på demokratiuppdraget och kunskapsuppdraget. Istället för att använda utbildning har man här använt ordet bildning som i biblioteksvärlden är nära förknippat med bildningsuppdraget av den okunniga massan inför införandet av demokratin i Sverige. Samtidigt är det ett centralt begrepp inom pedagogiken och syftar på ”djup” kunskap som blir en del av personligheten. Detta kan tolkas som att *elevernas bildning* handlar om deras fostran till ansvarskännande människor och medborgare och kan således härledas till demokratiuppdraget. När det gäller kunskapsuppdraget talas om *elevernas kunskapsutveckling*.

I första meningen sägs att *skolan verkar i en omgivning med många kunskapskällor* och i den andra meningen talas om att skolan skall sträva att *skapa de bästa samlade betingelserna*. Uttrycket många kunskapskällor måste innebära att läroboken inte skall vara den enda kunskapskällan och detta indikerar att här menas att skolan skall ge tillgång till fler kunskapskällor. Tidigare har talats om att eleverna skall arbeta självständigt, de skall lära sig att kritiskt granska vilket också pekar mot att eleverna skall erbjudas tillgång till fler kunskapskällor. Frågan är då hur detta skall utföras? Utgår man här ifrån att skolorna har skolbibliotek och där tillgång till fler kunskapskällor? Ovanstående skulle således kunna utläsas som att det förutsätts att skolbibliotek finns på grundskolan. I samma mening som talar om bildning och kunskapsutveckling talas också om *elevernas tänkande*. Barnkonventionen fastställer att barnet skall ha tankefrihet. Förutsättning för utvecklande av tänkandet och tankefrihet är att eleverna erbjuds många kunskapskällor som kan ställas emot varandra och kritiskt granskas samt att de erbjuds möjligheten att pröva sina åsikter och argument tillsammans med andra. *En omgivning med många kunskapskällor* är ett **verklighetsomdöme** som speglar en medvetenhet om att läroboken inte är den enda källan utan att samhället idag genomgår en medieexplosion. I citatet sägs att skolan skall sträva efter att *skapa de bästa samlade betingelserna* vilket är ett **handlingsförslag**.

Läroplanens inledande avsnittet om *Skolans värdegrund och uppgifter* innehåller både mål att sträva mot och mål att uppnå. Vi har tittat på några av de mål som fastställts att eleverna skall uppnå i grundskolan. De mål vi granskat närmre är de mål som berör vårt ämnesområde.

Skolan ansvarar för att varje elev efter genomgången grundskola

- behärskar det svenska språket och kan lyssna och läsa aktivt och uttrycka idéer och tankar i tal och skrift,
- känner till och förstår grundläggande begrepp och sammanhang inom de naturvetenskapliga, tekniska, samhällsvetenskapliga och humanistiska kunskapsområdena,
- har en förtrogenhet med centrala delar av vårt svenska och nordiska, inklusive det samiska, samt västerländska kulturarv,
- har utvecklat förståelse för andra kulturer,
- känner till grunderna för samhällets lagar och normer och veta om sina rättigheter och skyldigheter i skolan och i samhället,
- har kunskaper om länders och världsdelars ömsesidiga beroende av varandra,
- har kunskaper om medier och deras roll.

Som vi påpekade ovan är detta inte alla mål att uppnå som läroplanen tar upp utan vi har lyft fram de som är av betydelse för det som vi valt att undersöka, bibliotekets roll i skolans demokratiska uppdrag.

Enligt ovanstående mål skall alla elever behärska det svenska språket. Vi har under tidigare forskning tagit upp problematiken kring läs- och skrivsvårigheter där Läs- och skrivkommittén betonar att ”Språket är nyckeln till samhällsgemenskap och ett aktivt deltagande i vår demokrati. Förmågan att läsa och skriva är central”. I Läs- och skrivkommitténs skrivelse finns även ett citat från SOU 1997:108 (s. 59) som betonar att språket är vägen till kunskap:

Språkandet är en skapande process där individ och värld möts. Språkförmågan existerar just i och genom användningarna. En kan inte skiljas från handlandet, kunskapen, förståelsen och jaget. Tvärtom: den bestämmer dem, ty vi lever i språket. Språkförmågan är inte ett instrument eller redskap som står till viljans, jagets eller medvetandets förfogande. Den är villkoret och formatet för mänsklig förståelse. Språket konstituerar oss och vårt vetande. Det är i språkandet som kunskapen blir till.

Man säger vidare att utan läs- och skrivkunskaper ställs vi utanför samhällets skriftliga kommunikation och detta kan skapa en inställning att detta är något som inte berör oss. Skolan skall ge varje elev tillräckliga kunskaper för att behärska svenska språket, detta ligger i skolans kunskapsuppdrag och tittar vi på närmast ovanstående citat från SOU 1997:108 påpekas tydligt hur viktigt språket är. Det är villkoret för mänsklig förståelse och nyckeln till vår individuella utveckling och kunskapsutveckling. Språket kan därmed sägas vara nyckeln till elevens kunskapsutveckling samt till dennes möjligheter att tillgodogöra sig övriga mål att uppnå i skolan.

Nästa punkt som vi tar upp är att eleverna skall känna till och förstå grundläggande begrepp inom de olika vetenskaperna. De samhällsvetenskapliga och humanistiska kunskapsområdena hamnar inom det demokratiuppdrag som skall genomsyra skolan. Det är inom samhällsvetenskaperna som eleverna skall få kunskap om demokratins form

och innehåll samt inom humanvetenskap ta del av demokrati i form av de oförytterliga värden som skolans värdegrund bygger på.

Även de två nästkommande punkterna hamnar inom detta område. Eleverna skall ha förtrogenhet med *centrala delar av vårt svenska och nordiska kulturarv* samt *utvecklat förståelse för andra kulturer* vilket delvis handlar om vårt mångkulturella samhälle i Sverige men också om andra kulturers lika värde. På detta område har Lena Sawyer och Masoud Kamali i SOU 2006:40, som vi presenterat under tidigare forskning, framfört kritik mot den svenska skolans oförmåga att uppfylla sitt demokratiska uppdrag. Skolan förmedlar inte allas lika värde utan kunskapssystemet lever kvar i de gamla bilderna av ett ”vi” och ”dom”, detta benämner de andrafiering. Andra kulturer är något främmande (s. 12).

Eleverna skall känna till *grunderna för samhällets lagar och normer*, vilket bygger på kristen tradition, västerländsk humanism och demokrati. Här handlar det således om skolans demokratiska uppdrag. Eleverna skall även känna till *sina rättigheter och skyldigheter i skolan och samhället* vilket handlar om deras lagliga rättigheter och skyldigheter som på många sätt flyter samman med deras demokratiska rättigheter såsom de framställs i Barnkonventionen.

Nästa punkt är att eleverna skall ha *kunskaper om länders och världsdelars ömsesidiga beroende av varandra*. Sverige skall sättas in i ett globalt sammanhang som hjälper till skapa förståelse för andra människor samt finna sin egen betydelse i ett större sammanhang.

Den sista punkt som vi valt att ta med säger att eleverna skall ha *kunskaper om medier och deras roll*. Olika typer av medier spelar stor roll idag i ett samhälle med ett stort informationsflöde. Medier är idag ansedda som en maktfaktor i samhället.

Dessa punkter kan alla räknas som **handlingsförslag** därför att skolan har ett ansvar att eleverna uppnår dessa mål. Men det ger inga konkreta direktiv om hur detta skall uppnås.

Skolbiblioteket nämns inte bokstavligen i Lpo 94 utan som mer generellt bibliotek och detta är under avsnitt *Rektors ansvar*:

Utformningen av skolans arbetsmiljö så att eleverna får tillgång till handledning, läromedel av god kvalitet och annat stöd för att själva kunna söka och utveckla kunskaper. Sådant stöd kan t.ex. vara bibliotek, datorer och andra hjälpmedel.

Skolbiblioteket nämns här inte specifikt utan det talas om bibliotek generellt som ett exempel bland andra stöd för elevens informationssökning. Ett av de andra stöden för elevernas kunskapssökande är datorer vilket idag är en del av undervisning dock inte på ett sådant sätt att eleverna har fri tillgång till datorer. Citatet ovan talar om att rektor har *ett särskilt ansvar för att eleverna får tillgång och möjligheter att själva kunna söka och utveckla kunskaper* och skolbiblioteket sett som ett stöd kan t.ex. bidra med att undervisa i informationssökning och källkritik samt att erbjuda en mångfald av källor och resurser. I rektors ansvar kan ses ett **handlingsförslag** som är mer konkreta än tidigare påvisade handlingsförslag då detta pekar konkreta saker som läromedel, datorer och bibliotek.

Såsom skolbiblioteket nämns här finns inget som fastslår att rektor är tvungen att utrusta skolan med ett bibliotek. Det finns heller inte något som fastslår vad ett skolbibliotek är och vilken standard ett sådant skall ha.

4.1.5 Kursplaner – svenska och samhällskunskap

Kursplaner finns för alla ämnen i skolan och i dessa klargörs ämnets syfte och roll i utbildningen. Kursplanerna visar ämnets del i att målen för läroplanen uppfylls och hur ämnet kan motiveras från olika samhälls- och medborgarbehov. För granskning i denna undersökning har valts ut två ämnen, svenska och samhällskunskap. Samhällskunskap är grupperad under samhällsorienterade ämnen vilka omfattar: geografi, historia, religionskunskap och samhällskunskap. Att valet föll på dessa två ämnen är ingen slump utan ett medvetet val då dessa två ämnen har anknytning till undersökningens ämnesområde.

Svenska

Ämnet valdes därför att språket kan anses vara en förutsättning för att leva och verka i samhället vilket påpekas i inledningen av kursplanen för svenska:

Språkförmågan har stor betydelse för allt arbete i skolan och för elevernas fortsatta liv och verksamhet. Det är därför ett av skolans viktigaste uppdrag att skapa goda möjligheter för elevernas språkutveckling.

Säljö påpekar att språkförmågan har betydelse för demokrati därför att det finns en demokratisk kraft vid användandet av texter. Om man kan läsa, kan man också delta i olika sorters kommunikation och få tillgång till olika slags källor som kan användas till att kontrollera det som sägs och påstås av auktoriteter (2000, s. 189). Det är utifrån dessa två kriterier, språkförmågan betydelse för elevernas skolarbete och fortsatta liv och verksamhet samt att språkförmågan är en förutsättning för deltagande i demokratin, som valet föll på att inkludera svenska i det material som granskas i undersökningen.

Om uppdraget sägs vidare:

Utbildningen i ämnet svenska syftar till att ge eleverna möjligheter att använda och utveckla sin förmåga att tala, lyssna, läsa och skriva samt att uppleva och lära av skönlitteratur, film och teater.

Kursplaner innehåller en beskrivning av syftet med ämnet samt mål att sträva mot och mål som skall ha uppnåtts vid 5:e och 9:e året. Målet med utbildningen är att ge eleverna ett språk genom att uppleva och lära av skönlitteratur, film och teater. För att eleverna skall ha möjlighet att utveckla dessa kunskaper är ett av skolans viktigaste uppdrag, enligt inledande citat, att *skapa goda möjligheter för elevernas språkutveckling*. Undervisningen i skolan bygger till stor del på läromedel vilket kan sägas lägga grunden i undervisningen. För att utveckla förmågan att lära av skönlitteratur, film och teater behövs det tillgång till sådan. Förklaringen är ett **handlingsförslag** genom användningen av ordet syftar, avsikten med utbildningen är att eleven bör ha fått dessa möjligheter men det finns inget som säger det skall vara på detta vis.

Vidare i syftet med ämnet svenska säger kursplanen att:

Det skrivna ordets betydelse är stor och samhället ställer krav på att kunna hantera, tillgodogöra sig och värdera texter. Utvecklingen av informations- och kommunikationstekniken skapar möjligheter för utveckling av och samtidigt förväntningar på språkförmåga hos alla.

Utav ovanstående är möjligt att utläsa att ämnets uppgift är att ge eleverna ett välutvecklat språk. Skriftspråket är den mest kraftfulla teknologi som utvecklats men kan vi inte läsa och skriva ställs vi utanför den skriftspråkskultur som råder i samhället (SOU 1997:108, s. 64, 341). Förutsättningarna för att eleven skall uppnå målen ökar om undervisningen i ämnet erbjuder kunskap och upplevelser med hjälp av litteratur, film och teater. En god språkförmåga som uppnåtts genom läromedel, litteratur, film och teater utvecklar elevernas förmåga till förståelse av andra människor. Kursplanen påpekar också att samhället idag ställer stora krav på språkförmåga då IKT är något som tillhör vardagen för de flesta. Språkförmåga innebär att tala, skriva, läsa, se och lyssna samt att kunna hantera, tillgodogöra sig och värdera texter. Kursplanen i svenska konstaterar i ett **verklighetsomdöme** om samhället att detta ställer krav på språkförmåga. Detta på grund av utvecklingen av IKT.

Detta är ett urval av de mål att sträva mot som kursplanen anger, urvalet har gjorts utifrån kriterierna om språkförmåga och ifrån det kriteriet att vi anser språket vara av betydelse i skolans demokratiuppdrag.

De mål som svenskämnet skall sträva mot är att eleven:

- utvecklar sin fantasi och lust att lära genom att läsa litteratur ... ,
- utvecklar sin fantasi och lust att skapa med hjälp av språket ... ,
- utvecklar en språklig säkerhet i tal och skrift ... , genom skrivandet och talet erövrar medel för tänkande, lärande, kontakt och påverkan,
- utvecklar sin förmåga att bearbeta sina texter utifrån egen värdering och andras råd
- utvecklar sin förmåga att i dialog med andra uttrycka tankar och känslor som texter med olika syften väcker samt stimuleras till att reflektera och värdera,
- utvecklar sin förmåga att läsa, förstå, tolka och uppleva texter ... ,
- får möjlighet att förstå kulturell mångfald genom att möta skönlitteratur och författarskap från olika tider och i skilda former från Sverige, Norden och andra delar av världen,
- utvecklar sin förmåga att skriva läsligt för hand och att använda datorn som hjälpmedel,
- utvecklar sin förmåga att utnyttja olika möjligheter för att hämta information, tillägnar sig kunskap om olika mediers språk och funktion samt utvecklar sin förmåga att tolka, kritiskt granska och värdera olika källor och budskap,

Vidare säger kursplanen om språkförmågan, att med god språkförmåga erövrar eleven nya begrepp och lär sig se sammanhang. Språket är också en förutsättning för logiskt tänkande samt förmågan att reflektera och värdera. I kommittédirektivet till SOU 1997:108 sägs att språket är avgörande för att vara en del av samhällsgemenskapen därför anses språkförmågan av central betydelse för demokratin. Språket ger tillgång till litteraturen som är en källa för kunskap om den omgivande världen.

Utvecklingen av språkförmågan bygger på att eleverna skall ha tillgång till ett brett utbud av källor, nationella och internationella, vilket påpekas i Barnkonventionen. Språkförmågan kan sägas vara grundläggande i elevens kunskapsutveckling men även i skolans demokratiuppdrag. Språkförmågan är en förutsättning för ett aktivt deltagande i demokratin men även en förutsättning för demokratins fortlevnad. Utan språkförmågan kan eleverna, framtidens medborgare, stänga av informationsflödet för att de inte har kunskapen att ta det till sig. Utan språkförmågan kan resultatet bli att medborgarna är oengagerade vilket regeringen påpekar i Skr. 2001/02:188 är demokratins största hot. Svenskämnet skall sträva mot att eleven *utvecklar sin förmåga ... hämta information ... samt utvecklar sin förmåga att tolka, kritiskt granska och värdera olika källor och budskap*. Som läroplanen påpekat lever vi i en komplex verklighet med ett stort informationsflöde och snabb förändringstakt vilket kräver att människan hela tiden måste vara beredd på förändring. Därför är förmågan att inhämta, kritiskt granska och värdera information central. De ovanstående punkterna är **handlingsförslag** som kan liknas vid en önskelista över vad eleven skall ha lärt sig men ger inga direkta anvisningar hur detta skall uppnås utan detta åläggs den enskilda läraren.

Samhällskunskap

Ämnet samhällskunskap valdes att ingå i undersökningens granskning därför att det är detta ämne som har till uppgift att förmedla demokrati som form.

I inledningen till kursplanen i de samhällsorienterande ämnena sägs att dessa har som syfte att ge eleverna möjlighet att placera sig själva i relation till omgivningen och omgivningen i relation till sig själv. Människan och livet samt förändringar i landskapet och samhället är ämnets huvuduppgift att utveckla.

Syftet är att stimulera till reflektion över mänskligt tänkande och handlande och över företeelser i samhället, att stärka beredskapen att överblicka egna och andras livssituation, att öka tryggheten i den egna identiteten samt att ge kunskaper om hur vårt samhälle är baserat på etnisk och kulturell mångfald.

Ett urval av de mål som de samhällsorienterande ämnena skall sträva efter är att eleven:

- undersöker och förstår samhälleliga samband och sammanhang i nutid och förfluten tid samt reflekterar över vad dessa kan innebära för framtiden,
- förstår centrala begrepp som gör det möjligt att på ett självständigt sätt söka, bilda och använda kunskap om samhällsfrågor,
- utvecklar sin förmåga att använda olika informationskällor och ett kritiskt förhållningssätt till dessa,
- utvecklar en tilltro till sin egen förmåga att påverka och en vilja att hävda demokratiska värden samt blir förtrogen med sina rättigheter och skyldigheter som medborgare i ett demokratiskt samhälle,
- deltar aktivt i samhällsliv och samhällsutveckling samt tar ansvar för livsmiljön,
- förvärvar insikter om hur såväl naturgivna som materiella förutsättningar som centrala idéer och livsåskådningar formar och formar samhällen,
- utvecklar förståelse av grundläggande existentiella och etiska synsätt ... ,
- utvecklar kunskap om och förmåga till inlevelse i olika livsmönster ... ,

- utvecklar respekt för andra människors ställningstaganden men uppmärksammar och tar avstånd från sådana som innebär förtryck och kränkningar,
- gör det till vana att i sitt handlande ta hänsyn till allas lika värde och rättigheter ... ,

I kursplanen tas särskilt upp ”demokrati som livsform och politiskt system” vilket ännu en gång betonar den betydelse som läggs i skolans demokratiuppdrag. Det påpekas att ”den demokratiska värdegrunden utgör utgångspunkt för det svenska samhällets besluts- och rättssystem” vilket visar att det är viktigt att förmedla detta vidare därför att ”de demokratiska värdena är inte en gång för alla givna”. Skolans demokratiuppdrag handlar om att fostra nya demokratiska medborgare. Här påpekas också att ”det är viktigt att varje människa utvecklar ett personligt förhållningssätt och en tillit till demokratins värdegrund som utgångspunkt för sitt tänkande och handlande i politiska, ekonomiska och existentiella frågor”. Denna mening speglar hur omfattande det demokratiska uppdraget är, att det inte bara kan reduceras till att förmedla demokrati som form. Skolans demokratiuppdrag skall sätta sin prägel på all verksamhet i skolan.

Inom ämnet skall erbjudas möjlighet att reflektera över och diskutera värdefrågor som behandlar t.ex. identitet och jämställdhet. Här skall eleverna bekanta sig med olika uppfattningar och genom detta kunna utveckla tolerans mot oliktankande. Om eleverna ges möjlighet till att undersöka olika frågor utifrån skilda perspektiv utvecklas förståelse för att företeelser kan uppfattas olika beroende på bakgrund. Kursplanen för samhällskunskap visar tydligt det djup som ligger i skolans demokratiuppdrag. Det handlar mer om att erbjuda tillgång till en bredd av källor för att utveckla elevens begreppsvärld, reflektionsförmåga och tankeförmåga än om att ge kunskap om demokratins form. Ovanstående punkter är ett **handlingsförslag** som även denna kan ses som en önskelista över kunskaper som eleven bör ha med sig när denne slutar grundskolan. Handlingsförslagen är inte konkreta.

I kursplanerna för svenska och samhällskunskap nämns inte bibliotek/skolbibliotek någonstans.

Sammanfattningsvis kan sägas om de styrdokument för skola och bibliotek som vi granskat att de knappast innehåller några skrivningar om skolbibliotekets vara eller inte vara. De ger därför inga direktiv om hur skolbiblioteket skall nyttjas. Alla dokumenten innehåller goda, på gränsen till självklara demokratiska värderingar som dock är alltför abstrakt formulerade. Det som vi klassificerar som handlingsförslag kan snarast benämnas ”önskelistor” över mål att uppnå men ger ingen handledning till personal hur de skall arbeta med demokratiuppdraget konkret. Vad som är ett stort problem är att inget av dokumenten innehåller några aktuella verklighetsomdömen. De använder sig av begrepp som närmast kan betecknas som allmängiltiga, som komplex verklighet, kunskaps- och informationssamhälle och en verklighet med ett stort informationsflöde. Om man ser till vad Tingsten säger om vad en ideologi består av så skall den innehålla värderingar, vilket det i de analyserade dokumenten finns gott om. Den skall innehålla verklighetsomdömen som han menar är det viktigaste, för finns det inga sådana kan heller inte anges några generella eller specifika direktiv för handlande. De analyserade dokumenten innehåller inga eller få beskrivningar om verkligheten och det resulterar i att inga konkreta handlingsförslag kan förekomma.

4.1.6 IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest

Det uppdrag som skolbibliotek har är att:

[F]örmedla kunskap och tankar som är grundläggande i ett kunskaps- och informationssamhälle. Skolbiblioteket ger eleverna de färdigheter som behövs för ett livslångt lärande. Det ger dem möjlighet att utveckla sin inlevelseförmåga för att de ska kunna ta sitt ansvar som medborgare.

Enligt manifestet har skolbiblioteket en uppgift som är ett **handlingsförslag**, det skall *förmedla kunskap och tankar*. Detta kan ses som självklar uppgift för biblioteksanvändning då ett bibliotek är en kunskapsbank eftersom de har möjlighet att erbjuda många olika informationskällor. Detta säger något konkret om vad skolbibliotek är till för. Barnet har enligt Barnkonventionen informationsfrihet, tankefrihet, yttrandefrihet och åsiktsfrihet och skall även enligt konventionen ha fri tillgång till nationella och internationella källor för deras personliga utveckling. I manifestet beskrivs verkligheten som *kunskaps- och informationssamhälle* vilket i analysformat är ett **verklighetsomdöme**. I tidigare forskning sägs att samhället genomgår stora kulturella förändringar och skolan kan idag inte göra anspråk på att vara den enda kunskapskällan, läromedel har idag inte samma kunskapsmonopol. Världen är fragmentariserad på grund av en medieexplosion. Lpo 94 ger också uttryck för liknande, där påpekas att vi lever i en *komplex verklighet med ett stort informationsflöde*.

Skolbiblioteket bör drivas inom ett tydligt strukturerat policyramverk. Bibliotekspolicyn bör utformas med skolans övergripande policy och behov i minnet, och bör spegla dess etiska grundsyn, syfte och mål, såväl som dess verklighet.

Skolbiblioteket skall vara en del av skolsamhället och i dess policy skall återspeglas bl.a. skolans etiska hållning vilket kan knytas till skolans demokratiuppdrag, ett uppdrag som skall genomsyra hela skolan. Skolbiblioteket skall vara i symbios med skolans verksamhet och kan genom detta få legitimitet för sin verksamhet. Skolbibliotekets policy bör utformas av skolbibliotekarien tillsammans med övrig personal såsom skolledare och lärare.

I inledningen till manifestet sägs att erfarenhet visar att om lärare och skolbibliotekarier arbetar tillsammans uppnås en högre grad av läs- och skrivkunnighet hos skolans elever. Vidare påpekas att skolbiblioteket har liksom skolan i allmänhet skyldighet att erbjuda service till alla oavsett ålder, ras, kön, religion, nationalitet, språk, yrkes- eller social status. Skolbiblioteket skall också tillhandhålla material för dem som inte kan utnyttja bibliotekets huvudsakliga service och material. Hänsyn skall tas till människor med olika typer av handikapp. Vidare fastslås att tillgång till skolbibliotekets service och material skall baseras på FN:s deklARATION om mänskliga rättigheter.

I manifestet framhålls att skolbiblioteket är nödvändigt för alla långtidsplaner för hur man skall uppnå en hög grad av läs- och skrivkunnighet, utbildning, informationstillgänglighet och ekonomisk, social och kulturell utveckling. Skolbiblioteket skall stödjas av särskild lagstiftning och policys. Skolbiblioteket skall ha tillräcklig budget för att ha fackutbildad personal, material, informationsteknik och de skall vara avgiftsfria.

Målen för skolbibliotekens verksamhet är:

- Att stödja och främja de utbildningsmål som anges i skolans målsättning och läroplaner.
- Att främja elevernas läslust och lust att lära samt lära dem att bli biblioteksanvändare.
- Att erbjuda möjligheter att skapa och använda information som en väg till kunskap, förståelse, fantasi och glädje.
- Att ge eleverna träning att värdera och använda information, oavsett form samt ge dem insikt och förståelse för olika kommunikationsformer.
- Att ge tillgång till såväl lokala och nationella som globala resurser för att öka förståelsen och ge insikt om olika idéer, erfarenheter och åsikter.
- Att anordna aktiviteter som främjar kulturell och social medvetenhet och lyhördhet.
- Att tillsammans med elever, skola och föräldrar verka för att uppnå skolans målsättning och främja insikten om att åsiktsfrihet och tillgång till information är förutsättningar för medborgaransvar och för delaktighet i ett demokratiskt samhälle.
- Att främja läsning.
- Att verka för att skolbibliotekets resurser görs tillgängliga inom och utanför skolan.

Alla dessa mål är **handlingsförslag** för hur skolbiblioteket skall vara en del i skolans verksamhet och för att stödja både det demokrati- och kunskapsuppdrag som skolväsendet har.

I skolbiblioteket skall bibliotekarien skapa en bra miljö för lärande och fritid och vara tillgänglig för alla. Eleverna är skolbibliotekets viktigaste målgrupp men även lärarna är en viktig målgrupp för att skolbiblioteket skall kunna arbeta efter ovanstående mål. Det är viktigt att skapa ett bra och konstruktivt samarbete med lärarna och presentera skolbiblioteket som en möjlighet för tillgång till resurser och källor som breddar deras ämneskunskaper.

De rättigheter som vi fokuserat på i denna undersökning är de som rör barnets rätt till informations- och yttrandefrihet eftersom dessa rättigheter också är grundläggande rättigheter i ett demokratiskt samhälle. De finns som punkt 1 och 2 i Regeringsformen 2 kap1 §. Även åsiktsfrihet och tankefrihet är viktiga i sammanhanget då de på många sätt hänger samman med informations- och yttrandefrihet.

Enligt Barnkonventionen har barnet

Artikel 12 – åsiktsfrihet

Artikel 13 – yttrandefrihet

Artikel 14 – tankefrihet

Artikel 17 – informationsfrihet

Enligt IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest kan skolbiblioteket erbjuda en stor hjälp till att uppfylla barnets rättigheter när det gäller informationsfrihet, yttrandefrihet och åsiktsfrihet samt den tankefrihet som kan ses som en följd av ovanstående.

Sammanfattningsvis kan sägas att skolbiblioteket bör finnas i en lokal centralt belägen i skolan med fackutbildad personal, bibliotekarie. Det har egen budget och ett väl utvecklat samarbete med lärarkollegiet. Skolbiblioteket kan erbjuda tillgång till fackutbildad personal som är kunnig i att söka information och värdera densamma. Där finns tillgång till lokala, nationella och globala resurser som vidgar barnets perspektiv och genom detta kan barnet få insikt om olika idéer, erfarenheter och åsikter. Det är genom tillgången till kunnig personal och en variation av autentiska källor och resurser som barnet formas till en individ med egna åsikter och egna tankar vilket också är en av målsättningarna med en demokratisk kompetens. När det gäller barnets rätt till informationsfrihet är skolbiblioteket en guldgruva med all sin litteratur, fack- och skönlitteratur samt andra resurser såsom IKT. Rättigheten till informationsfrihet och yttrandefrihet kombinerat med tillgången till många olika autentiska källor utgör förutsättningen för åsiktsfriheten och tankefrihet. Med utgångspunkt i de läromedel som används är det, med hjälp av skolbiblioteket, möjligt att utvidga ämnen över alla gränser.

I tidigare forskning talas om det deliberativa samtalet som en möjlig väg att tillgodogöra sig demokratiska värderingar. Biblioteket kan fungera som en arena för det deliberativa samtalet då detta är mer neutral mark än klassrummet. I klassrummet är läraren oftast den styrande men i biblioteket finns möjligheter för alla att göra sig hörda. Samtalet som form ger möjlighet till att pröva sina argument mot andras och därigenom utveckla sin åsikt samt få förståelse för andras åsikter. Enligt Biesta är utbildningens uppgift att tillhandahålla och bevara ett rum ”där friheten kan framträda, ett rum där unika, särskilda individer kan bryta in i världen” (2006, s. 89).

4.2 Styrdokumentet vs. IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest

I detta avsnitt görs en jämförelse av styrdokumentet och IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest. Skolans styrdokument: skollagen, läroplanen och kursplanerna är alla abstrakta i sin form. Det vill säga att de innehåller mer eller mindre bara vad som kan tolkas som ramar för verksamheten. Detta är inte konstigt när det gäller skollagen eftersom detta styrdokument är längst ifrån den praktiska verksamheten och därmed inte kan gå in på detaljer men tyvärr gäller även detta läroplanen och kursplaner. Tittar man på läroplan och kursplaner innehåller dessa flertalet värderingar och handlingsförslag men dessa handlingsförslag ger inga konkreta idéer om hur en utbildning enligt grundläggande demokratiska värderingar ser ut.

I skollagen sägs att alla skall *ha lika tillgång till utbildning* och att denna skall *vara likvärdig*. Vidare sägs att utbildningen skall leda till kunskaper och färdigheter som *främja deras harmoniska utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar*. I lagen sägs även att verksamheten skall utformas enligt *grundläggande demokratiska värderingar* vilket förutsätter att demokratins innebörd är känd och självklar eftersom inte lagen erbjuder några förtydliganden av vad detta innebär. Det som skrivs är att *skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde ... främja jämställdhet mellan könen samt aktivt motverka alla former av kränkande behandling*. Lagen kan sägas vara fylld av olika värderingar som anknyter till demokratiska värderingar. Verklighetsomdömen har vi inte funnit några i de delar av lagen som analyserats inom denna undersökning. De handlingsförslag som framkommer är abstrakta, de ger inga förslag på konkret handling. Det sägs att i utbildningen skall *hänsyn tas till elever i behov av särskilt stöd*, man skall

aktivt motverka alla former av kränkande behandling, eleverna skall ha inflytande, men hur detta skall gå till sägs inte.

Läroplanen bygger vidare på vad som sagts i skollagen och hänvisar även tillbaka till denna i det avsnitt som ingår i undersökningen, *Skolans värdegrund och uppgifter*. Den allra första meningen säger både allt och inget, *Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund*. Meningen säger allt om läsaren vet vad *demokratins grund* innefattar och inget om man inte vet vad detta innebär. *Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män och solidaritet med svaga och utsatta* är några av de värden som skall förmedlas och förankras hos eleverna och detta enligt den etik som bygger på kristen tradition och västerländsk humanism. Skolan skall fostra eleverna till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.

Kursplanerna närmar sig vad som skulle kunna sägas vara handlingsförslag genom de mål att sträva mot som ställs upp inom de olika ämnena. Under analysens gång kallade vi dessa mål för ämnenas önskelista, de handlar om sådant som att *eleven utvecklar fantasi, lust att lära och att läsa, lust att skapa med hjälp av språket* osv. Dessa punkter finns presenterade ovan och härrörs till handlingsförslag men är inte några konkreta sådana. Sammanfattningsvis kan sägas att ifrån skollag till kursplaner handlar det mycket om värderingar och "önskelistor" och därmed kan antas att den kritik som framförts av Skolverket är befogad. De säger att värdegrunden i läroplanen är beskriven allt för abstrakt och övergripande och ger därför inte tillräckligt stöd i det konkreta arbetet.

Regeringen säger i Skr. 2001/02:188 att utbildning är en rättighet för individen och av stor betydelse för samhällsutvecklingen och demokratin. Utbildningen är en rättighet som enligt skollagen skall vara likvärdig som alla skall ha lika tillgång till. I en annan av statens utredningar, SOU 1997:108, tar man utbildningsmålet lite längre och säger att skriftspråklighet är en rättighet. Trots detta har under de senaste åren allt fler lämnat grundskolan utan eller med dåliga läs- och skrivkunskaper, en av tio elever är inte behöriga att söka till nationella program på gymnasiet. Utredningen påpekar att språket är nyckeln till samhällsgemenskapen och ett aktivt deltagande i demokratin. Förmågan att läsa och skriva är central. I kapitlet med tidigare forskning försöker vi påvisa att förmågan att läsa och skriva utgör grundförutsättningar för demokratin och även för skolans möjligheter att uppnå målsättningen med demokratiuppdraget. Utan dessa kunskaper ställs allt för många utanför.

Skolbiblioteket såsom det presenteras i IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest och som tidigare forskning på området visat har en pedagogisk roll och resursstarka skolbibliotek bidrar till att öka elevers läs- och skrivutveckling. För barn med läs- och skrivsvårigheter kan läromedel vara för abstrakta och för att alla skall få en chans behövs en variation av läromedel på många olika nivåer. Forskning visar att ett välutrustat skolbibliotek som är bemannat med fackutbildad personal har positiv inverkan på elevers läsförståelse och uttrycksförmåga.

Utbildning och därmed även läs- och skrivkunskaper är rättigheter som visserligen kan sägas ligga inom skolans kunskapsuppdrag men dessa utgör också grundförutsättningar för demokratin. Skolans demokratiuppdrag består av att fostra demokratiska medborgare, ett uppdrag som innefattar mycket mer än att undervisa i demokrati som form. Eleverna skall få redskapen för att verka och leva i samhället. Ett samhälle som

beskrivs som en komplex verklighet med ett stort informationsflöde och en snabb förändringstakt. I det demokratiska uppdraget ingår att eleverna skall förstå sig själva och samhället ur ett lokalt såväl som ett globalt perspektiv. Läroplanen säger att de grundläggande demokratiska värderingarna är bl.a. människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde samt solidaritet med svaga och utsatta.

Låt oss nu se vad IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest säger att ett skolbibliotek skall arbeta för och med. Skolbiblioteket skall stödja och främja skolans målsättning och läroplaner samt främja läslust, vilket i denna undersökning visar att de kan vara en resurs i arbetet med läs- och skrivutveckling. Vidare skall skolbiblioteket hjälpa till med att orientera sig i informationsflödet och ge träning i att värdera och använda information som en väg till kunskap. Kunskaper som eleverna enligt kritik kan för dåligt. En av de viktigaste punkterna i manifestets mål för skolbibliotekens verksamhet sett ur demokratiuppdragets perspektiv är att de skall ge tillgång till såväl lokala och nationella som globala resurser för att öka förståelse och ge insikt om olika idéer, erfarenheter och åsikter. Skolbiblioteket skall även arbeta för att öka kulturell och social medvetenhet och lyhördhet. Den andra punkten i manifestet som är viktig för demokratiuppdraget är att skolbiblioteket skall främja insikten om att åsiktsfrihet och tillgång till information är förutsättningar för medborgaransvar och för delaktighet i ett demokratiskt samhälle.

5. Avslutande diskussion och slutsatser

I följande kapitel för vi en avslutande diskussion och presenterar de slutsatser vi kommit fram till av undersökningen. Tolkningen som lett fram till vad vi anser vara slutsatser är en av flera möjliga och har troligen påverkats av den förförståelse som vi har med oss. I den avslutande diskussionen utgår vi från IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest som för oss representerar hur skolbiblioteksverksamhet skall bedrivas. Den avslutande diskussionen relateras tillbaka till tidigare forskning och den bakgrund som tecknats av demokrati.

Skolverket slår fast att utbildning är en rättighet och även skriftspråkighet enligt Statens offentliga utredningar. Vi påstår att utbildning och skriftspråkighet är demokratiska rättigheter, ur två synvinklar. För det första därför att likvärdig utbildning skall vara tillgänglig för alla. Enligt grundskoleförordningen är skolan obligatorisk för alla år 1-9 och som Skolverket påpekar ger detta skolan en unik möjlighet därför att i skolan är barn och ungdomar tillsammans oavsett bakgrund vilket erbjuder exklusiva förutsättningar för att arbeta med demokratiuppdraget. För det andra utgör utbildning och läs- och skrivkunskaper grundförutsättningar för demokrati på det sätt att utan dessa är det svårt att bli en aktivt deltagande medborgare. Den upplyste medborgaren är en del av den demokratiska idén. Alla elever har således rätt till utbildning och att utveckla elevens läs- och skrivkunskaper kan tyckas endast tillhöra det kunskapsuppdrag som skolan har men det är även en del av demokratiuppdraget. Tittar vi på vad det innebär om skolan misslyckas med läs- och skrivutvecklingen är det möjligt att se ett samband med skolans demokratiuppdrag och som läs- och skrivkommittén påpekar är läs- och skrivkunskaper en förutsättning för att ta del av samhällslivet. Medborgare utan eller med dåliga läs- och skrivkunskaper kan på grund av detta vara ett problem för demokratis överlevnad. Elever eller framtidens medborgare, som inte har tillräckliga läs- och skrivkunskaper hamnar framförallt utanför det skriftliga samhället. De mister möjligheten att själva orientera sig i det stora informationsflöde som samhället idag kräver att individen skall kunna hantera. Det krävs att individen kan tänka självständigt, kritiskt granska och värdera information för att vara en aktivt deltagande demokratisk medborgare och därför anser vi att läs- och skrivkunskaper utgör en grundförutsättning för demokratin. Robert A Dahl talar bland annat om att det ställs krav på att medborgaren skall ha upplyst förståelse, medborgaren måste vara insatt i vad det handlar om, något som kan uppnås genom utbildning och diskussion. Även Barnkonventionen tar upp den demokratiska aspekten av utbildning och säger att barnets utbildning skall förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle som bygger på förståelse, tolerans, jämlikhet och vänskap. Den framhåller även vikten av att utbildningen utvecklar barnets respekt för mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna. Enligt vår tolkning är rätten till utbildning och rätten till språket två grundläggande demokratiska rättigheter som barnet har och dessa utgör också förutsättningar för demokratin.

5.1 Vilket är skolans demokratiska uppdrag?

Skolans demokratiuppdrag består av att utveckla en demokratisk kompetens hos eleverna och ”fostra” nya ansvarskännande människor och medborgare. Det skrivs i kommentaren till läroplanen *Ständigt. Alltid* att alla inom skolan skall genom ord och

handling bidra till denna demokratiska fostran och att demokratiuppdraget kommer alltid först, men också alltid samtidigt. Det står helt klart att avsikten är att demokrati skall genomsyra all verksamhet i skolan. Agneta Bronäs uttrycker i *Pedagogiska Magasinet* en oro för att demokratiuppdraget stannar vid undervisning om demokrati som form och att demokratins innehåll glöms bort. Även Gunnar Sundgren påpekar att demokratiuppdraget i skolan handlar allt för mycket om form och allt för lite om demokratins centrala frågor om grundläggande fri- och rättigheter. Innehållet i demokratin är något som ständigt bör diskuteras eftersom betydelsen av demokrati inte är självklar, något som de allra flesta verkar tro. En rapport har visat att lärare anser demokratiuppdraget viktigt men att kunskapsuppdragets mätbara kunskaper blir överordnat. Förklaring till detta är, enligt den kritik som framförts av Skolverket, att presentationen och förklaringen till värdegrunden är för abstrakt i läroplanen och inte ger tillräckligt med konkreta handlingsförslag. Något som vi tycker framkommer i analysen av styrdokumentet där det som vi klassificerat som handlingsförslag är mycket vaga och abstrakta i sin formulering.

Det finns en skillnad i hur skolans två uppdrag framförs i läroplanen. När läroplanen talar om skolans kunskapsuppdrag sägs att utbildningen *skall ge* eleverna kunskaper och färdigheter och när det talas om demokratiuppdraget används ord som *förmedla*, *främja* och *överföra*. Skolan får rollen som mediator. Demokratiuppdraget är, trots att det alltid skall komma först, vagt och abstrakt i sin formulering. NE förklarar främja med att skapa gynnsamma förutsättningar och överföra och att flytta något från en punkt till en annan. Tydligast i sin vaghet är när ordet förmedla används, då detta har betydelsen att fungera som länk gällande information eller kontakter. Vi anser att detta är en del av problemet, personalen ute i den praktiska verksamheten vet inte vad det innebär att överföra och verka enligt de grundläggande demokratiska värderingarna. Demokrati har blivit något självklart som tas för givet, något som alla ”måste” veta vad det innebär. Vår erfarenhet är att begreppets vidd och föränderlighet inte diskuteras kontinuerligt bland skolans personal. Värdegrunden är precis som demokrati ett honnörsbegrepp, ett begrepp som det finns en ytlig överensstämmelse gällande betydelse men som under ytan kan uppfattas olika.

Skollagen framhåller även att eleven skall ha inflytande över sin utbildning anpassat efter deras ålder och mognad. Enligt vår förförståelse begränsas skoldemokratin oftast till att det finns ett elevråd ute på skolorna men att de där inte ges möjlighet att vara delaktiga i viktiga beslut som rör deras utbildning. Skolverket framhåller att de demokratiska värderingarna finns hos eleverna men att skolan inte är demokratisk och eleverna känner därför att de inte har möjlighet att påverka skolans struktur. Skolan arbetar, trots en pedagogisk inriktning på elevaktivt lärande, allt för stelt och läroboksinriktat och det finns alltför lite utrymme för att lyssna till eleverna och ta del av deras verklighet. Gunnar Sundgren påpekar att på det sätt som skolan arbetar med repetitiva fakta begränsas elevernas möjligheter till att yttra sig och framföra egna tankar. Elevernas erfarenheter och verklighetsbild ogillas och detta blir en spärr för samtalet. Enligt vår tolkning av styrdokumentet skall skolan erbjuda eleverna en arena där de kan diskutera ämnen fritt, ifrågasätta och skapa sig en bild och kunskap utifrån egna förutsättningar.

Demokratiutbildningen som skolan ger handlar mest om formaliteter och det kan ha sin orsak i den abstrakta formuleringen av demokratiuppdraget och att den kunskapssyn som skolan arbetar efter är alltför inriktad på mätbara resultat. Utbildningen i våra

skolor bedrivs med en alltför hög teknisk förväntan, enligt Gert Biesta. Han menar att regeringar använder läroplanerna för att utöva påtryckningar på utbildningssystemet. Regeringen verkar tro att det är möjligt att fostra demokratiska medborgare på samma sätt som skolan lär ut kunskap.

Det som framkommer tydligt i analysen när det gäller frågan om vad skolans demokratiska uppdrag består av är att det är för abstrakt formulerat: *allas lika värde* och *människan frihet och integritet* samt att dessa värden skall främjas, överföras och förmedlas. Styrdokumentens formulering när det gäller demokratiuppdraget förutsätter att all personal på skolan har kunskap om vad värdegrund, de grundläggande demokratiska värderingarna och demokrati innebär samt att alla har samma uppfattning och åsikt om vad begreppens betydelse är. Vi anser att begreppens flertydighet indikerar att det är något som ständigt måste diskuteras, bearbetas och förnyas. En förutsättning för att det demokratiska samhällets livsform består är att en ständig överföring sker. Som vi förstått av tidigare forskning vet skolan inte vad uppdraget konkret innebär och om det nu är så viktigt som Skolverket påpekar, borde det ständigt pågå utbildning och diskussion om detta uppdrag. Fortbildning i ämneskunskaper är obligatoriskt men det sägs inget om att detta behövs även gällande demokratiuppdraget.

En del av lärarkompetensen är att verka utifrån värdegrunden vilket kanske innebär problem när kunskapen om värdegrunden inte finns. Individens står i centrum för den kunskapssyn som idag präglar skolan och detta kan göra att det upplevs svårt att förmedla kunskap om demokratiuppdraget eftersom detta bygger på samspel mellan alla som verkar och vistas inom skolan. Demokratiuppdraget handlar om individen i samspel med andra och med tyngdpunkt på samspel istället för på individen. Skolverket påpekar att skolans betygssystem undergräver arbetet med demokratiuppdraget eftersom detta bygger på att hävda sitt egenintresse samt att det ger intrycket att skolans uppgift består i att ge mätbara kunskaper. Skolans två uppdrag kan därför delvis sägas ligga i konflikt med varandra.

I *Med demokrati som uppdrag* påpekar Skolverket att förmedlandet av demokrati sker bäst genom det deliberativa samtalet som ger möjlighet att samtala om skilda åsikter och värderingar och pröva dessa mot varandra. I och med att det är nioårig skolplikt har staten, och i förlängningen skolorna, enorma möjligheter att nå ut med kunskap om de grundläggande demokratiska värderingarna. Det är just denna möjlighet som man har velat utnyttja för att "fostra" kommande generationer i demokratin men enligt vår tolkning har skolan missat detta på grund av att de grundläggande demokratiska värderingarna och värdegrunden verkar uppfattas som någonting självklart och naturligt. Som vi ser det har tidigare generationer kampen för demokratin och andra världskriget i minnet och har referenspunkter som dagens unga inte har. Vi anser därför att det är lika viktigt att värdegrunden, de grundläggande demokratiska värderingarna och demokrati diskuteras som att det som hände under andra världskriget diskuteras. Skolan kan vara en arena för det deliberativa samtalet och i detta ständigt pågående samtal uppmärksamma vad demokratiuppdraget innebär. I detta samtal skall alla innefattas, elever och all personal. I Lpo 94 sägs att skolan skall *verka i demokratiska former* något som skolan enligt flera rapporter har problem med. Styrningen av skolan genom läroplanen ger inte demokratiuppdraget plats att arbeta med att utveckla skolan till en demokratisk institution. Joacim Hansson påpekar att politiska institutioner, vilket är fullt möjligt att se skolan som eftersom denna genom skollag men främst läroplan har en stark politisk styrning, ofta har svårt att på organisatorisk nivå vara demokratiska.

Gert Biesta ger skolan som exempel på en så kallad rationell gemenskap som avpersonaliserar egna visioner och att den används som tekniskt redskap för att ”fostra” barn in i den rådande ordningen. Genom denna avpersonalisering begränsas elevens möjlighet till åsikts- och tankefrihet samt till inflytande över sin utbildning.

Skolan skall *utveckla demokratiska medborgare*, samhället behöver rationella medborgare och skolan har av staten fått i uppgift att producera dessa, utbildningen ses som ett instrument för demokratin. Vi uppfattar detta synsätt på demokratiuppdraget stelt och statiskt och det är kanske på detta sätt det uppfattas av skolans personal. Om man tittar bakom dessa vackra ord finns det något som är mycket mer levande, en livsform som hos alla är önskvärd och som bygger på värden som de allra flesta av oss anser vara nödvändiga för ett bra liv. Skolan skall *ge kunskap om demokratins form och innehåll*. Som påtalats i artikeln ur *Pedagogiska Magasinet* finns det en oro över att det är oftast bara demokrati som form som förmedlas men som vi tolkat innehållet i kursplanen för samhällskunskap ger den utrymme för diskussion och reflektion i de mål som man skall sträva efter. I de mål att sträva efter som finns för ämnet sägs att man skall sträva efter att eleverna utvecklar som t.ex. *förståelse för grundläggande existentiella och etiska synsätt, utvecklar kunskap och förmåga till inlevelse i olika livsmönster och respekt för andra människors ställningstaganden ... och tar avstånd från sådana som innebär förtryck och kränkningar*. Vi uppfattar dessa citat ur kursplanen för samhällskunskap som en inbjudan till skolbiblioteket och det deliberativa samtalet.

Vi uppfattar skolans demokratiuppdrag såsom att eleven i skolan skall ”fostras” till fritt tänkande individer. Skolan skall därför ge möjlighet för eleven att bilda sig en egen uppfattning i etiska och moraliska frågor. Skolan skall ge insikt och insyn i samhällets olika världar för att ge eleven möjlighet att lära sig granska och värdera all den information som hela tiden kräver engagemang. Eleven skall i skolan ha tillgång till ett brett urval av källor och få kunskap om hur man söker efter information i olika typer av källor samt hur den kan värderas. Detta för att de skall ha möjlighet att bli de självständiga och tänkande medborgare som kan reflektera och ifrågasätta samhället. Skolan måste bli mer demokratisk som institution och låta eleven vara delaktig genom samtal och samarbete om den skall kunna förmedla demokrati

5.2 Hur beskrivs skolbibliotekets roll i skolans och bibliotekens styrdokument samt IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest?

Skolbiblioteket nämns bokstavligen i Grundskoleförordningen men endast med en hänvisning om att bestämmelser om detta finns i bibliotekslagen. Det som är intressant med denna hänvisning om skolbiblioteket är att den är inskriven i samma paragraf som säger att skolan skall ha ändamålsenliga lokaler samt att skolan skall ha den utrustning som behövs för att bedriva en tidsenlig utbildning. Då förordningar är mer omfattande och med mer specifika direktiv än lagar uppfattar vi detta som att: skolan skall ha ändamålsenliga skolbibliotek för att kunna ge eleverna en tidsenlig utbildning. Skolbiblioteket nämns inte bokstavligen i Lpo 94 utan endast som bibliotek under avsnittet *Rektors ansvar*. Biblioteket nämns tillsammans med datorer som ett stöd i undervisningen för att eleverna skall kunna söka och utveckla kunskaper. Enligt vår mening är datorer idag ansett som ett självklart arbetsredskap och hjälpmedel i skolan, något som inte ifrågasätts medan skolbiblioteket verkar ha svårt att hävda sin betydelse i

skolan. Den statistik som Kulturrådet tar fram vart tredje år visar att endast 36 % av grundskolorna har tillgång till ett bemannat skolbibliotek minst 6 timmar/v (2003). Som vi uppfattat det har rektorerna inte har kunskap om skolbibliotekets betydelse för elevens läs- och skrivkunskaper samt kunskapsbildning. Rektors uppfattning om skolbibliotek spelar en avgörande roll för om det finns ett skolbibliotek eller inte. Anna-Karin Sjökvist undersökte för sin magisteruppsats rektorers attityder till skolbiblioteket och endast en av tre rektorer ansåg att skolbiblioteket är en självklarhet och de tyckte inte att skolbiblioteket var en del av deras arbetsuppgifter. Problemet verkar vara att rektorer inte har tillräcklig kunskap om vad skolbiblioteket har för kompetens och de verkar heller inte vara medvetna om sitt ansvar för skolbiblioteksverksamheten. Orsaken till detta tror vi kan delas mellan rektorerna, kommunernas skolansvariga politiker samt skolbibliotekarierna. Rektorerna, därför att de tydligen inte är medvetna om vad som ligger i deras ansvar enligt Lpo 94 och kommunerna, för att de använder skolbiblioteken som avstjälningsplats för personal som är i behov av omplacering. Man är fast rotad i att det som skolbibliotekarierna sysslar med är att plocka böcker i och ur hyllorna och det är något som alla kan klara. Att skolbiblioteket idag har en mycket större uppgift att fylla och att ett skolbibliotek måste hållas uppdaterat har man troligen aldrig reflekterat över. Det talas om att vi lever i ett informations- och kunskapssamhälle och att eleverna har bristande kunskaper i att söka, värdera och använda information men trots detta har skolledarna runt om i landet inte insett att detta är en del av vad skolbiblioteket idag har i sina uppgifter att lära ut. Att det bland rektorer och kommunernas skolansvariga politiker är bristande kunskaper om skolbiblioteksverksamheten får skolbibliotekarierna ta på sig skulden för. De är inte tillräckligt tydliga i att hävda sig och skolbibliotekets betydelse för skolsamhället. Skolbibliotekets roll kan vara svår att framföra då skolbibliotekarierna ofta är ensamma medan lärarkollegiet är stort. En annan orsak till att skolbiblioteket inte har den plats som det borde inom skolan kan vara att det i de flesta fall är bemannat med ”obehörig” personal. Detta kan, som Roselill Rapp påpekar, leda till att den som bemannar skolbiblioteket är obenägen till förändring på grund av bristande utbildning.

I bibliotekslagen sägs att det skall finnas skolbibliotek lämpligt fördelade för att stimulera intresse för läsning och litteratur samt tillgodose elevernas behov av material för utbildningen. Lämpligt fördelade? Ännu en vag formulering som lämnar avgörandet i händerna på kommunernas skolpolitiker och viljan hos rektorer. Vi ser det som att skolbiblioteket skall finnas på barfota-avstånd och vara skolans hjärta. Då har eleven möjlighet att spontant besöka skolbiblioteket när ett behov av material uppkommer. Även på håltimmar är det då lätt att besöka skolbiblioteket för att leta material, läsa eller bara koppla av. Skolbiblioteket blir på så vis en naturlig del av skolsamhället. Skolbiblioteket ges i bibliotekslagen samma ansvar som folkbiblioteket när det gäller att ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade och invandrare för att tillhandhålla anpassade medier och litteratur. Samma delade ansvar gäller även för barn och ungdom då biblioteken skall erbjuda böcker, informationsteknologi och andra medier anpassade efter deras behov. Folk- och skolbiblioteken har således samma uppdrag som härstammar ur samma bildningstanke, ändå ifrågasätts skolbiblioteket trots att dessa arbetar med samhällets grundläggande utbildning i vilken det även ingår att ”fostra” demokratiska medborgare.

Manifestet förordar en samverkan och samarbete med övriga på skolan. I skolbibliotekets policy skall återspeglas skolans etiska hållning och mål, vilka skolbiblioteket skall arbeta för att stödja. Manifestet innehåller handlingsförslag för hur

verksamheten bör bedrivas. Erfarenhet har visat att samarbete mellan lärare och skolbibliotekarier ger en högre grad av läs- och skrivkunnighet hos eleverna och därför skall skolbiblioteket ingå i en långsiktig utbildningsstrategi för högre läs- och skrivkunnighet, informationstillgänglighet samt ekonomisk, social och kulturell utveckling.

Skolbiblioteket skall vara lättillgängligt både under lektionstid och annars under skoldagen och bör därför finnas centralt beläget och vara bemannat med kvalificerad personal. Skolbiblioteket som är bemannat med bibliotekarie kan arbeta för att främja läslust och lust att lära. Bibliotekarien är kunnig i informationskunskap och skolbiblioteket kan erbjuda en variation av källor som bibliotekarien kan ge eleven hjälp att manövrera i. Informationsfrihet, yttrandefrihet, åsiktsfrihet och tankefrihet är grundläggande för skolbibliotekets verksamhet.

Skolbiblioteket skall som folkbiblioteket vara tillgängligt för alla inom och utom skolan.

5.3 Vilken roll bör skolbiblioteket spela i skolans demokratiuppdrag?

Som vi tolkat styrdokumentet och IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest ger de en överensstämmande bild på så vis att avsikterna i styrdokumentet gällande demokratiuppdraget är desamma som avsikterna med skolbiblioteksverksamhet. Avsikten för skolans demokratiuppdrag är helt tydligt att ”fostra” eleven in i den demokratiska livsformen. Den medieexplosion som samhället genomgår gör verkligheten fragmentariserad och svår att överblicka. Läromedel kan inte längre göra anspråk på att vara allomfattande och därigenom har skolan mist en del av sitt kunskapsmonopol. Skolans uppgift är att rusta eleven för samhällslivet och skolbiblioteket kan i det arbetet utgöra ett utmärkt redskap som tillhandhåller olika sorters resurser för att eleven skall kunna få en ökad förståelse för omvärlden. Eleven kan i skolbiblioteket konfronteras med åsikter från olika källor. Detta genom att i skolbiblioteket samla skolans informationskällor och gör dessa lätt tillgängliga för alla. Böcker som köpts in av ämneskollegier blir lätt tillgängliga för alla om skolbibliotek är öppet under skoltid och bemannat med fackutbildad personal.

Folkbiblioteket har sedan demokratins införande haft en nästan oantastlig roll i bildningsarbetet av folket och det har än idag i uppgift att ge alla tillgång till information och informationsteknologi. Att det fortfarande har denna roll kan bero på att staten är medveten om att kunskap och bildning är vägen att gå för att säkra demokratins fortlevnad. Tanken bakom skolans demokratiuppdrag är antagligen densamma men vi anser att man misslyckats med att göra demokratiuppdraget tydligt. Att förmedla demokrati handlar om kommunikation och skolan skall erbjuda möjligheter till detta. Skolbiblioteket är ett rum i skolan, men utan klassrummets krav och utan korridorrens stök, som kan vara den arena som behövs för att öppna för det deliberativa samtalet.

Som vi tolkat innehållet i demokratiuppdraget anser vi att skolbibliotekets roll kan bli hur stor som helst beroende på skolbibliotekarien och lärarens samarbete. Grunden för detta samarbete ligger i att skolbiblioteket kan erbjuda tillgång till lokala, internationella

och globala källor som vi anser vara förutsättningar för att eleven skall kunna bilda sig en egen uppfattning och skapa egna åsikter och tankar. Barnet har rätt till informationsfrihet, åsiktsfrihet, yttrandefrihet och tankefrihet enligt Barnkonventionen och enligt de grundläggande fri- och rättigheterna i Regeringsformen. Genom att förneka tillgång till alla de källor som ett skolbibliotek kan tillhandhålla begränsas elevens fri- och rättigheter, skolan kan därför sägas vara odemokratisk.

Skolbiblioteket har i uppgift enligt IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest att *främja läslust och lust att lära* och detta genom att erbjuda en variation av källor men även en variation av samma information. Enligt Limberg finns ett flertal undersökningar som visar ett samband mellan resursstarka skolbibliotek och högre prestationsresultat hos eleverna. Nivån på elevers läs- och skrivkunskaper har också ett samband med om det finns ett skolbibliotek eller inte, då ett stort skolbibliotek mätt i volymer ger eleven stor läsförmåga. Undersökningar visar att välförsedda skolbibliotek, litteraturkunniga bibliotekarier kan bidra till att utveckla elevernas läsförmåga. Även bibliotekslagen tar upp att skolbiblioteket har del i den särskilda uppmärksamhet som biblioteken skall ägna åt barn och ungdomar *genom att erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov.*

Skolbiblioteket skall enligt skolbiblioteksmanifestet *ge tillgång till lokala, internationella och globala resurser för att öka förståelse och ge insikt om olika idéer, erfarenheter och åsikter.* Det kan tillhandahålla ett stort urval av autentiska texter och källor som kan ge ett bredare perspektiv i samtalet kring värdegrund och de grundläggande demokratiska värderingarna. Skolbiblioteket skall erbjuda dessa möjligheter till alla, det vill säga att det skall finnas böcker, informationsteknik och andra medier anpassade efter allas behov. Vår mening är att om skolbiblioteket skall vara en samarbetspartner i det pedagogiska arbetet krävs att det finns en fackutbildad bibliotekarie på plats när det är öppet. Skolbibliotekarien idag är inte enbart litteraturvetare utan mer en informationsspecialist som är van vid datorer och informationssökning. I undersökningar av Skolverket framkommer att det är just denna informationsförmedlande roll som är en av skolbibliotekets huvuduppgifter. Skolbiblioteket har fler uppgifter som att *bredda tillgången till material i undervisningen* vilket ökar den informationsfrihet som eleven/barnet har enligt Barnkonventionen. För att kunna bilda sig en åsikt och ta ställning behövs olika och många källor om samma sak. Detta för att kunna reflektera, värdera och därigenom lära sig vad som är fakta, propaganda eller annat. Riksdagens revisorer har i läroplanspropositionen kritiserat skolan för elevernas bristande kunskaper att tänka kritiskt och självständigt och detta måste då vara ett problem när den pedagogik som tillämpas innebär att eleven själv skall söka kunskap. Skolbibliotekarien har i sin uppgift att undervisa och ge träning i att värdera och använda information.

Tittar man på vad det ideala skolbibliotek skall tillhandhålla enligt IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest blir det tydligt att skolbiblioteket har i sina uppgifter och tjänster det som behövs för att skolan skall närma sig måluppfyllelse i dess demokratiuppdrag. Det vill säga stödja och främja skolans utbildningsmål, vilket demokratiuppdraget måste anses vara en del av. Skolbiblioteket skall hjälpa eleven att orientera sig i informationsflödet som är en del av dagens verklighet. Detta för att de skall kunna söka den kunskap som behövs för att bli en del av det demokratiska samhällslivet. Skolbiblioteket arbetar även för att öka kulturell och social insikt samt verkar för åsiktsfrihet. Tillgången till information, yttrandefrihet och fri åsiktsbildning är

nyckelord som framkommer i den demokratidiskurs som Satu Qvarnström funnit i offentligt tryck angående diskussionen kring bibliotekslagen. Det är möjligt att se att en demokratidiskurs genomsyrar talet om bibliotek vilket vi anser klarlägger den association som finns mellan demokrati och biblioteksverksamhet.

För att skolbiblioteket skall bli en del av skolans uppdrag anser vi att det krävs att rektor har kunskap om skolbibliotekets betydelse och arbetar utifrån den övertygelsen. Det fordras ett väl utvecklat samarbete med lärarkollegiet och för att det samarbetet skall bli så bra som möjligt krävs att bibliotekarien är fackutbildad. Som Brunnegård och Böhlmark påpekar spelar bibliotekariens utbildning roll för dennes möjlighet att hävda sin kunskap i samarbetet med lärarkollegiet och påvisa bibliotekets möjligheter. Det skall i detta sammanhang framhållas att det finns biblioteksassistenter som gör ett alldeles utomordentligt bra jobb men som just kan ha svårt att hävda sig emot lärarkollegiet på grund av brister i kompetensen.

Statistiken från Kulturrådet visar att det finns mycket att önska gällande skolbiblioteksverksamhet i grundskolan. Kulturrådet påpekar att skolbibliotek skall ses som pedagogiska bibliotek och bör därför vara omfattade av skolans styrdokument. Skolan arbetar idag efter metoden problembaserat lärande och läroplanen förordar ett elevaktivt kunskapande och därför ska det pedagogiska skolbiblioteket fungera integrerat i utbildningen. Trots detta visar Kulturrådets statistik från 2003 att endast 36 % av skolorna har tillgång till ett bemannat skolbibliotek, minst 6 tim/v. För dessa timmar finns inga krav på yrkeskompetens för personalen. Av det totala antalet timmar som skolbiblioteken har öppet är 36 % av dessa bemannade med bibliotekarie. Vi har uppmärksammat i vår granskning av styrdokumentet att skolan har idag inte rätt att, mer än tillfälligt, anställa lärare utan behörighet vilket är bra men när det gäller behörighet och yrkeskompetens för att sköta ett skolbibliotek finns inga som helst krav.

5.4 Slutsatser

Om vi summerar det som framkommit i denna undersökning är det att barnet enligt både skollag och Barnkonventionen har rätt till utbildning och skriftspråklighet som vi anser vara demokratiska rättigheter. Problemet med att förverkliga demokratiuppdraget är att detta är alltför otydligt formulerat i styrdokumentet och detta kan bero på att innebörden av demokrati anses vara given. Det förs inte tillräckligt med diskussioner kring vad uppdraget faktiskt innebär, ute i verksamheten. På grund av detta finns inga konkreta handlingsförslag. Skolan anser sig i många fall vara demokratisk genom att man har ett elevråd. För att uppnå en högre grad av demokrati i skolan skall eleven ha möjlighet att ta del i beslut kring sin utbildning samt ha möjlighet att delta i öppna ämnesdiskussioner där eleven kan pröva sina åsikter och tankar mot andras.

Enligt vår tolkning av omnämmandet av skolbiblioteket i Grundskoleförordningen anser vi att det framkommer att skolan skall ha ändamålsenliga skolbibliotek för att eleven skall få en tidsenlig utbildning. Skolbiblioteket skall idag vara ett lika självklart arbetsredskap och hjälpmedel som datorer eftersom skolan arbetar enligt metoden med elevaktivt kunskapande. Detta för att skolbiblioteket tillhandahåller den variation av källor som behövs för att eleven skall få insikt och insyn i andras världar. Statistik visar att det är mycket dåligt ställt med skolbiblioteksverksamheten och vi tror att detta kan ha sin grund i att rektor är dåligt insatt i skolbibliotekets betydelse för elevens läs- och

skrivutveckling samt kunskapsbildning, trots att detta ligger under rektors ansvar enligt Lpo 94.

IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest och styrdokumentet ger en överensstämmande bild gällande avsikterna med skolbiblioteksverksamhet och demokratiuppdraget. Deras uppgift är att rusta eleven för samhällslivet. Det innebär att skolbiblioteket kan spela mycket stor roll i skolans demokratiuppdrag. För att detta skall ge bra resultat fordras att skolbiblioteket är bemannat med fackutbildad bibliotekarie under skoltid som har ett väl utvecklat samarbete med lärarkollegiet.

5.5 Förslag till fortsatt forskning

Om vi haft mer tid, ork och utrymme till förfogande vore det intressant att studera några skolor/kommuner i verkligheten för att se hur skolplaner och biblioteksplaner inverkar på verksamheten och huruvida de uppnår måluppfyllelse. Säker skolplanerna något annat än det vi kommit fram till? Är skolbiblioteken integrerade i den dagliga verksamheten? Och vad säger de biblioteksplaner som är färdiga i dag? En annan studie som är en förlängning av vårt resultat skulle kunna handla om vilken utbildning skolbibliotekarier, lärare och rektorer får beträffande skolbibliotekets roll i skolan samt angående dess potential som pedagogisk resurs i undervisningen?

Vi tycker det vore intressant att granska all skolbiblioteksverksamhet inom en kommun eller ett län och få fram hur det verkligen ser ut gällande bemanning, öppettider, samarbete och personalens utbildning samt rektorers kunskap om och inställning till skolbibliotek.

6. Sammanfattning

En utgångspunkt för undersökningen är att alla, inklusive barn, har demokratiska rättigheter i Sverige. Barnets rättigheter fastställs i Barnkonventionen som Sverige har förbundit sig att följa. I skollagen framkommer att skolan har både ett uppdrag att ge eleven kunskaper och ett uppdrag att förmedla grundläggande demokratiska värderingar. Detta demokratiska uppdrag är den andra utgångspunkten för denna undersökning. Demokrati har sedan länge spelat en stor roll i folkbibliotekets bildningsuppdrag, ett uppdrag som vi tycker att skolbiblioteket borde dela. Vår erfarenhet är att skolbiblioteket inte används som det borde och tycker att det skulle kunna ha en roll att fylla i skolans demokratiska uppdrag.

Syftet med uppsatsen är att försöka belysa vad skolans demokratiuppdrag innebär och påvisa den roll som skolbiblioteket bör spela i skolans strävanden efter måluppfyllelse. Syftet kan indelas i två delar, där det första momentet är att beskriva skolans demokratiska uppdrag utifrån vad som skrivs i skolans styrdokument. Moment två består av att granska både skolans och bibliotekets styrdokument för att undersöka om det finns en beskrivning av skolbiblioteket i dessa och om möjligt påvisa att skolbibliotek har en roll att fylla i skolans demokratiuppdrag.

För att komma fram till detta har vi använt en frågeställningen bestående av tre frågor varav två av dessa, a och b, fungerar som hjälpfrågor för att svara på uppsatsens huvudfråga. Dessa frågor är:

Vilken roll bör skolbiblioteket spela i skolans demokratiuppdrag?

- a) Vilket är skolans demokratiska uppdrag?
- b) Hur beskrivs skolbibliotekets roll i skolans och bibliotekets styrdokument samt i IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest?

Vi har använt oss av kritisk ideologianalys som teori och metod därför att vi anser att demokrati kan klassificeras som ideologi och att i skolans demokratiuppdrag finns en politisk styrning av skolan. Kritisk ideologianalys är en form av textanalys där det handlar om att bli medveten om textens undertext och avslöja det som inte syns på ytan. Den kritiska ideologianalysen måste placeras i en yttre verklighet för att bli fullständig. I analysen görs en granskning av texterna för att se hur skolans demokratiska uppdrag beskrivs samt en tolkning av uppdraget. Därefter prövas samma text med hjälp av vårt analyschema som bygger på Tingstens tre kriterier för en ideologi: värderingar, verklighetsomdömen och handlingsförslag. Detta för att underlätta tolkning och jämförelse av texterna. I den sista delen av analysen ställs skolans och bibliotekets styrdokument mot IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest. Resultatet relateras till tidigare forskning som presenterats och där ingår Kulturrådets senaste skolbiblioteksstatistik.

De dokument som granskats är Skollagen, Grundskoleförordningen, Bibliotekslagen, Läroplanen, grundskolans kursplaner för svenska och samhällskunskap och IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest. Under tidigare forskning presenteras ett bakgrundsmaterial tematiskt över områden som vi ansett vara av betydelse för vår

undersökning. Dessa teman är skolan och demokratin, forskning om skolbibliotek, forskning om läs- och skrivsvårigheter och skolbiblioteksstatistik.

I analysen av styrdokument för skola och bibliotek som vi granskat innehåller knappast några skrivningar om skolbibliotekets vara eller icke vara. De ger därför inga direktiv om hur skolbiblioteket skall nyttjas. Ett stort problem är att inget av dokumenten innehåller några aktuella verklighetsomdömen. Om man ser till vad Tingsten säger om vad en ideologi består av så skall den innehålla värderingar som det finns ganska många av i de analyserade dokumenten. Den skall innehålla verklighetsomdömen men finns det inga sådana kan heller inte anges några generella eller specifika direktiv för handlande. De analyserade dokumenten innehåller inga eller få beskrivningar av verkligheten och det resulterar i att inga konkreta handlingsförslag kan förekomma.

Det vi funnit i denna undersökning är att barnet enligt både skollag och Barnkonventionen har rätt till utbildning och skriftspråkighet vilket vi anser vara demokratiska rättigheter. Demokratiuppdraget är svårt att realisera för att det är allt för otydligt formulerat i styrdokument. Skolan är för dålig på att diskutera vad uppdraget innebär och på grund av detta finns inga konkreta handlingsförslag. Om skolan skall kunna säga sig vara demokratisk behövs bl.a. en större delaktighet för eleven i beslut rörande utbildningen. De skall även ges möjlighet att delta i öppna ämnesdiskussioner där eleven kan pröva sina åsikter och tankar mot andras.

I Grundskoleförordningen sägs att skolan skall ha ändamålsenliga lokaler och ge en tidsenlig utbildning, och vi tolkar det som att skolan skall ha ändamålsenliga skolbibliotek för att eleven skall få en tidsenlig utbildning. Detta för att skolbiblioteket tillhandahåller den variation av källor som behövs för att eleven skall få insikt och insyn i andras världar. Vi anser att en orsak till att det är en dålig skolbiblioteksverksamhet på grundskolan är att rektor är dåligt insatt i skolbibliotekets betydelse för elevens läs- och skrivutveckling samt kunskapsbildning, trots att detta ligger under rektors ansvar enligt Lpo 94.

Om vi ser på de uppgifter och avsikter som finns i demokratiuppdraget och jämför de med vad IFLA/Unescos skolbiblioteksmanifest säger om hur en bra skolbiblioteksverksamhet skall utformas framkommer en väl överensstämmande bild mellan dessa båda. Båda har i uppgift att rusta eleven för samhällslivet som bygger på grundläggande demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter. Skolbiblioteket kan därför spela mycket stor roll för måluppfyllelse av skolans demokratiuppdrag. Det måste dock finnas en samverkan mellan lärarkollegiet och den fackutbildade bibliotekarie för att ett gott resultat skall uppnås.

I en fortsatt forskning skulle man kunna undersöka hur skolplaner och biblioteksplaner påverkar verksamhet och måluppfyllelse. Vi tycker även det vore intressant att granska all skolbiblioteksverksamhet inom en kommun eller ett län och få fram hur det verkligen ser ut gällande bemanning, öppettider, samarbete och personalens utbildning.

Käll- och litteraturförteckning

Alexandersson, Mikael & Limberg, Louise (2004). *Textflytt och sökslump: Informationssökning via skolbibliotek*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.

Andersson, Lars Gustav, Persson, Magnus & Thavenius, Jan (1999). *Skolan och de kulturella förändringarna*. Lund: Studentlitteratur.

Aronsson, Annette (2004). *Vad vill vi med vårt skolbibliotek?: En undersökning till attityder till skolbiblioteket bland skolledare och lärare*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2004:116).

Att lämna skolan med rak rygg: Om rätten till skriftspråket och om förskolans och skolans möjligheter att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter: Slutbetänkande (1997). Läs- och skrivkommittén. Stockholm: Fritzes. (Statens offentliga utredningar (SOU), 1997:108).

Barnkonventionen. Se: Hammarberg, Tomas.

Baylan, Ibrahim (2005). Regeringen, pressmeddelande 30 september 2005. <http://www.regeringen.se/sb/d/5852/a/50854>. [2006-02-19].

Beckman, Ludvig (2005). *Grundbok i idéanalys. Det kritiska studiet av politiska texter och idéer*. Stockholm: Santérus förlag.

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2000). *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Bibliotekslag: SFS 1996:1596 (1996). Stockholm: Fritzes.

Biesta Gert (2006). *Bortom lärandet. Demokratisk utbildning för en mänsklig framtid*. Lund: Studentlitteratur.

Brunnegård, Karin & Böhlmark, Carina (2004). *Skolbibliotekarier yrkesidentiteter: En diskursanalys*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2004:79).

Dahl, Robert A. (1999). *Demokratin och dess antagonister*. Stockholm: Ordfront.

Ds: departementsserien, 2003:66. Se Forslund, John Erik (2003).

Dewey, John (1997). *Demokrati och utbildning*. Göteborg: Daidalos.

Ett Sverige i världsklass: Fem förslag för framtiden (2006). Stockholm: Svensk biblioteksforening. Även tillgänglig som:
<http://www.biblioteksforeningen.se/organisation/dokument/pdf/Sverigeivarldsklass.pdf>
[2006-10-02]

Forslund, John Erik (2003). *Om biblioteksverksamheterna: PM*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer. Kulturdepartementet, Regeringskansliet. (Ds: departementsserien, 2003:66)

Gilje, Nils & Grimen, Harald (2003). *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Daidalos.

Gomez, Elsa & Swenne, Margareta (1996). *Aktivt lärande med skolbibliotek: Idéer och metoder för lärare och bibliotekspersonal i grundskolan*. Lund: Bibliotekstjänst.

Grundskoleförordning SFS 1994:1194 (1994).
[http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?\\${HTML}=SFST_LST&\\${OOHTML}=SFST_D...](http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?${HTML}=SFST_LST&${OOHTML}=SFST_D...)
...[2006-02-23]

Hammarberg, Thomas (2000). *Mänskliga rättigheter: Konventionen om barnets rättigheter*. Stockholm: UD.

Hansson, Joacim (1995). *Om folkbibliotekens ideologiska identitet: En diskursstudie*. Licentiatavhandling vid avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap vid Göteborgs universitet. Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid, 17).

Holmquist, Inger & Jilcke, Kristina (1999). *Mål och riktlinjer eller den goda viljan – vad är det som styr skolbiblioteksverksamheten i tre kommuner*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 1999:3).

IFLA/Unesco: s riktlinjer för skolbibliotek (2004). Malmö: Pedagogiska centralen. Översättning: Adina Giselsson.
<http://www.ifla.org/VII/s11/pubs/sguide02-se.pdf> [2006-01-27].

Klasson, Maj (1990). *Biblioteksforskning i Sverige: En innehållsanalys av svensk biblioteksforskning/biblioteks- och informationsvetenskap 1900-1988*. (Svensk biblioteksforskning, nr 4, s. 3-83).

Kursplaner för Svenska (2000)
<http://www3.skolverket.se/ki03/info.aspx?infotyp=23&skolform=11&sprak=sv&id=3...>
[2006-02-23]

Kursplaner för Samhällsorienterade ämnen (2000)
<http://www3.skolverket.se/ki03/info.aspx?infotyp=23&skolform=11&sprak=sv&id=3...>
[2006-02-23]

Kühne, Brigitte (1993). *Biblioteket – skolans hjärna?: Skolbiblioteket som resurs i det undersökande arbetssättet i grundskolan*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International. Diss. Lunds Universitet.

Larsson, Reidar (1997). *Politiska ideologier i vår tid*. Lund: Studentlitteratur.

Lewin, Leif, (1992). *Ideologi och strategi: Svensk politik under 100 år*. Stockholm: Nordstedts Juridik, Fritzes.

Liedman, Sven-Eric (1998). *Från Platon till kommunismens fall*. 13:e uppl. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Liedman, Sven-Eric (1989). *Om ideologi och ideologianalys*. 2:a uppl. Göteborgs universitet: ARACHNE

Limberg, Louise (1990). *Skolbibliotek för kunskap och skapande*. Stockholm: Utbildningsförlaget.

Limberg, Louise (1997). *Skolbiblioteksmodeller: Utvärdering av ett utvecklingsprojekt i Örebro län*. Borås: Valfrid. (Skrifter från Valfrid, 11).

Limberg, Louise, Hultgren, Frances & Jarneving, Bo (2002). *Informationssökning och lärande: En forskningsrapport*. Stockholm: Skolverket.

Limberg, Louise (2003). *Skolbibliotekets pedagogiska roll: En kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket.

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna: Lpo 94 & Lpf 94 (1994) Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Mathiasson, Leif (2005). Den mångtydiga demokratin. *Pedagogiska magasinet: Lärarförbundets tidskrift för Pedagogisk forskning och debatt*. Nr 3. s. 48-52. Även tillgänglig som: <http://www.pedagogiskamagasinet.net> [2006-10-02].

Med demokrati som uppdrag: En temabild om värdegrunden (2000). Stockholm: Skolverket.

Myrberg, Mats, red. (2003). *Att skapa konsensus om skolans insatser för att motverka läs och skrivsvårigheter: Rapport från "Konsensus-projektet" 5 september 2003*. Stockholm, Lärarhögskolan, Institutionen för individ, omvärld och lärande. http://www.lhs.se/upload/IOL/Publikationer/Skapa_konsensus.pdf [2006-08-26].

Nationalencyklopedin, bildning.

http://www.ne.se.lib.costello.pub.hb.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=128851&i_wor.. [2006-10-19]

Nationalencyklopedin, demokrati.

http://www.ne.se.lib.costello.pub.hb.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=152099&i_sect... [2006-06-26]

Nationalencyklopedin, Frankfurtskolan.
http://www.ne.se.lib.costello.pub.hb.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=174268&i_hist...
[2006-11-11]

Nationalencyklopedin, ideologi.
http://www.ne.se.lib.costello.pub.hb.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=209877&i_wor..
[2006-10-31]

Nilsson, Monica (2003). *Informationsfärdighet i skolan: Skolbiblioteket som en pedagogisk resurs*. Lund: Bibliotekstjänst.

Qvarnström, Satu (2004). *Talet om lagen: En diskursanalys av diskussionen om bibliotekslagen 1990-2003*. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för ABM/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Uppsala universitet/Institutionen för ABM, 2004:202).

Rapp, Roselill (2002). *Är skolbiblioteket viktigt?: En undersökning bland elever, lärare, skolbibliotekarie och skolledning om deras attityder, behov och förbättringsförslag på en 7-9 skola i Bergslagen*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2002:89).

Regeringens skrivelse Skr. 2001/02:188 (2002). Se *Utbildning för kunskap och jämlikhet*.

Regeringsformen (SFS 1994:1483) 1996, *Sveriges rikes lag*. Stockholm: Fritzes Förlag AB.

Richardsson, Gunnar (2004). *Svensk utbildningshistoria: Skola och samhälle förr och nu*. Lund: Studentlitteratur.

Repstad, Pål (1999). *Närhet och distans: Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.

Sjökvist, Anna-Karin (2004). *Rektorn och skolbiblioteket: Uppfattningar om skolbiblioteket*. Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap, 2004:17).

Skolbiblioteken 2002 (2003). Stockholm: Kulturrådet. (Kulturen i siffror, 2003:3).

Skolbiblioteken i Sverige: Kartläggning, analys och probleminventering (1999). Stockholm: Statens kulturråd. (Rapport från Statens kulturråd, 1999:1).

Skolbiblioteket i kulturpolitiken: Fem inlägg om framtiden (1976). Birgit Rodhe, Astrid Lindberg, Anton Taranger, Gunnel Odenstam, Levi Svenningsson. Lund: Bibliotekstjänst. (Biblioteksdebatt, 4).

Skollag SFS 1985:1100 (1985).
<http://www.notisum.se/mp/sls/lag/19851100.htm>

Skollagen i praktiken: Motiv och kommentarer (2005). 8:e uppl. Stockholm: Svenska Facklitteratur.

SOU 1997:108 (1997). Se: *Att lämna skolan med rak rygg*

SOU 2006:40 (2006). Se: *Utbildningens dilemma*

Ständigt. Alltid! Skolans värdegrund: Kommentar till läroplanen (1999). Stockholm: Skolverket.

Sundgren, Gunnar (1996). *Kunskap och demokrati*. Lund: Studentlitteratur.

Säljö, Roger (2000). *Lärande i praktiken: Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma

Tingsten, Herbert (1941). *Idékritik*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Unescos folkbiblioteksmanifest och skolbiblioteksmanifest (2000). Stockholm: Svenska Unescorådet (Svenska Unescorådets skriftserie nr 2, 2000).

Utbildning för kunskap och jämlikhet: Regeringens utvecklingsplan för kvalitetsarbetet i förskola, skola och vuxenutbildning. Stockholm: Utbildningsdepartementet. (Skr 2001/02:188)

Utbildningens dilemma: Demokratiska ideal och andrafierande praxis (2006).

Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. (Statens offentliga utredningar (SOU), 2006:40)

<http://www.regeringen.se/content/1/c6/06/17/98/1fb66fa9.pdf> [2006-10-02]

Wetterberg, Gunnar (2000). *Kommunerna*. Borgå, Finland: SNS Förlag.